

АГРОСВІТ

№ 23 грудень 2020

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуґушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгеніївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелеєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 23 грудень 2020 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).
Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.agrosvit.info

Засновники:
*Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,*

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 17.12.20 р.
Підписано до друку 17.12.20 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 10,4.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1712/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2020

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 23 грудень 2020 р.

У НОМЕРІ:

Третяк А. М., Третяк В. М.

Зонування земель: законодавчий колапс та наукові засади планування розвитку землекористування об'єднаних територіальних громад 3

Непочатенко О. О., Мудрак Р. П., Бечко П. К., Непочатенко О. А.

Роль кредитного ринку в забезпеченні банківськими кредитами сільськогосподарських підприємств 10

Лойко В. В., Маляр С. А., Вовк В. А.

Аналіз економіко-правового забезпечення діяльності об'єднаних територіальних громад (ОТГ) 17

Аверчева Н. О., Дяченко Н. С.

Напрями ефективного формування техніко-технологічної бази фермерських господарств 26

Чаркіна Т. Ю.

Підвищення доходів за рахунок впровадження туристичних перевезень 36

Кириченко С. О., Цвях П. В.

Напрями удосконалення комунікаційної політики на підприємстві 42

Шидловська О. Б., Іщенко Т. І., Медвідь І. М., Савєга О. Є.

Економічна доцільність створення равликової ферми як додаткового джерела доходу готельного підприємства 47

Яременко А. М., Авдалян К. В.

Бухгалтерський облік господарської діяльності об'єднання підприємств та особливості формування фінансових результатів 54

Смирнова С. М., Смирнов В. М., Яслик Г. В.

Основні положення концепції системи управління земельними ресурсами 64

Мельничук А. Ю.

Функціональна класифікація землекористування оборони за рівнем загроз життєдіяльності населення 71

Антонов О. І.

Сучасні чинники та перспективні напрями розвитку національної податкової політики 78

№ 23 / 2020

CONTENTS:

Tretiak A., Tretiak V.

LAND ZONING: LEGISLATIVE COLLAPSE AND SCIENTIFIC FUNDAMENTALS OF PLANNING THE LAND USE DEVELOPMENT BY UNITED TERRITORIAL COMMUNITY 3

Nepochatenko O., Mudrak R., Bechko P., Nepochatenko O.

THE ROLE OF THE CREDIT MARKET IN PROVIDING AGRICULTURAL ENTERPRISES WITH BANK LOANS 10

Loiko V., Maliar S., Vovk V.

ANALYSIS OF ECONOMIC AND LEGAL SUPPORT OF ACTIVITIES OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES (OTG) 17

Avercheva N., Diachenko N.

DIRECTIONS OF EFFECTIVE FORMATION OF TECHNICAL AND TECHNOLOGICAL BASE OF FARMS 26

Charkina T.

INCREASING INCOME THROUGH THE INTRODUCTION OF TOURIST TRANSPORTATION 36

Kyrychenko S., Tsviakh P.

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF COMMUNICATION POLICY AT THE ENTERPRISE 42

Shydlovska O., Ishchenko T., Medvid I., Saveha O.

ECONOMIC FEASIBILITY OF CREATING A SNAIL FARM AS AN ADDITIONAL SOURCE OF INCOME FOR A HOTEL BUSINESS 47

Yaremenko L., Avdalian K.

ACCOUNTING OF ECONOMIC ACTIVITY OF ASSOCIATIONS OF ENTERPRISES AND FEATURES OF FORMATION OF FINANCIAL RESULTS 54

Smyrnova S., Smyrnov V., Yaslyk H.

BASIC POSITION CONCEPTS LAND RESOURCES MANAGEMENT SYSTEMS 64

Melnichuk A.

FUNCTIONAL CLASSIFICATION OF LAND USE OF DEFENSE PURPOSES BY LEVEL OF THREAT TO THE LIFE OF THE POPULATION 71

Antonov O.

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DYNAMIC DEVELOPMENT OF TAX POLICY 78

УДК 332.34:332.36

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, головний науковий співробітник,

Інститут агроекології і природокористування НААН України

ORCID ID: 0000-0002-1154-4797

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, професор кафедри геодезії та землеустрою,

Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0001-6779-1941

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.23.3

ЗОНУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ: ЗАКОНОДАВЧИЙ КОЛАПС ТА НАУКОВІ ЗАСАДИ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher,

Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS of Ukraine

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Geodesy and Land Management, Sumy National Agrarian University

LAND ZONING: LEGISLATIVE COLLAPSE AND SCIENTIFIC FUNDAMENTALS OF PLANNING THE LAND USE DEVELOPMENT BY UNITED TERRITORIAL COMMUNITY

В умовах економічних трансформацій та законодавчих змін, актуалізувалося потреба у перегляді наукових засад планування розвитку землекористування об'єднаних територіальних громад. Зокрема в статті досліджено прийнятий 17 червня 2020 року Верховною Радою України закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель", який набирає чинності з 24 липня 2021 року. Де одним із основних завдань було комплексне просторове планування територій громад, що скасовує необхідність розроблення декількох, споріднених за змістом, видів містобудівної документації та документації із землеустрою. В процесі дослідження констатовано, що зазначений закон має цілу низку вад, особливо щодо зонування земель, об'єднання документації із землеустрою та містобудівної документації, а також щодо комплексного плану просторового розвитку землекористування на території територіальної громади. У результаті авторами дано визначення зонування земель за їх категоріями та типами землекористування, з врахуванням того, що поняття "земля" і "територія" не однозначні. Зазначивши, що власність, згідно з Конституцією України, притаманна тільки категорії "земля" та відмітивши те, що "територія" не може бути об'єктом права власності, а відповідно об'єктом земельних, правових та економічних відносин. Запропоновано перехід класифікації за категоріями земель до європейської класифікації за типами землекористування. Це дозволить здійснювати перехід у регулюванні земельних відносин від категорії до типів (підтипів) землекористування, далі до цільового призначення земельних ділянок і дозволеного використання земель та навпаки. Також авторами запропоновано, виходячи із європейської практики, відмовитися від розроблення генеральних планів населених пунктів (сіл, селищ та невеликих міст). На заміну яких, в межах відповідних підтипів землекористування,

розробляти детальні плани території (організації землекористування). Це у свою чергу дозволить зекономити бюджетні кошти, які необхідні при варіанті Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель". А також прискорити процес комплексного планування просторового розвитку землекористування територіальної громади.

In the context of economic transformations and legislative changes, the need to review the scientific foundations of planning the development of land use of united territorial communities has become actual. In particular, the article examines the law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Land Use Planning", which enters into force on 24.07. 2021. One of the main tasks of it is a comprehensive spatial planning of communities, which eliminates the need to develop several related in content types of urban planning documentation and documentation on land management. In the course of the research, it is stated that this law has a number of shortcomings, especially with regard to land zoning, integration of land management documentation and urban planning documentation, as well as with a comprehensive plan for spatial development of land use in the territorial community. As a result, the authors define zoning of lands by their categories and types of land use, taking into account that the concepts of "land" and "territory" are not monosemous. Noting that property, according to the Constitution of Ukraine, belongs only to the category of "land" and noting that "territory" cannot be the object of property rights, and therefore the object of land, legal and economic relations. The transition of the classification by land categories to the European classification by land use types is proposed. This will allow for the transition in the regulation of land relations from category to types (subtypes) of land use, then to the designated purpose of land plots and permitted use of land and vice versa. The authors also proposed, based on European practice, to abandon the development of master plans for settlements (villages, townships and small towns). In return, within the relevant subtypes of land use, to develop detailed plans of the territory (land use organization). This, in turn, will save the budget funds needed in the version of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Land Use Planning". Moreover, to accelerate the process of integrated planning of spatial development of land use of the territorial community.

Ключові слова: планування земель, зонування земель, типи (підтипи) землекористування, планування територій, комплексний план просторового розвитку території територіальної громади.

Key words: land planning, land zoning, types (subtypes) of land use, territorial planning, a comprehensive plan of spatial development of the territorial community.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

17 червня 2020 року Верховною радою України прийнятий Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель", який набирає чинності з 24.07.2021 року [1]. Як зазначено в пояснювальній записці цього закону, основною метою та завданнями його прийняття було "врегулювання питань встановлення меж громад; комплексного просторового планування територій громад, що скасовує необхідність розроблення декількох, споріднених за змістом, видів містобудівної документації та документації із землеустрою; унормування питань, пов'язаних із її затвердженням; нормування формування електронної картографічної основи для планування території; забезпечення реального зв'язку програм соціально-економічного розвитку із документацією із просторового планування, а також створення прозорого та неконфліктного механізму врахування громадських та приватних інтересів

через прозорі громадські обговорення". Основними концептуальними положеннями даного закону є: зонування земель у межах територій територіальних громад; удосконалення управління у сфері містобудівної діяльності та землеустрою; спрощення виконання топографо-геодезичних і картографічних робіт для потреб просторового планування; сприяння розвитку автоматизованих систем управління ресурсами, комплексному збереженню повноцінного життєвого середовища, довкілля та культурної спадщини; забезпечення ефективного використання та охорони всіх земель у межах території об'єднаних територіальних громад. Разом з тим, із наявності хороших намірів законодавців щодо планування використання земель та інших природних ресурсів на території об'єднаних територіальних громад, вони цим законом створили низку правових та економічних проблем у галузі використання і охорони земель та земельних відносин, що і спричинило актуальність даного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання зонування земель в Україні висвітлено в багатьох працях, як-от: С. Булигіна, Г. Грещука, Д. Добряка, О. Дорош, В. Другак, Н. Ісаченко, О. Матвійчука, С. Осипчука, А. Паламарчук, А. Третьяка та інших учених. Зокрема в останні роки займалися проблематикою зонування такі вчені: Г. Грещук щодо розвитку системи планування сталого використання та охорони сільськогосподарських земель та організаційно-економічних засад зонування земель в аграрному виробництві [2; 3]; О. Малащук, Т. Мовчан щодо формування системи зонування рекреаційного землекористування [6]; Г. Калетнік, М. Підлипна щодо дистанційного зонування землі на базі програмного забезпечення Erdas Imagine [4]. Однак у зв'язку із прийняттям Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" [1], актуалізувалося потреба у перегляді основних концептуальних засад зонування земель як базової основи планування розвитку землекористування об'єднаних територіальних громад.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження проблемних питань законодавства щодо зонування земель та організаційно-економічних планування розвитку землекористування об'єднаних територіальних громад.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У зв'язку з тим, що законодавець у законі України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" від 17 червня 2020 року № 711-ІХ використовує два терміни "зонування земель" і "зонування території" які за своєю сутністю не є тотожними, розглянемо ці поняття. Так, згідно зі статтею 1 Закону України "Про охорону земель" земля — поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею [9]. Згідно статті 13 Конституції України земля є об'єктом права власності [5]. Водночас згідно зі статтею 1 Закону України "Про регулювання містобудівної діяльності" територія — це частина земної поверхні з повітряним простором та розташованими під нею надрами у визначених межах (кордонах), що має певне географічне положення, природні та створені в результаті діяльності людей умови і ресурси [10]. Відмітимо те, що

територія не може бути об'єктом права власності, а відповідно об'єктом земельних правових та економічних відносин.

Також прийнятим вищевказаним Законом внесені зміни до Закону України "Про землеустрій" [7], зокрема в частині щодо визначення плану зонування як сукупності земельних ділянок у межах населених пунктів, на які не затверджений детальний план території. У змінах до Закону України "Про регулювання містобудівної діяльності" [10] відмічено, що план зонування території (зонінг) — це документація, що є складовою комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади або генерального плану населеного пункту і визначає умови та обмеження використання території у межах визначених функціональних зон. План зонування території встановлює функціональне призначення, вимоги до забудови окремих територій (функціональних зон) населеного пункту, їх ландшафтної організації.

У науковій літературі щодо зонування земель йдуть вже давно дискусії. Зокрема, А. Третьяк, В. Другак, О. Дорош у статті "Концептуальні основи зонування земель для управління земельними ресурсами за межами населених пунктів" найбільш повно обґрунтували сутність зонування земель як землевпорядний процес щодо формування правового режиму та землевпорядного регламенту землекористування [13]. У проєктах закону України "Про зонування земель" [8] визначено, що зонування земель — поділ земель адміністративно-територіальних утворень відповідно до категорій земель, типів землекористування. В подальшому А.М. Третьяк у своїй праці "Землеустрій в Україні: теорія, методологія" [12, с. 521] удосконалює це визначення, зокрема: зонування земель за їх категоріями та типами землекористування — це землевпорядно-правові дії щодо визначення меж (зон) земель за їх категоріями та типами (підтипами) землекористування (видах використання) з врахуванням еколого-економічної придатності земель та формуванню правового режиму землекористування в зонах. Одночасно ним зазначається, що зонування земель базується на таких основних принципах:

- забезпечення екологічних пріоритетів землекористування;
- розподілу по доцільному використанню за ступенем еколого-економічної придатності, суспільної (природоохоронної, історико-культурної, наукової, ресурсної) або містобудівної цінності земель;
- відкритості інформації із зонування;
- громадського обговорення на усіх етапах

визначення правового режиму земельних ділянок в межах кожної зони;

— обов'язковості дотримання встановленого правового режиму землекористування в зонах для фізичних і юридичних, та органів виконавчої влади і місцевого самоврядування.

Під типом землекористування розумілося — різновид використання земель у межах однієї категорії земель, що визначає дозволені види використання земель в залежності від їх еколого-економічної придатності і соціально-економічних потреб. У подальшому у своїх працях [11; 12] поняття типу (підтипу) землекористування удосконалюється, зокрема як різновид використання земель відповідно до певної типологічної ознаки: суспільних та соціально-економічних потреб, еколого-економічної придатності, основного виду використання земель із врахуванням не тільки їх придатності а і цінності інших природних ресурсів. Водяться поняття функціональне використання земельної ділянки як вид використання земельної ділянки відповідної категорії земель та цільового призначення, встановлений з урахуванням економічної доцільності, що провадиться на ній та дозволене використання земель — різновиди використання земель визначені на підставі документації із землеустрою, які характеризуються складом земельних угідь та функціональним використанням земельних ділянок. Відповідно формулюється визначення правового режиму земельної ділянки як встановлені правовими нормами порядок та умови використання за цільовим призначенням та дозволеним використанням земель у межах їх категорій та типів землекористування і землевпорядний регламент як затверджені в установленому порядку текстові матеріали, що визначають параметри дозволеного використання земель (режим землекористування) та допустимі зміни цих параметрів.

У процесі зонування земель за їх категоріями та типами землекористування, залежно від рівня капіталізації, екологізації та соціальних і суспільних земельних інтересів, виділяються такі типи та підтипи землекористування:

1) сільськогосподарський, який включає підтипи: польовий, ґрунтозахисний, садовий, сінокосо-пасовищний, спеціальний, змішаний, науково-дослідний, присадибний, сільськогосподарський нетрадиційний (органічне землеробство, вирощування нішових культур тощо);

2) житловий, який включає підтипи: садибний, котеджний з одно- та двох поверховою за-

будовою, багатоповерхової забудови з трьома і більше поверхами, столичної забудови;

3) громадсько-комерційний, який включає підтипи: муніципальний з розміщенням соціально-культурних та інших громадського призначення об'єктів, комерційний — з розміщенням торгівельних та інших комерційних об'єктів, спеціальний — спеціальна забудова відповідного призначення, змішаний із змішаною забудовою;

4) заповідний, який включає підтипи: природно-заповідний, садово-заповідний, рекреаційний, науково-дослідний;

5) природоохоронний, який включає підтипи: природно-ресурсно-охоронний, біотично-охоронний, санітарно-охоронний, науково-охоронний;

6) оздоровчий, який включає підтипи: природно-лікувальний, оздоровчий;

7) рекреаційний, який включає підтипи: дачний, спортивно-рекреаційний, еколого-рекреаційний, рекреаційний міської рекреації, оздоровчо-рекреаційний, мисливський;

8) історико-культурний, який включає підтипи: історичної спадщини, охоронний;

9) лісгосподарський, який включає підтипи: ресурсно-охоронний, рекреаційний;

10) лісопромисловий;

10) водогосподарський, який включає підтипи: ресурсно-охоронний, рекреаційний;

11) водопромисловий;

11) промисловий, який включає підтипи: гірничодобувної промисловості, промисловий (локальний);

12) інженерної та транспортної інфраструктури, який включає підтипи: енергетичний; автомобільного транспорту, залізничного транспорту, морського транспорту, річкового транспорту, авіаційного транспорту, трубопровідного транспорту, міського електротранспорту, зв'язку;

13) спеціального призначення, який включає підтипи: обороно-безпековий, прикордонний, внутрішньо-безпековий.

Отже, зонування земель за їх категоріями та типами землекористування це землевпорядно-правові дії щодо розподілу земель (у межах територій рад або об'єднаних територіальних громад) на типи та підтипи землекористування у залежності від еколого-економічної придатності земельних угідь, цінності інших природних ресурсів — за межами населених пунктів та містобудівної і природно-ресурсної цінності земель і інших природних ресурсів — у межах населених пунктів.

Базуючись на вказаних принципах, розроблений класифікатор земель за їх категоріями та типами (підтипами) землекористування [11], який дозволяє здійснювати перехід у регулюванні земельних відносин від категорії до типів (підтипів) землекористування, далі до цільового призначення земельних ділянок і дозволеного використання земель та навпаки.

Основною передумовою вирішення проблем соціально-економічної та екологічної складової землекористування є зонування земель за типами (підтипами) землекористування як механізму забезпечення його сталості, продуктивних функцій землі як природного капіталу та переходу класифікації за категоріями земель до європейської класифікації за типами землекористування.

У змінах до статті 25 Закону України "Про землеустрій" [7] частина перша зазначається, що "Особливим видом такої документації є документація із землеустрою, яка одночасно є містобудівною документацією, — комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад, генеральні плани населених пунктів, детальні плани територій", а також частина друга, що "містобудівна документація, яка одночасно є документацією із землеустрою (комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад, генеральні плани населених пунктів, детальні плани територій)". Ці види документації згідно чинними законами мають різну мету і розробляються на різних концептуальних засадах: документація із землеустрою — розробляється для регулювання відносин (земельних, економічних, екологічних, правових, сільськогосподарських, містобудівних, рекреаційних, обороно-безпекових тощо), які виникають між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами із забезпечення сталого розвитку землекористування; містобудівна документація — забезпечення сталого розвитку територій з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів.

Отже, при розробленні комплексних планів просторового розвитку території територіальної громади, виходячи із зарубіжної практики [12, с. 519—520], економічно та екологічно першочерговим повинно бути розроблення планів розвитку землекористування територій об'єднаних територіальних громад шляхом зонування земель за їх категоріями та типами (підтипами) землекористування. При цьому повинні дотримуватись таких вимог:

— створення умов для життя і праці, які б сприяли гарному стану здоров'я і безпеці населення;

— поліпшення якості житла для населення шляхом уникнення незбалансованості структури і динаміки населення, збільшення ступеня володіння землею широких верств населення;

— підтримка соціальних і культурних потреб населення, особливо родин, молоді, громадян похилого віку та інвалідів, забезпечення потреб у земельних ділянках системи освіти, спорту, дозвілля та відпочинку;

— збереження, відновлення і розвиток існуючих місцевих центрів охорони цінних природних ресурсів і ландшафтів, біорізноманіття, історично-культурної спадщини та формування міських і сільських архітектурно-мистецьких, естетичних і рекреаційних ландшафтів;

— збереження і підтримка розвитку землекористування церков і релігійних організацій;

— захист довкілля шляхом використання відновлюваних джерел енергії, захисту природи і збереження сільської місцевості, зокрема, шляхом екологічного балансу у природі, охорони вод, ґрунту, земель з мінеральними покладами, а також клімату;

— економічні: розвиток сільського, лісопромислового і водопромислового господарства, транспорту, комунальних послуг — особливо, водопостачання, видалення відходів і стоків, підтримання структурної ролі середнього і малого бізнесу, захист земельних та інших природних ресурсів і їх збереження, захист існуючих і створення нових робочих місць;

— оборони і безпеки країни, енергетичної системи;

— розвитку загальнодержавної та регіональної інженерної і транспортної інфраструктури;

— інших заходів планування використання земель прийнятих територіальними громадами.

У всіх економічно розвинених державах, як і в Україні, землекористування за межами населених пунктів є, як правило, сільським (в Україні більше 90 % території). До нього відносяться не тільки землі сільськогосподарського призначення, але і лісгосподарського, рекреаційного та іншого призначення які використовуються для відпочинку і оздоровлення населення. Тому в подальшому, виходячи із європейської практики, необхідно відмовитися від розроблення генеральних планів населених пунктів (сіл, селищ та невеликих міст), а в заміні, за наявності інвестицій (бюджетного чи приватного фінансування) в межах відповідних підтипів землекористування розробляти детальні

плани території (організації землекористування). Це дозволить з економити більше половини бюджетних коштів, які необхідні у варіанті закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" та прискорити процес комплексного планування просторового розвитку землекористування територіальної громади.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Прийнятим Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель", передбачено урегулювання проблемних питань планування використання земель, особливо об'єднаних територіальних громад. Проте дослідження показало, що його реалізація має цілу низку вад, особливо щодо зонування земель, об'єднання документації із землеустрою та містобудівної документації комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади. Саме тому авторами запропоновано під зонування земель (за їх категоріями та типами землекористування) розуміти землевпорядно-правові дії щодо розподілу земель на типи та підтипи землекористування в залежності від еколого-економічної придатності земельних угідь, цінності інших природних ресурсів — за межами населених пунктів (у межах територій рад або об'єднаних територіальних громад) та містобудівної і природно-ресурсної цінності земель й інших природних ресурсів — в межах населених пунктів. Крім того, виходячи із європейської практики, пропонується відмовитися від розроблення генеральних планів населених пунктів (сіл, селищ та невеликих міст), а в заміні, за наявності інвестицій (бюджетного чи приватного фінансування) в межах відповідних підтипів землекористування розробляти детальні плани території (організації землекористування). Це дозволить з економити більше половини бюджетних коштів, які необхідні у варіанті Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" та прискорити процес комплексного планування просторового розвитку землекористування територіальної громади.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель: Закон України від 17 червня

2020 року № 711-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text> (дата звернення 20.10.2020).

2. Грещук Г.І. Організаційно-економічні засади зонування земель в аграрному виробництві. Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції "Сучасні моделі розвитку агропромислового виробництва: виклики та перспективи". Глухівський агротехнічний інститут імені С.А. Ковпака; СНАУ, 2018. С. 40—42.

3. Грещук Г.І. Розвиток системи планування сталого використання та охорони сільськогосподарських земель. Агросвіт. 2018. № 24. С. 23—30. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.24.23.

4. Калетнік Г.М., Підліпна М.П., Янович В.П. Геоінформаційний метод дистанційного зонування землі на базі програмного забезпечення. Техніка, енергетика, транспорт АПК. 2016. № 2 (94). С. 5—11. URI: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/13071.pdf>

5. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 20.10.2020).

6. Малащук О.С., Мовчан Т.В. Рекомендації щодо формування системи зонування рекреаційного землекористування. Збірник наукових праць ІІ Міжнародної науково-практичної конференції "Вплив кліматичних змін на просторовий розвиток територій Землі: наслідки та шляхи вирішення". Херсон: ДВНЗ "ХДАУ", 2019. С. 118—120.

7. Про землеустрій: Закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (дата звернення 21.10.2020).

8. Про зонування земель: Проект Закону України від 19 березня 2009 року № 4238. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF39Q00A.html (дата звернення 20.10.2020).

9. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 року № 962-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/962-15/print-1476586411943513> (дата звернення 20.10.2020).

10. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України 17 лютого 2011 року № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення 21.10.2020).

11. Третяк А.М. Земельний капітал: теоретико-методологічні основи формування та функціонування. Львів: СПОЛОМ, 2011. 520 с.

12. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія. Херсон: ОАДІ-ПІАЮС, 2013. 650 с.

13. Третяк А.М., Третяк В.М., Дорош О.С. Концептуальні основи зонування земель для управління земельними ресурсами за межами населених пунктів. Землевпорядний вісник. 2008. № 4. С. 40—45.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Land Use Planning", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text> (Accessed 20 October 2020).

2. Hreshchuk, H. (2018), "Organizational and economic principles of land zoning in agricultural production". Materials of the I All-Ukrainian Scientific and Practical Conference [Modern models of agro-industrial production development: challenges and prospects], Glukhiv Agro-technical Institute, Ukraine, pp. 40—42.

3. Hreshchuk, H. (2018), "Development of planning system for sustainable use and protection of agricultural land", Agrosvit, vol. 24, pp. 23—30. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.24.23.

4. Kaletnik, H. Pidlypna, M. and Yanovich, V. (2016), Geoinformation Methods Remote Sensing Based Software Erdas Imagine, vol. 2 (94), pp. 5-11. available at: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/13071.pdf> (Accessed 20 October 2020).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), Constitution of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 20 October 2020).

6. Malashchuk, O. and Movchan, T. (2019). "Recommendations for the formation of a system of zoning of recreational land use". Collection of scientific papers of the II International Scientific and Practical Conference [The impact of climate change on the spatial development of the Earth: the consequences and solutions], SHEE "KSAU, Kherson, Ukraine, pp. 118—120.

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law of Ukraine "On Land Management", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (Accessed 21 October 2020).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2009), Draft Law of Ukraine "On Land Zoning", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF39Q00A.html (Accessed 20 October 2020).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law of Ukraine "On Land Protection", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/962-15/print1476586411943513> (Accessed 20 October 2020).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law of Ukraine "On regulation of urban planning

activities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (Accessed 21 October 2020).

11. Tretiak, A. (2011), Zemelnyi kapital: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta funktsionuvannia [Land capital: theoretical and methodological foundations of formation and operation], SPOLOM, Lviv, Ukraine.

12. Tretiak, A. (2013). Zemleustrii v Ukraini: teoriia, metodolohiia [Land management in Ukraine: theory, methodology], OLDI-PLUS, Kherson, Ukraine.

13. Tretiak, A. Druhak, V. and Dorosh, O. (2008). "Conceptual bases of land zoning for land resources management outside settlements". Land Management Journal, vol. 4, pp. 40—45.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2020 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 336.76+336.77:[336.717.061:631.11]

О. О. Непочатенко,
д. е. н., професор, ректор,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0002-1212-6335

Р. П. Мудрак,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0003-1189-5463

П. К. Бечко,
к. е. н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0003-0928-4778

О. А. Непочатенко,
к. е. н., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0001-5049-983X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.23.10

РОЛЬ КРЕДИТНОГО РИНКУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БАНКІВСЬКИМИ КРЕДИТАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. Nepochatenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Rector, Uman National University of Horticulture
R. Mudrak,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics,
Uman National University of Horticulture
P. Bechko,
PhD in Economics, Professor of the Department of Finance, banking and insurance,
Uman National University of Horticulture
O. Nepochatenko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Business, trade and exchange activities,
Uman National University of Horticulture

THE ROLE OF THE CREDIT MARKET IN PROVIDING AGRICULTURAL ENTERPRISES WITH BANK LOANS

Аграрний сектор займає важливе місце в економіці України, а від його розвитку залежить нормальне функціонування всього господарства й життя країни, саме тому у статті авторами проаналізовано роль кредитного ринку в забезпеченні сільськогосподарських підприємств банківськими кредитами, розглянуто дослідження вітчизняних науковців цього питання. В процесі дослідження було розглянуто зарубіжний досвід у питаннях забезпечення кредитними ресурсами аграрних підприємств. Розглянуто сучасні ціни кредитів та умови за яких на сьогодні здійснюється кредитування аграрної галузі. Представлено сучасний стан банківського кредитування аграріїв. Обґрунтовано державне регулювання кредитного ринку задля створення максимально вигідних умов кредитування сільськогосподарських підприємств банківськими установами.

Запропоновано конкретні заходи щодо удосконалення ролі кредитного ринку в забезпеченні суб'єктів господарювання банківськими кредитами для безперервного колообігу виробництва.

The agricultural sector occupies an important place in the economy of Ukraine, and its development depends on the normal functioning of the economy and life of the country, which is why the authors analyze the role of the credit market in providing agricultural enterprises with bank loans. In the course of the research, foreign experience in providing credit resources to agricultural enterprises was considered. The current prices of loans and the conditions under which lending to the agricultural sector is currently carried out are considered. The main requirements of changes in bank lending in the system of financial provision for sustainable development of agriculture are presented.

The study revealed a lack of correlation between fluctuations in the NBU discount rate and the volume of loans to agricultural enterprises in the credit services market. The current state of bank lending to farmers is presented. State regulation of the credit market in order to create the most favorable conditions for lending to agricultural enterprises by banking institutions is substantiated.

Specific measures are proposed to improve the role of the credit market in providing businesses with bank loans for the continuous cycle of production.

The materials of the article prove that the availability of credit, credit security, credit activities and credit relations enable the existence and economic activity of agricultural enterprises. For agricultural enterprises and the agricultural sector, which has become the locomotive of the national economy, the issues of economic development and financial growth are inextricably linked with the credit market.

Intensification of credit relations in the market of credit services between commercial banks and agricultural enterprises is possible provided that the financial interests of all lending entities are combined. Effective financial support for the development of agricultural enterprises will help improve the financial performance of their activities and increase the competitiveness of the agricultural sector.

Ключові слова: кредитний ринок, кредит, кредитне забезпечення, відсоткова ставка, аграрний сектор економіки, сільськогосподарські підприємства.

Key words: credit market, credit, credit security, interest rate, agricultural sector of the economy, agricultural enterprises.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізаційні процеси в світовій економіці внаслідок фінансової кризи негативно вплинули на кредитування суб'єктів господарювання національної економіки загалом і сільськогосподарських підприємств зокрема. Недостатнє теоретичне дослідження питань кредитного ринку в контексті забезпечення сільськогосподарських підприємств банківськими кредитами є основною із передумов обмеженого доступу аграріїв до банківських запозичень на ринку кредитних послуг.

За ринкових умов господарювання кредитний ринок є невід'ємною складовою грошово-кредитних відносин, оскільки базується на результатах державної політики. Кредитний ринок як кредитна складова включає депозитний та валютний механізми.

В економічній теорії як серед вітчизняних, так і зарубіжних науковців досі ведуться дискусії щодо проблеми сутності кредитного ринку, його впливу на систему кредитування суб'єктів господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженнями ролі кредитного ринку в забезпеченні банківськими запозиченнями сільськогосподарських підприємств займалися такі вчені: Р.М. Безус, В.М. Березовик, Л.О. Вдовенко, О.Є. Гудзь, С.М. Колотуха, Л.В. Кузнецова, М.Й. Малік, О.О. Непочатенко, П.Т. Саблук та інші. Однак постійні зміни законодавчої бази та нестабільність економічної ситуації зумовлюють необхідність подальшого дослідження сучасної ролі ринку кредитних ресурсів у забезпеченні банківськими запозиченнями сільськогосподарських підприємств.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження ролі кредитного ринку в забезпеченні сільськогосподарських підприємств банківськими кредитами.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Динамічне функціонування сільськогосподарських підприємств можливе за умови наяв-

ності власних фінансових ресурсів при одночасному залученні у господарську діяльність зовнішніх у вигляді банківських кредитів.

Потреба у кредитах для сільськогосподарського виробництва пов'язана із галузевою специфікою виробничих відтворювальних процесів. Особливістю сільськогосподарського виробництва є наявність часового лагу, пов'язаного із виробництвом сільськогосподарської продукції та надходженнями виручки від її реалізації. За таких умов, кредит є необхідною складовою для функціонування сільськогосподарських товаровиробників, на умовах безперервності виробничого циклу, поповнення обсягів фінансових ресурсів та важливим джерелом фінансового забезпечення їх розвитку.

Використання сільськогосподарськими підприємствами кредитних ресурсів на ринку кредитних послуг призводить до поповнення обсягів їх фінансових активів, здатних забезпечити запровадження прогресивних технологій виробництва, зростання конкурентоспроможності продукції, і, як наслідок, позитивно впливає на розширене відтворення.

Сучасне аграрне виробництво нерозривно пов'язане із застосуванням банківських кредитів. За даними дослідження І. Зеліско, банківські кредити є важливим джерелом фінансових ресурсів для аграрних формувань, за рахунок яких можуть поповнюватися виробничі запаси [1, с. 78]. Щодо ролі кредитного ринку в забезпеченні банківськими кредитами сільськогосподарських підприємств даний автор акцентує увагу на тому, що: "...за допомогою банківських кредитів на ринку кредитних послуг здійснюється переливання тимчасово вільного капіталу у в найбільш прибутковій галузі національної економіки з нетривалим терміном колообігу виробництва" [1, с. 79]. Сільськогосподарським підприємствам притаманні сезонність виробництва. Тривалість виробництва в окремих галузях аграрного виробництва більше одного року. Відсутність обов'язкового страхування майна, неналежне забезпечення кредитами на ринку кредитних послуг є основними причинами прогалин у кредитному забезпеченні банками аграріїв.

Комерційні банки є основними позичальниками кредитів для сільськогосподарських підприємств на ринку кредитних послуг, покриваючи переважну більшість нестачі у власних фінансових ресурсах пов'язаних із сезонними витратами на вирощування сільськогосподарських культур та розвиток тваринницької галузі. Така практика застосовується і в країнах з розвинутими ринковими відносинами.

Зокрема, в Англії і Німеччині сезонні витрати аграріям за рахунок банківських кредитів покриваються — близько 50%, Франції — понад 40%, Італії та Бельгії — понад 30%. У країнах Європейського Союзу 40% сільськогосподарських товаровиробників повністю залежать від залучення банківських кредитів і лише 25% фермерських господарств обходиться без банківських запозичень [2].

В Україні існує розвинена банківська система, яка об'єднує як державні, так і комерційні банки. Ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій отримали 177 банків, з яких лише 20 практикують у своїй діяльності надання послуг з кредитування сільськогосподарським підприємствам. Загальний обсяг виданих банківських кредитів цими банками сягає 80% від загальної кількості виданих кредитів на ринку кредитних послуг при тому, що кредитний портфель в аграрній галузі становить всього 6% від загального кредитного портфеля загальної кількості банків.

З огляду на це, обсяги кредитування вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників станом на 01.01.2019 р. становили 37,7 мільярда гривень, що на 5,7% більше, за аналогічний період 2018 р. [4, с. 1]. Результати проведених досліджень свідчать про те, що обсяг кредитування аграріїв не забезпечує їх безперервне функціонування на умовах розширеного відтворення. Проблема загострюється форс — мажорними обставинами, зокрема несприятливими кліматичними умовами. Відсутність повномасштабного кредитування та страхових відшкодувань призводять до скорочення обсягів виробництва та реалізації продукції, зменшення її рентабельності.

Забезпечення аграріїв банківськими запозиченнями наразі є однією із невирішених проблем на рівні держави внаслідок відсутності в Україні спеціалізованого Аграрного банку з часткою кредитів для сільського господарства у структурі кредитного портфеля понад 50% [3, с. 32].

За умов економічної кризи загальне скорочення обсягів кредитування відбувається здебільшого за рахунок обмеження кредитування аграрної галузі. Банки за таких умов застосовують дискримінаційний механізм по відношенню до сільськогосподарських підприємств, шляхом підвищення відсоткових ставок за кредитами, порівняно із суб'єктами господарювання інших галузей національної економіки [5].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 25.02. 2000 р. № 398 з 2000 р. для сільськогосподарських товаровиробників зап-

Таблиця 1. Оцінка стану кредитування сільськогосподарських підприємств Черкаської області, за роками

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Темпи приросту с.-г. виробництва в постійних цінах 2010 р., %												
до попереднього року	105,7	95,8	129,6	109,0	104,3	117,6	96,8	106,5	98,4	98,8	102,5	88,2
до 1990 року	76,9	73,4	95,7	104,0	107,8	129,1	125,4	134,4	131,6	130,2	132,9	118,7
Темпи приросту чистого прибутку, у % до попереднього року	135,8	201,7	51,7	19,6	83,4	116,3	126,4	52,2	204,0	2,9	80,4	65,3
Рівень рентабельності с.-г. підприємств, %	15,7	16,5	12,2	18,3	18,1	27,1	24,9	9,7	27,8	49,6	35,2	20,2
частка прибуткових с.-г. підприємств, %	73,0	79,1	78,7	79,0	77,9	88,2	89,4	82,2	87,4	91,3	90,9	84,0
Видача короткострокових кредитів під оборотні активи підприємствам, у % до попереднього року	94,3	77,1	85,2	108,0	95,1	129,7	163,9	85,1	74,2	98,5	62,5	40,1
Середня облікова ставка НБУ, %	8,5	8,0	12,0	11,0	9,5	9,5	7,5	14,0	14,0	14,0	14,0	18,0
Середня відсоткова ставка комерційних банків за надані кредити с.-г. підприємствам, %	20,0	18,0	24,0	27,8	20,6	17,2	21,0	19,2	27,9	21,3	21,0	28,8

Джерело: дані Головного управління статистики у Черкаській області [8].

роваджено механізм державної кредитної підтримки через здешевлення кредитів [6, с. 3—4]. В основі цієї постанови закладений механізм здешевлення відсоткових ставок на банківські кредити. Таке здешевлення банківських запитань для аграріїв за своєю сутністю не є ринковою акцією, оскільки її базовими принципами є державне регулювання функціонування ринку фінансових послуг. Компенсаційні виплати, відповідно до цього нормативного акту, дали змогу розблокувати для аграріїв-позичальників кредитний процес, залучивши їх до користування позичковим капіталом та розширивши доступ до кредитних ресурсів на ринку кредитних послуг, що суттєво вплинуло на їх конкурентоспроможність. Основною із передумов побудови цієї системи є те, що держава не заміщує кредитний ринок, а всебічно підтримує сільськогосподарських товаровиробників, спрямовуючи їх до нарощування ними обсягів виробництва та реалізації продукції, забезпечення продовольчої безпеки країни.

Державна підтримка сільськогосподарських підприємств через механізм здешевлення позик сприяє підвищенню рівня їх забезпечення кредитними ресурсами. Кредитне забезпечення аграрної галузі, окрім інших чинників, великою мірою залежить від суми коштів Державного бюджету, спрямованих на програму здешевлення позик для сільськогосподарських підприємств.

Державна підтримка аграріїв можлива за умови виконання всіма суб'єктами кредитної угоди, положень, розроблених національною програмою щодо підтримки аграрного виробництва [7, с. 127]. Програмою передбачені основні тенденції щодо підтримки аграрної галузі, шляхом їх субсидування, кредитування, страхування. Відповідно до розробленої національної програми щодо підтримки аграрного виробництва стає можливим суб'єктам аграрного виробництва визначати параметри щодо обсягів виробництва та реалізації продукції, оцінюючи власні та залучені фінансові ресурси, запроваджуючи прогресивні енерго- і матеріалозберігаючі технології.

Як свідчить практика, пільгове кредитування сільськогосподарських підприємств Черкаської області, за останні роки суттєво скорочується внаслідок браку державних коштів. Про стан кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств області свідчать дані (табл. 1).

Забезпечення сільськогосподарських підприємств області кредитними ресурсами за 2015—2019 рр. демонструє суттєве скорочення видачі короткотермінових кредитів для забезпечення безперервного колообігу виробничого процесу. Так, пік видачі кредитів сільськогосподарським підприємствам області мав місце в 2014 р., збільшення якого порівняно з попереднім роком склало 63,9 відсоткових пунк-

Таблиця 2. Групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області за рівнем рентабельності в середньому за 2013–2019 рр.

Показники	Збиткові	До 15,0	15,1-30,0	30,1-45,0	Більше 45,1	Всього
Середній рівень рентабельності, %	-11,5	9,3	16,8	30,4	45,9	22,7
Кількість господарств в групі	61	207	109	21	8	516
У відсотках до обстежених	139,	48,8	27,3	4,1	5,9	100,0
Розмір оборотних активів на 1 га с.-г. угідь, грн	834,4	1082,9	1502,2	1439,7	1511,9	935,7
частка власних оборотних засобів, %	17,1	46,2	50,8	79,9	80,3	46,3
частка кредиту в покритті оборотних активів, %	3,3	6,5	5,4	6,8	7,7	5,3
Період погашення дебіторської заборгованості, днів	113	121	109	72	54	102
Період погашення кредиторської заборгованості, днів	311	215	171	122	59	208
Період обороту оборотних активів, днів	408	381	266	211	204	342
Чистий прибуток (збиток) на 1 га с.-г. угідь, грн	-202,3	1443,	231,4	488,3	505,2	121,3

Джерело: дані Головного управління статистики у Черкаській області [8].

тив. В наступні роки, зокрема, в 2018–2019 рр. видача короткотермінових кредитів під оборотні активи аграріїв області склала відповідно 62,5 і 40,1 відсотків до попереднього року. З огляду на зменшення кредитних ресурсів для забезпечення безперебійної діяльності сільськогосподарських підприємств області, має місце скорочення темпів виробництва продукції сільського господарства у постійних цінах 2010 р. — 82,2% у 2019 р. проти 2018 р.; зменшення чистого прибутку за цей же період на 15,1 відсоткових пункти та зменшення рівня рентабельності до 20,2 % у 2019 р. проти 35,2% у 2018 р.

За досліджуваний період суттєво зростає облікова ставка НБУ. Облікова ставка НБУ — це вартість грошей, які придбавають комерційні банки в НБУ для подальшої їх видачі у вигляді кредитів. За досліджений період середня облікова ставка НБУ зростала в діапазоні від 14,0% у 2015 р. до 18,0% у 2019 р. Зі зростанням облікової ставки НБУ суттєво збільшуються середні відсоткові ставки комерційних банків за надані кредити сільськогосподарським підприємствам, розмір яких ранжується від 17,2% у 2015 р. до 28,8% у 2019 р. Дані проведеного аналізу свідчать, що середні відсоткові ставки комерційних банків за надані кредити сільськогосподарським підприємствам області за окремі роки перевищують рівень їх рентабельності. За період з 2008–2019 рр. перевищення рівня рентабельності над відсотковими ставками комерційних банків за надані кредити сільськогосподарським підприємствам мало місце в 2013 р., 2017 р., 2018 р. відповідно на 9,9, 28,3 і 14,2%. НБУ з 31 січня 2020 р. знизив облікову ставку до 11%, а станом на 23.10.2020 р. до 6%. Водночас зменшення облікової ставки

НБУ не вплинуло на обсяги видачі банківських кредитів аграріям. Це свідчить про відсутність кореляційного зв'язку між зниженням облікової ставки НБУ і зростанням обсягів видачі кредитів сільськогосподарським підприємствам на ринку кредитних послуг.

Світовий досвід кредитування аграріїв країн з ринковими відносинами свідчить про постійне, поступове зменшення розміру облікової ставки Центральних банків. Так, зокрема Центральний банк Європи в 2016 р. суттєво знизив основну ставку за кредитами з 0,05% до 0%. Таке зниження облікової ставки до нульового розміру було здійснено через те, що переважна більшість населення Європи зберігають готівкові кошти на депозитних рахунках в банках з метою отримання ними доходів від капіталу. За таких умов потерпає економіка країни, як встановила таку облікову ставку, оскільки зменшується кількість замовлень, підприємствам доводиться скорочувати робітників. Паралельно в 2016 р. зі зниженням облікової ставки Європейським центральним банком були знижені ставки за депозит з від'ємним значенням від — 0,3 до — 0,4%, а ставка за маржинальними кредитами знижена до — 0,25% річних. Такі кроки Центрального банку Європи спрямовані на те, щоб населення призупинило вкладати кошти на депозитні рахунки. Зростання коштів на депозитних рахунках призводить до дефляції, що є більшим злом для економіки, ніж інфляція, оскільки Європейський Центральний банк повторює політику кількісного пом'якшення Федеральної резервної системи США [9].

Одним із пріоритетних регуляторних механізмів кредитного забезпечення сільськогос-

подарських підприємств на ринку кредитних послуг є як зниження облікової ставки НБУ, так і розширення спектру їх податкового стимулювання. Результати дослідження свідчать, що із заміною оподаткування аграріїв фіксованим сільськогосподарським податком на єдиний податок (четверта група) одночасно збільшилася не лише база нарахування цього податку, але і ставки. Негативні наслідки аграрії отримали від скасування з 1.01.2017 р. спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість на вимогу МВФ. Всі ці чинники є основною із передумов вимивання оборотних активів із операційної та інвестиційної діяльності аграріїв. З огляду на це, ми вважаємо, що зняття спеціального режиму оподаткування ПДВ з аграріїв було передчасним і потребує відміни для дрібнотоварних сільськогосподарських товаровиробників на законодавчому рівні. Крім того, аналіз кредитних взаємовідносин сільськогосподарських підприємств з банківською системою свідчить, що незважаючи на чинну Постанову Кабінету Міністрів України від 25.02.2000 р. № 398 "Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт", якою передбачено надання фінансової підтримки аграріям через здешевлення кредитів, механізм цієї постанови призупинений [6]. Це наочно демонструють обсяги кредитування в операційну діяльність сільськогосподарських підприємств Черкащини (табл. 2).

Проведене групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області відносно рівня рентабельності в середньому за 2013—2019 рр. свідчить, що частка банківських кредитів для покриття сезонної нестачі власних фінансових ресурсів не суттєва і перебуває в діапазоні від 3,3 % до 7,7%. Рівень рентабельності, що перевищував 45,1% по сільськогосподарських підприємств свідчить про залучення ними кредитних ресурсів для покриття оборотних активів у розмірі 7,7 % від усіх фінансових ресурсів, що забезпечували безперервність колообігу виробництва.

Водночас збиткові сільськогосподарські підприємства із середньою сукупною збитковістю 11,5% покривали оборотні активи за рахунок кредиту в розмірі 3,3%. Показники рівня рентабельності суттєво впливають на показники фінансової діяльності обстежених підприємств. Зокрема період погашення дебіторської заборгованості по підприємствах з рентабельністю, яка перевищує 45,1%, що на 59 днів менше в порівнянні зі збитковими підприємствами. Аналогічний стан з погашенням кредиторської заборгованості, період якої

для збиткових підприємств складає 311 днів, що на 252 дні більше в порівнянні з підприємствами рентабельність яких перевищує 45,1%. З огляду на такий стан, чистий прибуток у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь зростає в залежності від росту рентабельності господарюючих суб'єктів і суттєво впливає на обертання оборотних активів, авансованих у виробництво. Якщо по збиткових підприємствах тривалість обертання оборотних активів складає 408 днів, то по підприємствах з рентабельністю яка перевищує 45,1% — 204 дні.

Основною із причин наявності прогалин у кредитуванні сільськогосподарських підприємств є обмеження їх доступу до ринку кредитних послуг, відсутність принципово нового механізму їх кредитування, який би відповідав ринковим умовам господарювання. Проблема кредитування сільськогосподарських підприємств вирішується переважно шляхом запровадження часткової компенсації з державного бюджету відсоткових ставок за кредитами комерційних банків, причому лише для великих сільськогосподарських товаровиробників, що не дає змогу вирішити цю проблему комплексно. Специфіка кредитування дрібнотоварних сільськогосподарських підприємств є надто складною, оскільки такі суб'єкти господарювання не забезпечені надійною заставою для отримання кредитів і, як правило, у комерційних банках на таких аграріїв немає кредитної історії. Отримати кредит в інших фінансово-кредитних установах, як-от: кредитні спілки, неможливо, оскільки останні кредитують, відповідно до своєї статутної діяльності, виключно фізичних осіб.

З огляду на це, досліджені питання щодо забезпечення сільськогосподарських підприємств кредитами потребують термінового вирішення, оскільки від вирішення цієї проблеми буде залежати подальший розвиток аграрної галузі країни.

ВИСНОВКИ

Роль ринку кредитних ресурсів все ще не займає належне місце у фінансуванні аграрного виробництва, про що свідчать недостатні обсяги кредитних вкладень комерційних банків у сільське господарство на кредитному ринку.

Розвиток кредитних відносин сільськогосподарських підприємств з комерційними банками великою мірою залежить від підвищення їх кредитоспроможності та ліквідності забезпечення кредитів.

У процесі дослідження було виявлено відсутність кореляційного зв'язку між коливання-

ми облікової ставки НБУ і обсягами видачі кредитів сільськогосподарським підприємствам на ринку кредитних послуг.

Головними напрямками щодо стабілізації механізму кредитування сільськогосподарських підприємств на ринку кредитних послуг є комплекс заходів з боку держави та банківської системи, спрямованих на розвиток дієвого інтеграційного механізму взаємодії з аграрним сектором економіки; збільшення обсягів фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств через механізм здешевлення кредитів; розробка і застосування всіх можливих джерел для залучення капіталу при кредитуванні сільського господарства на ринку кредитних ресурсів.

Література:

1. Зеліско І.М. Фінансове забезпечення діяльності інтегрованих аграрних формувань: монографія / І.М. Зеліско. — К.: ЦП "Компринт", 2013. — 433 с.

2. Скрипник А., Ткаченко О. Інформаційна складова підвищення ефективності кредитування аграрного сектору / А. Скрипник, О. Ткаченко // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 11. — С. 32—35.

3. Калашнікова Т.В. Стан і тенденції розвитку кредитного забезпечення аграрної галузі України / Т.В. Калашнікова // Фінанси України. — 2010. — № 10. — С. 29—37.

4. Матеріали офіційного сайту Національного банку України. — 2019 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

5. Дадашев Б.А., Черемісіна С.Г. Кредитування агроформувань: проблеми та напрями стабілізації / Б.А. Дадашев, С.Г. Черемісіна // Вісник Полтавської державної аграрної академії. — 2012. — № 2. — С. 142—149.

6. Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт: за станом 25 лютого 2000 р. № 398 / Постанова Кабінету Міністрів України // Офіційний вісник України. — 2000. — № 9. — С. 3—4.

7. Щурик М.В. Удосконалення засад кредитування сільськогосподарських підприємств: докт. ек. наук / М.В. Щурик. — Івано-Франківськ, 2014. — 210 с.

8. Статистичний щорічник Черкаської області за 2019 рік. URL: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua/>

9. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>

References:

1. Zelisko, I. M. (2013), *Finansove zabezpechennia diial'nosti intehrovanykh ahrarnykh for-*

muva [Financial support of the activities of integrated agricultural formations], Comprint, Kyiv, Ukraine.

2. Skrypnyk, A., and Tkachenko, O. (2011), "Information component of increasing the efficiency of lending to the agricultural sector", *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, vol. 11, pp. 32—35.

3. Kalashnikov, T.V. (2010), "Status and trends in the development of credit support of the agricultural sector of Ukraine", *Finance of Ukraine*, vol. 10, pp. 29—37.

4. Official website of the National Bank of Ukraine (2019), available at: <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 20 Nov 2020).

5. Dadashev, B.A. and Cheremisina, S.G. (2012), "Credit of agroformations: problems and directions of stabilization", *Bulletin of the Poltava State Agrarian Academy*, vol. 2, pp. 142—149.

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2000), Resolution "On additional measures for crediting the complex of agricultural works: as of February 25, 2000 № 398", *Official Gazette of Ukraine*, vol. 9, pp. 3—4.

7. Shchuryk, M.V. (2014), *Udoskonalennia zasad kredyтуvannia sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv* [Improving the principles of lending to agricultural enterprises], Ivano-Frankivsk, Ukraine.

8. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Statistical Yearbook of Cherkasy region", available at: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 Nov 2020).

9. Official site of the Ministry of Finance of Ukraine (2020), available at: <http://www.minfin.gov.ua/> (Accessed 20 Nov 2020).

Стаття надійшла до редакції 25.11.2020 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 300.336.2

В. В. Лойко,
 д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів та економіки,
 Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
 ORCID ID: 0000-0003-3248-1585
С. А. Маляр,
 аспірант кафедри фінансів та економіки,
 Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
 ORCID ID: 0000-0003-3136-853X
В. А. Вовк,
 здобувач ступеня магістра,
 Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
 ORCID ID: 0000-0001-8628-8479

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.23.17

АНАЛІЗ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД (ОТГ)

V. Loiko,
 Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department
 of Finance and Economic, Boris Grinchenko University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
 S. Maliar,
 Postgraduate student of the Department of Finance and Economics, Teacher of university college,
 Boris Grinchenko University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
 V. Vovk,
 Master's Degree, Boris Grinchenko University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ANALYSIS OF ECONOMIC AND LEGAL SUPPORT OF ACTIVITIES OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES (OTG)

У статті проведено аналіз економіко-правового забезпечення діяльності об'єднаних територіальних громад (ОТГ), створених на території України з початку дії реформи децентралізації з 2014 р. Проаналізовано особливості процесу проведення децентралізації влади в Україні. Відображено динаміку результатів проведення реформи децентралізації в Україні за період 2014—2020 рр. Зроблено висновок, що реформа децентралізації триває, процес створення ОТГ проходить інтенсивно, процес внесення змін у нормативно-правову базу, яка регламентує процес проходження децентралізації, також продовжується. Проаналізовано доходи і видатки за 2019 р. за групами об'єднаних територіальних громад, створених на території України. Проаналізовано склад видатків ОТГ за 2019 р. Загалом по Україні видатки фінансових бюджетів ОТГ перевищили на 44,83 % доходи, що свідчить про неефективність формування бюджетів створених ОТГ. Зроблено висновок щодо значної питомої ваги видатків на утримання апарату управління в ОТГ. За проведенням аналізом спрямування капітальних видатків в ОТГ було встановлено, що більшість капітальних видатків спрямовано на покращення стану житлового фонду. На основі проведеного аналізу стану житлового фонду, розташованого на територіях ОТГ, зроблено висновок щодо збільшення капітальних видатків на підтримку у належному фізичному стані житлового фонду, враховуючи наявність ветхих та аварійних житлових будинків. Обґрунтовано, що для активізації економічного розвитку територіальних громад необхідно забезпечити ефективну комунікацію органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на місцях, організаційно-методичну допомогу органам місцевого самоврядування щодо планування діяльності та розширення джерел фінансування розвитку ОТГ, поширення інформації щодо успішних практик реалізації проектів співробітництва. Доцільно надавати доступ всіх ОТГ до кращих практик співробітництва окремих ОТГ.

The article analyzes the economic and legal support of the united territorial communities (UTC) created in Ukraine since the beginning of the decentralization reform in 2014. The peculiarities of the process of decentralization of power in Ukraine are analyzed. The dynamics of the results of decentralization reform in Ukraine for the period 2014—2020 is reflected. It is concluded that the decentralization reform continues, the process of creating UTC is intensive, the process of amending the regulatory framework governing the decentralization process also continues. It was found that the structure by groups of UTC by population is as follows: the largest share is 1 group of UTC (24.1%), with a population of over 15 thousand people; on the second place — 5 group of UTC (cities of regional value) (33,8%), on the third place —

3 group (population from 5 to 10 thousand persons) (22,5%), on the fourth place — 2 group (population from 10 to 15 thousand people) (18.8%), in fifth place — Group 4 (population up to 5 thousand people) (11.8%). Revenues and expenditures for 2019 by groups of united territorial communities created on the territory of Ukraine are analyzed. The composition of UTC expenditures for 2019 was analyzed. In general, expenditures of UTC financial budgets in Ukraine exceeded revenues by 44.83%, which indicates the inefficiency of budgeting of created UTCs. It is concluded that a significant share of expenditures for the maintenance of the management staff in the UTC. According to the analysis of the direction of capital expenditures in UTC, it was found that most capital expenditures are aimed at improving the condition of the housing stock. Based on the analysis of the state of the housing stock located in the UTC, a conclusion was made to increase capital expenditures to maintain the proper physical condition of the housing stock, taking into account the presence of dilapidated and emergency housing. It is substantiated that in order to intensify the economic development of territorial communities it is necessary to ensure effective communication between executive authorities and local governments, organizational and methodological assistance to local governments in planning activities and expanding sources of funding for UTC development, disseminating information on successful practices of cooperation projects. It is advisable to provide access to all UTCs to the best practices of cooperation of individual UTCs.

Ключові слова: об'єднані територіальні громади (ОТГ), економічне забезпечення, нормативно-правова база, аналіз, фінансування, доходи, видатки, житловий фонд, проекти, співробітництво, моніторинг.

Key words: united territorial communities (UTC), economic support, legal framework, analysis, financing, income, expenditures, housing, projects, cooperation, monitoring.

ВСТУП

Масштабна реформа децентралізації в Україні триває з 2014 р. У результаті проведення реформи децентралізації за даними 2020 року в Україні створено 1469 об'єднаних територіальних громад (ОТГ) [1]. Розвиток реформи децентралізації підтримується значними змінами у нормативно-правовій базі України. Беззаперечно, що досвід Європейських країн є актуальним для українських ОТГ, проте перебіг реалізації реформи децентралізації на території України спонукає ОТГ набувати власного досвіду функціонування та розвитку. Створені ОТГ набувають досвіду у питаннях планування стратегічного розвитку територій, залучення для цього різних джерел фінансування, нарощування потенціалу територій, створення комфортних умов проживання для населення, створення нових робочих місць та вирішення питання безробіття на власних територіях, розвиток партнерства, співробітництва, взаємодії з іншими ОТГ. В умовах реалізації реформи децентралізації українські ОТГ отримують більше можливостей щодо формування джерел фінансування своєї діяльності та прямі відносини із Державним бюджетом. Вивчення проблем становлення та розвитку об'єднаних територіальних громад неможливо без дослідження економіко-правового забезпечення їхньої діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний вклад в дослідження різних аспектів формування, економічного, фінансового та правового забезпечення діяльності об'єднаних територіальних громад (ОТГ) на тери-

торії України внесли наступні вчені. Питання стратегічного планування сталого розвитку територіальних громад в Україні розглянуто в працях Н. Орлової, О. Козирєвої [2]. Аспекти формування спроможних територіальних громад розглянуто в працях І. Баб'юк, О. Чепель [3]. Питанням забезпечення фінансової спроможності ОТГ присвячені праці: В. Величко, А. Мариніва, Т. Стещенко, Т. Куценко, Я. Сіренко, М. Гончаренко, Т. Гургули, С. Обушного, І. Яковенка, А. Korbutiak, Zh. Lysenko, N. Sokhovol'ska, A. Oleksyn, E. Yurii [4—9]. Питання взаємодії, партнерства, співробітництва та оцінки потенціалу ОТГ розглянуто в працях К. Васівської, А. Пелехатого, Ю. Галімука, Л. Лозинської, С. Зелінського, В. Пальчука [10—12]. Зважаючи на значний доробок вчених, потрібно зауважити, що окремі питання потребують подальшого, більш детального розгляду на теоретичному та практичному рівнях. Доцільно дослідити питання економічного та правового забезпечення діяльності об'єднаних територіальних громад на території України.

МЕТА СТАТТІ

Аналіз економічних результатів та нормативно-правового забезпечення діяльності об'єднаних територіальних громад (ОТГ) на території України за час проведення реформи децентралізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес глобалізації суттєво вплинув на спосіб розвитку міст та територій у всьому світі. Глобалізація сприяє розвитку міжнародного співробітництва та удосконалює форми міжна-

Таблиця 1. Динаміка результатів проведення реформи децентралізації в Україні за період 2014–2020 рр.

Період	Результати	Нормативно-правова база
2014-2019 рр.	Реформа децентралізації передбачає передачу всіх повноважень у прийнятті рішень, у тому числі і фінансових, від органів виконавчої влади до органів місцевого самоврядування. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізація надання базових адміністративних послуг. На кінець 2019 р. на території України зареєстровано 806 ОТГ	«Європейська хартія місцевого самоврядування» - основа політики реформи децентралізації в Україні [13]. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади [14]
	Фінансова децентралізація відбулась на основі внесених змін у Податковий та Бюджетний кодекси. Фінансування місцевих бюджетів збільшилось у 4,0 рази, з 68,6 млрд в 2014 р. до 275 млрд грн у 2019 р. [17]	Бюджетний кодекс України [15]. Податковий кодекс України [16]
	На основі прийнятих Законів України сформовано базовий рівень повноважень та фінансової підтримки органів місцевого самоврядування. У 2018 р. ОТГ отримали більше 1,5 млн га сільськогосподарських земель за межами населених пунктів у комунальну власність	Про добровільне об'єднання територіальних громад [18]
	Для вирішення спільних проблем територій, а саме: переробки сміття, утилізації промислових відходів, розвиток спільної інфраструктури ОТГ укладають договори про співробітництво і цей процес продовжується. На початок 2019 р. 1188 ОТГ уклали 538 договорів про співробітництво [1]	Про співробітництво територіальних громад [19]
	Зростання державної підтримки ОТГ. За період 2015-2019 рр. за рахунок державної підтримки реалізовано більше, ніж 12 тис. проєктів розвитку ОТГ. Обсяги фінансової державної підтримки розвитку територій за період 2014-2019 рр. зросли у 41,5 рази	Про засади державної регіональної політики [20]
2020 р.	Збільшення кількості ОТГ до 1146 у 2020 р. У 2020 р. на території України згідно прийнято законодавства утворено 136 районів замість 490 попередніх	Про утворення та ліквідацію районів [21]
Перспектива	Більшість існуючих малочисельних ОТГ об'єднуються, стануть спроможними перебрати на себе більшість повноважень, належним чином використовувати ресурси і нести відповідальність за свої дії чи бездіяльність перед людьми та державою. Це створить стійке підґрунтя для наступних кроків реформи децентралізації, а також сприятиме прискоренню реформ у сфері охорони здоров'я, освіти, культури, соціальних послуг, енергоефективності та інших секторах	Очікується внесення змін до Конституції щодо децентралізації. Очікується оновлення законів про місцеве самоврядування, про місцеві державні адміністрації. Передбачається прийняття ряду важливих законів щодо розвитку децентралізації

Джерело: складено авторами за даними [13–22].

родних економічних зв'язків, відкриває більший доступ до міжнародного капіталу та ресурсів, технологій та ринків, приводить до поглиблення взаємодії, співробітництва та взаємозалежності між територіями в різних країнах світу. В умовах впровадження нових підходів щодо розвитку регіонів та реалізації євроінтеграційного курсу економічного розвитку України, питання ефективної реалізації децентралізації є однією з головних умов незалежної та ефективної діяльності органів місцевої влади. Процес децентралізації влади супроводжується процесом фінансової децентралізації, що сприяє підвищенню фінансової спроможності регіонів та громад. Процес децентралізації, який відбувається на території України починаючи з 2014 року, є реструктуризацією або реорганізацією влади, внаслідок

якої виникає система спільної відповідальності установ на всіх рівнях управління (центральному, регіональному, місцевому) відповідно до принципу субсидіарності, що збільшує якість і ефективність системи управління та можливість участі людей у прийнятті економічних, соціальних, політичних рішень й забезпечує таким чином прозорість та оперативність втілення даних рішень у життя.

Визнання ОТГ на найвищому законодавчому рівні джерелами самостійної форми публічної влади в Україні, первинними суб'єктами, носіями функцій і повноважень місцевого самоврядування вимагає формування та функціонування ОТГ не як простої сукупності жителів певного населеного пункту, а як дієздатного суб'єкту, соціально і політично активного, самодостатнього з точки зору забезпечення ма-

Таблиця 2. Аналіз економічних результатів діяльності за групами ОТГ, створених на території України, за 2019 р.

Групи	Критерії групування	Кількість ОТГ	Питома вага у загальній кількості ОТГ, %	Загальна чисельність населення у групі ОТГ, тис. осіб	Середня сума власних доходів, отриманих ОТГ відповідної групи, млн грн / на одного мешканця, грн	Середня сума видатків, проведених з бюджету ОТГ відповідної групи, млн грн / на одного мешканця, грн	Сальдо доходів і видатків бюджетів ОТГ відповідної групи, млн грн / %
Група 1	Населення понад 15 тис. осіб	95	24,1	2001,1	87,2 / 4139,3	131,4 / 6239,1	- 44,2 / 50,73
Група 2	Населення від 10 до 15 тис. осіб	128	18,8	1561,6	53,5 / 4387,6	74,6 / 6115,9	- 21,1 / 39,39
Група 3	Населення від 5 до 10 тис. осіб	268	22,5	1874,9	30,8 / 4409,6	43,2 / 6169,0	- 12,4 / 39,90
Група 4	Населення до 5 тис. осіб	288	11,8	979,1	16,2 / 4755,8	21,7 / 6391,8	-5,5 / 34,40
Група 5	ОТГ- міста обласного значення	27	22,8	1891,0	418,5 / 5976,0	635,0 / 9067,1	- 216,5 / 51,73
Разом		806	100,0	8307,7	606,2 / 4737,7	905,9 / 6861,8	- 299,7 / 44,83

Джерело: складено авторами на підставі даних Міністерства фінансів України та Міністерства регіонального розвитку, будівництва, житлово-комунального господарства України [17; 22].

теріальними і фінансовими ресурсами, спроможного на ефективне та відповідальне управління власними справами. Статус ОТГ потребує узгодження з правовим статусом інших суб'єктів місцевого самоврядування, побудови ефективної системи розподілу функцій та повноважень місцевого самоврядування. В умовах децентралізації місцеві органи влади реалізують державну політику через суб'єкти управління — об'єднані територіальні громади. Стан економічного розвитку країни прямо залежить від можливості та зацікавленості громад займатися місцевим розвитком на своїй території.

Основні результати проведення реформи децентралізації в Україні із супроводом їх нормативно-законодавчого забезпечення, починаючи з 2014 року до тепер, представлено у таблиці 1.

За узагальненими результатами процесу децентралізації та утворення ОТГ на території України зроблено висновок, що реформа децентралізації триває, процес створення ОТГ проходить інтенсивно, процес внесення змін у нормативно-правову базу, яка регламентує процес проходження децентралізації, також продовжується.

Всі ОТГ, створені на території України, поділено на 5 груп за кількістю населення, яке мешкає на території ОТГ. Аналіз динаміки економічних результатів діяльності ОТГ за групами надав можливість зробити наступні висновки (табл. 2).

Структура за групами ОТГ за кількістю населення така: найбільшу питому вагу має 1 група ОТГ (24,1%), з населенням понад 15 тис. осіб;

на другому місці — 5 група ОТГ (міста обласного значення) (33,8 %), на третьому місці — 3 група (населення від 5 до 10 тис. осіб) (22,5%), на четвертому місці — 2 група (населення від 10 до 15 тис. осіб) (18,8 %), на п'ятому місці — 4 група (населення до 5 тис. осіб) (11,8 %). Середній обсяг доходів на 1 мешканця ОТГ по Україні склав у 2019 р. 4737,7 грн. Середній обсяг видатків на одного мешканця по всіх ОТГ України склав 6861,8 грн. За результатами 2019 р. видатки на одного мешканця ОТГ по Україні перевищували відповідну суму доходів у 1,49 рази. По всіх групах ОТГ спостерігається перевищення видатків над доходами, тобто бюджети всіх груп ОТГ є дотаційними. Найбільше перевищення видатків над доходами спостерігалось у 5 групі ОТГ — міста обласного значення у 1,52 рази. Найменше перевищення видатків над доходами спостерігалось у 4 групі у 1,34 рази. Перевищення видатків над доходами на 1 мешканця ОТГ склало по групах: 1 група — 1,5 рази, 2 група — 1,39 рази, 3 група — 1,40 рази, 4 група — 1,34 рази, 5 група — 1,52 рази. Найбільший рівень перевищення видатків над доходами має 5 група ОТГ (міста обласного значення).

Аналіз складу видатків за групами ОТГ надав можливість зробити висновки щодо значного розриву між найвищим та найнижчим значеннями видатків на 1 мешканця ОТГ (табл. 3). Така ситуація свідчить про нерівномірність економічного розвитку ОТГ на території України.

Найвище значення видатків загального фонду на 1 мешканця серед максимальних зна-

Таблиця 3. Аналіз складу видатків за групами ОТГ, створених на території України, за 2019 р.

Групи	Видатки загального фонду на 1 мешканця, грн			Видатки на утримання апарату управління, грн			Капітальні видатки на 1 мешканця, грн		
	Максимальне значення	Мінімальне значення	Різниця між максимальним і мінімальним показником	Максимальне значення	Мінімальне значення	Різниця між максимальним і мінімальним показником	Максимальне значення	Мінімальне значення	Різниця між максимальним і мінімальним показником
Група 1	11404,4	1863,2	6,1 рази	1603,7	362,5	4,4 рази	3906,4	210,9	18,5 рази
Група 2	17906,3	2333,1	7,7 рази	2327,3	378,8	6,1 рази	8487,0	278,3	30,4 рази
Група 3	17380,7	2150,9	8,1 рази	3816,0	425,1	8,9 рази	16626,4	175,9	94,5 рази
Група 4	26085,0	1371,2	19 разів	4927,4	322,9	15,2 рази	15398,1	242,7	63,4 рази
Група 5	12176,8	4407,8	2,7 рази	1439,2	483,2	2,9 рази	3438,3	215,5	15,9 рази

Джерело: складено авторами на підставі даних Міністерства розвитку громад та територій України та Міністерство регіонального розвитку, будівництва, житлово-комунального господарства України [22; 23].

чень видатків за групами ОТГ спостерігалось у 2019 р. у 4 групі ОТГ — 26085,0 грн, найнижче значення серед максимальних у 1 групі ОТГ — 11404,4 грн. Найвище значення видатків загального фонду на 1 мешканця серед мінімальних значень видатків за групами ОТГ спостерігалось у 2019 р. у 5 групі ОТГ — 4407,8 грн, найнижче значення серед мінімальних у 1 групі — 1863,2 грн. Найбільший розрив між максимальним і мінімальним значенням видатків загального фонду на 1 мешканця спостерігався у 4 групі ОТГ — 19 разів, найменший — у 5 групі ОТГ — 2,7 рази.

Видатки на утримання апарату управління у розрахунку на одного мешканця представляють собою "вартість" одного працівника управлінського апарату ОТГ для кожного жителя громади (у річному вимірі). Середній рівень видатків на утримання апарату управління становить по всіх ОТГ України 19,9% від загальної суми видатків. Середній рівень видатків на утримання апарату управління у розрізі виділених груп ОТГ становить: 1 група — 18,9 %, 2 група — 21,5 %, 3 група — 24,4 %, 4 група — 29,2 %, 5 група — 12,6 % від загального обсягу всіх видатків. Найбільша питома вага видатків на апарат управління в 4 групі ОТГ (з населенням до 5 тис. осіб). Можна зробити висновок, що частка видатків на апарат управління ОТГ є більш значною для бюджетів ОТГ з невеликою чисельністю населення. Найбільший розрив між максимальним і мінімальним значенням видатків на утримання апарату управління на 1 мешканця спостерігався у 4 групі ОТГ — 15,2 рази, найменший — у 5 групі ОТГ — 2,9 рази. Проведений аналіз питомої ваги найбільшого та найменшого значення видатків на утримання апарату управління за групами ОТГ дозволив зробити такі висновки. Питома вага найбільшого значення управлінських видатків у загальному обсязі видатків за групами ОТГ така:

1 група — 55,2 %, 2 група — 87,4 %, 3 група — 87,1 %, 4 група — 86,1 %, 5 група — 31,6 %. Питома вага найменшого значення управлінських видатків у загальному обсязі видатків за групами ОТГ така: 1 група — 9,5 %, 2 група — 7,3 %, 3 група — 8,8 %, 4 група — 10,0 %, 5 група — 8,2 %. Отримані результати свідчать про те, що ОТГ з меншою кількістю населення (до 15 тис. осіб максимально), а саме групи 2 (від 10 до 15 тис. осіб), 3 (від 5 до 10 тис. осіб), 4 (до 5 тис. осіб) витрачають на апарат урат управління ОТГ значно більше видатків, ніж ОТГ з великою кількістю населення. Витрачання більшої питомої ваги видатків на утримання апарату управління обмежує можливість ОТГ спрямувати фінансові ресурси на вирішення інших проблем розвитку ОТГ.

Середній обсяг видатків по всіх ОТГ за 2019 р. із розрахунку на одного мешканця склав 1 546,6 грн. Середній обсяг капітальних видатків на одного мешканця за групами ОТГ наступний: 1 група — 1249,7 грн, 2 група — 1461,7 грн, 3 група — 1645,1 грн, 4 група — 1741,6 грн, 5 група — 1732,6 грн. Найбільший розрив між максимальним і мінімальним значенням капітальних видатків на 1 мешканця спостерігався у 3 групі ОТГ — 94,5 рази, найменший — у 5 групі ОТГ — 15,9 рази. Питома вага найбільшого значення капітальних видатків у загальному обсязі видатків за групами ОТГ така: 1 група — 41,9 %, 2 група — 57,2 %, 3 група — 55,0 %, 4 група — 63,1 %, 5 група — 25,7 %. Питома вага найменшого значення капітальних видатків у загальному обсязі видатків за групами ОТГ така: 1 група — 3,1 %, 2 група — 4,2 %, 3 група — 3,9 %, 4 група — 4,3 %, 5 група — 3,4 %. За отриманими результатами проведеного аналізу обсягів і питомої ваги капітальних видатків у загальному обсязі видатків по групах ОТГ можна зробити висновок щодо меншого обсягу капітальних видатків у

Таблиця 4. Аналіз динаміки стану житлового фонду на території України за 2018—2019 р.

Назва показника	2018			2019			Відхилення даних 2019 р. від даних 2018 р., %		
	Україна в цілому	Міська місцевість	Сільська місцевість	Україна в цілому	Міська місцевість	Сільська місцевість	Україна в цілому	Міська місцевість	Сільська місцевість
Загальна площа житлових приміщень, тис. м ²	933298	605541	327757	1011360	621270	390090	8,36	2,60	19,01
Кількість квартир у житлових будинках, тис. одиниць	17100	10973	6127	17380	11233	6147	1,64	2,37	0,32
Ветхий житловий фонд – кількість будинків, одиниць	45539	9103	36436	46139	8754	37385	1,32	- 3,83	2,60
Загальна площа житлових приміщень ветхого житлового фонду, тис. м ²	3284,64	1574,55	1710,09	3317,91	1562,27	1755,64	1,01	- 0,59	2,66
Кількість осіб, які мають реєстрацію проживання у будинках ветхого житлового фонду, осіб	59753	49410	10343	56799	45778	11021	- 4,94	- 7,35	6,56
Аварійний житловий фонд, кількість будинків	16799	1134	15665	17099	1135	15964	1,79	0,09	1,91

Джерело: складено авторами на підставі даних Державної служби статистики України [24].

порівнянні із обсягами видатків на утримання апарату управління. Проведений аналіз диференціації обсягів видатків по групах ОТГ свідчить про нерівномірність економічного розвитку територій та розбіжностях у якості та обсягах публічних послуг, які мешканці можуть отримати на своїх територіях.

За проведеним аналізом спрямування капітальних видатків в ОТГ було встановлено, що більшість капітальних видатків спрямовано на покращення стану житлового фонду. Аналіз стану житлового фонду в Україні загалом та в міській і сільській місцевості зокрема, надав можливість зробити наступні висновки (табл. 4).

За період 2018—2019 рр. можна відмітити позитивну динаміку зростання житлового фонду України: обсяги загальної площі житлових приміщень зросли на 8,36 %, у тому числі у міській місцевості — на 2,60 %, у сільській місцевості — на 19,01 %. Потрібно відмітити високі темпи зростання площі житлових приміщень у сільській місцевості, що є позитивною тенденцією розвитку житлового будівництва на селі. Кількість квартир у житлових будинках за досліджуваний період часу зросла на 1,64 % в

цілому в Україні, на 2,37 % у міській місцевості і на 0,32 % у сільській місцевості. Кількість житлових будинків, які віднесено до ветхого житлового фонду зросла на 1,32 % в Україні в цілому, зменшилась на 3,83 % в міській місцевості і зросла на 2,6 % у сільській місцевості. Питома вага загальної площі житлових приміщень ветхого житлового фонду у 2018 р. склала 0,35 % та у 2019 р. 0,33 % від загальної житлової площі в Україні. Позитивною тенденцією є зниження обсягів ветхого житлового фонду, хоча відбувається воно дуже повільно. Позитивною тенденцією також можна вважати зниження кількості мешканців, що проживають у ветхому житловому фонду на 4,94 % загалом в Україні. Значну питому вагу у ветхому фонді складають аварійні будинки у 2018 р. — 36,89 %, у 2019 р. — 37,06 %. Потрібно зауважити, що у аварійних будинках було зареєстровано за містом проживання у 2018 р. 8374 особи, у 2019 р. 6685 осіб. Враховуючи, що в умовах децентралізації ремонтом або ліквідацією ветхого та аварійного житлового фонду та капітальними і поточними ремонтами діючого житлового фонду будуть вже опікуватися ОТГ, то можна

спрогнозувати зростання капітальних видатків для вирішення цих проблем.

Аналіз доходів та видатків ОТГ доцільно використовувати при планування бюджету ОТГ наступного року та визначення фінансової спроможності ОТГ щодо реалізації запланованих проєктів. Враховуючи унікальні особливості кожної ОТГ важко запропонувати єдиний для всіх рецепт успіху, проте попередній розрахунок фінансової спроможності ОТГ дозволить оцінити переваги та ризики такого об'єднання, визначити потребу в пошуку додаткових коштів та упорядкуванні видатків.

Закон "Про співробітництво територіальних громад" створив механізм для вирішення спільних проблем громад: утилізація та переробка сміття, розвиток спільної інфраструктури тощо [19]. Об'єднані територіальні громади зможуть здійснювати зовнішні запозичення, самостійно обирати установи для обслуговування коштів місцевих бюджетів у частині бюджету розвитку ОТГ та власних надходжень бюджетних установ. З прийняттям закону щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства, органам місцевого самоврядування надано право самостійно визначати власну містобудівну політику. Широко підтримується і розповсюджується досвід співробітництва територіальних громад у сфері надання адміністративних послуг, міжнародного співробітництва [1]. Співробітництво ОТГ надає можливість реалізувати більш масштабні проєкти за рахунок об'єднання фінансових та людських ресурсів. Позитивний досвід співробітництва окремих ОТГ потребує поширення його між всіма ОТГ. Це дозволить прискорити темпи реформи децентралізації та отримати позитивні результати у розвитку ОТГ.

ВИСНОВКИ

Реформа децентралізації в Україні, реалізацію якої розпочато у 2014 р., успішно продовжується. Нормативно-правова база, яка формує правові основи для здійснення реформи децентралізації, постійно удосконалюється. Аналіз результатів економічної діяльності ОТГ за підсумками 2019 р. надав можливість зробити висновок про значну дотаційність бюджетів ОТГ. Загалом по Україні видатки фінансових бюджетів ОТГ перевищили на 44,83 % доходи, що свідчить про неефективність формування бюджетів створених ОТГ. Частково це можна

пояснити відсутністю достатнього практичного досвіду у нових створених ОТГ у плануванні бюджетів власного розвитку і у недостатності інформації та навичок використання інших джерел формування фінансових ресурсів, окрім коштів місцевих бюджетів. Децентралізація є найбільш ефективним та дієвим способом забезпечення фінансової автономії та стійкості місцевих органів влади через передачу їм потужних джерел бюджетних надходжень, раніше закріплених за центральним урядом, та розширенням фінансової бази адміністративно-територіальних формувань. Для підвищення ефективності реалізації реформи децентралізації є необхідним забезпечення ефективною комунікації органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, організаційно-методична допомога органам місцевого самоврядування, поширення інформації щодо успішних практик реалізації проєктів співробітництва. Враховуючи отриманий позитивний досвід у співробітництві окремих ОТГ, доцільно надавати іншим ОТГ можливість ознайомлення з цим досвідом та наслідування його. У майбутньому різні форми співробітництва для поєднання зусиль і ресурсів об'єднаних територіальних громад нададуть можливість більш ефективного економічного розвитку ОТГ.

Література:

1. Загальна інформація. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/about> (дата звернення 09.11.2020).
2. Orlova, N. and Kozyrieva O. Strategic planning of sustainable development of territorial communities in Ukraine. Innovations in science: the challenges of our time. Collective monograph. Vol. 2. Accent Graphics communications and Publishing. Chicago, Illinois, USA. 2019. p. 257—266.
3. Баб'юк І., Чепель О. Основні аспекти формування спроможних територіальних громад. Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування. URL: <http://bukvisnyk.cv.ua/misceve-samovryaduvannya/463/> (дата звернення 09.11.2020).
4. Лойко В.В., Величко В.О., Маринів А.В., Стешенко Т.В. Забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад. Збірник наукових праць "Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики". Т. 2. № 33. 2020. С. 194—204.
5. Куценко Т.Ф., Сіренко Я.С. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління. Макроекономічне оцінювання публічного

сектору в антикризовому управлінні: матеріали наук. прикладних дослідж. освіт.-проф. програми 281 "Публічне управління та адміністрування за 2017—2018 рр. / М-во освіти та науки України, ДВНЗ "Київ. нац. економ. ун-т ім. В. Гетьмана", ф-т економіки та упр., каф. нац. економіки та публічного упр.; [редкол.: І.Й. Малий (голова) та ін.]. Електрон. текст. дані. К.: КНЕУ, 2019. С. 125—152. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/30350?show=full> (дата звернення 09.11.2020).

6. Гончаренко М.В. Механізми формування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах децентралізації. Актуальні проблеми державного управління. 2017. № 2 (52). С. 1—7.

7. Гургула Т.В. Фінансове забезпечення спроможності територіальних громад: проблеми та шляхи їх вирішення. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. Економіка. 2017. Вип. 1 (7). С. 132—136.

8. Обушний С.М., Яковенко І.В. Удосконалення системи фінансування соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах. Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій. 2019. № 1 (3). С. 37—45.

9. Alina Korbutiak, Zhanna Lysenko, Nataliya Sokrovska, Artur Oleksyn, Eduard Yurii (2019). United territorial communities in Ukraine in the context of fiscal decentralization. Problems and Perspectives in Management, Vol. 17, Issue 2, 217—227.

10. Васьківська К.В., Пелехатий А.О., Галімух Ю.А., Лозінська Л.Д. Співробітництво територіальних громад в умовах децентралізації. Ефективна економіка. 2019. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7209> (дата звернення 09.11.2020).

11. Зелінський С. Е. Оцінка спроможності громад в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 6. С. 128—134.

12. Пальчук В. Розвиток економічного потенціалу громад у рамках реформи з децентралізації. Україна: події, факти, коментарі. 2018. № 11. С. 38—50.

13. Європейська хартія місцевого самоврядування. хартія від 15 жовт. 1985 р.: ратифікована законом України від 15 лип. 1997 р. № 452/97-ВР. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036 (дата звернення 09.11.2020).

14. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення 09.11.2020).

show/333-2014-%D1%80#Text (дата звернення 09.11.2020).

15. Бюджетний кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 09.11.2020).

16. Податковий кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 09.11.2020).

17. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/ptsm> (дата звернення 09.11.2020).

18. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (дата звернення 09.11.2020).

19. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (дата звернення 09.11.2020).

20. Про засади державної регіональної політики: Закон України № 156—VIII від 5.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення 09.11.2020).

21. Про утворення та ліквідацію районів. Постанова Кабінету Міністрів України № 3650 від 17.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>

22. Офіційний веб-сайт Міністерства розвитку громад та територій України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/> (дата звернення 09.11.2020).

23. Міністерство регіонального розвитку, будівництва, житлово-комунального господарства України. Оцінка фінансових показників бюджетів 806 ОТГ. Рейтинг за 2019 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12192> (дата звернення 10.11.2020).

24. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 15.11.2020).

References:

1. Decentralization (2020), "General information", available at: <https://decentralization.gov.ua/about> (Accessed 9 November 2020).

2. Orlova, N. and Kozyrieva, O. (2019), "Strategic planning of sustainable development of territorial communities in Ukraine", Innovations in science: the challenges of our time. Collective monograph, Vol. 2, Accent Graphics communications and Publishing, Chicago, Illinois, USA, p. 257—266.

3. Babyuk, I. and Chepel, O. (2018), "The main aspects of the formation of affluent territorial communities", Bukovyns'kyj visnyk derzhavnoi

sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannia, available at: <http://buk-visnyk.cv.ua/miscevesamovryaduvannya/463/> (Accessed 9 November 2020).

4. Loiko, V.V. Velichko, V.O. Marinov, A.V. and Steshenko T.V. (2020), "Ensuring the financial capacity of united territorial communities", *Zbirnyk naukovykh prats' "Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii ta praktyky"*, vol. 2, no. 33, p. 194—204.

5. Kutsenko, T. and Sirenko, J. (2019), "Ensuring the financial capacity of territorial communities as a priority of decentralization", available at: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/30350?show=full> (Accessed 9 November 2020).

6. Goncharenko, M.V. (2017), "Mechanisms of formation of financial resources of territorial communities in the conditions of decentralization", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 2 (52), p. 1—7, available at: <http://www.kbua-pa.kharkov.ua/e-book/apdu/2017-2/doc/2/03.pdf>

7. Gurgula, T.V. (2017), "Financial support for the capacity of territorial communities: problems and ways to solve them", *Naukovyj visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika*, vol. 1 (7), p. 132—136.

8. Obushny, S.M. and Yakovenko, I.V. (2019), "Improving the system of financing social services in the united territorial communities", *Yevropejs'kyj naukovyj zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsij*, vol. 1 (3). p. 37—45, available at: <https://doi.org/10.32750/2019-0103> (Accessed 9 November 2020).

9. Korbutiak, A. Lysenko, Zh. Sokrovol'ska, N. Oleksyn, A. and Yurii, E. (2019), "United territorial communities in Ukraine in the context of fiscal decentralization", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 17, Issue 2, p. 217—227.

10. Vaskivska, K.V. Pelekhaty, A.O. Galimuk, Y.A. and Lozinska, L.D. (2019), "Cooperation of territorial communities in the conditions of decentralization", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7209> (Accessed 9 November 2020).

11. Zelinsky, S.E. (2016), "Assessment of community capacity in Ukraine", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 6, pp. 128—134.

12. Palchuk, V. (2018), "Development of economic potential of communities in the framework of decentralization reform", *Ukraina: podii, fakty, komentari*, vol. 11, pp. 38—50.

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), "European Charter of Local Self-Government. charter of October 15. 1985: ratified by the law of

Ukraine of July 15. 1997 № 452/97-BP", available at: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036 (Accessed 9 November 2020).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "On approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (Accessed 9 November 2020).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), "Budget Code of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (Accessed 9 November 2020).

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 9 November 2020).

17. Official site of the Ministry of Finance of Ukraine (2020), available at: <https://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/ptsm> (Accessed 9 November 2020).

18. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "About voluntary association of territorial communities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (Accessed 9 November 2020).

19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "About cooperation of territorial communities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (Accessed 9 November 2020).

20. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "On the principles of state regional policy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (Accessed 9 November 2020).

21. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), "About formation and liquidation of areas", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> (Accessed 9 November 2020).

22. Official website of the Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine (2020), available at: <http://www.minregion.gov.ua/> (Accessed 9 November 2020).

23. Ministry of Regional Development, Construction, Housing and Communal Services of Ukraine (2020), "Estimation of financial indicators of budgets of 806 OTG", available at: <https://decentralization.gov.ua/news/12192> (Accessed 10 November 2020).

24. The official website of the State Statistics Service of Ukraine (2020), "Statistical information", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 15 November 2020).

Стаття надійшла до редакції 21.11.2020 р.

УДК 338.43.02:631.17

Н. О. Аверчева,к. е. н., доцент, в. о. завідувача кафедри загальноекономічної підготовки,
Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0003— 4534-639X

Н. С. Дяченко,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-1091-7168

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.23.26

НАПРЯМИ ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ БАЗИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

N. Avercheva,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of General Economic Training,
Kherson State Agrarian and Economic University

N. Diachenko,

PhD student of the second (master) level of higher education,

Kherson State Agrarian and Economic University

DIRECTIONS OF EFFECTIVE FORMATION OF TECHNICAL AND TECHNOLOGICAL BASE OF FARMS

Досліджено особливості і проблеми формування техніко-технологічної бази фермерських господарств. На основі порівняльного аналізу рівня технічного забезпечення різних організаційно-правових форм аграрних підприємств визначено, що фермерські господарства мають найнижчий рівень забезпечення основними видами техніки. Виявлено позитивну динаміку наявності тракторів, комбайнів і основних сільськогосподарських машин у фермерських господарствах, що свідчить про наявність фінансових ресурсів для оновлення і модернізації техніко-технологічної бази за рахунок власних коштів та державної підтримки. Визначено, що структура енергетичних ресурсів є недосконалою з перевагою потужності засобів механізації виробничих процесів у рослинництві. Розробка плану техніко-технологічного розвитку фермерських господарств дозволить систематизувати процеси за певними періодами, галузями і видами виробництва, організувати матеріальне і фінансове забезпечення, мобілізувати матеріальні і трудові ресурси для реалізації поставлених цілей.

Peculiarities and problems of formation of technical and technological base of farms are researched due to the small size of land use, limited initial and equity, high cost of credit resources and distrust of banks to small forms of economic entities. Based on a comparative analysis of the level of technical support of various organizational and legal forms of agricultural enterprises, it is determined that farms have the lowest level of provision of basic types of equipment. The positive dynamics of the availability of tractors, combines, and basic agricultural machines in farms is revealed, which indicates the availability of financial resources for updating and modernization of the technical and technological base at the expense of own funds and state support. The level of equipment remains low and does not meet modern technological requirements. It is determined that the structure of energy resources is imperfect with the predominance of power mechanization of production processes in crop production; electric motors and equipment occupy a small share, indicating a low level of maintenance of basic production, development of processing, and storage. Research, innovation, and organizational measures to increase the level of mechanization of production processes and competitiveness of products on the market are proposed as a goal of improving the technical and technological base. It is proved that farms can respond quickly; use technological innovations and direct existing resources into new technological processes through cooperation with suppliers of material and technical resources that offer new technological processes and means of production. State support for farms is becoming an important component of financing technical upgrades and technology

improvements, but a limited number of farms receive it and payments are made late. Development of the plan of technical and technological development of a farm will allow systematizing processes on certain periods, branches, and kinds of manufacture, to organize material and financial maintenance, to mobilize material and labor resources for realization of the set purposes.

Ключові слова: техніка, технологія, фермерські господарства, техніко-технологічна база, енергетичні потужності, фінансове забезпечення.

Key words: machinery, technology, farms, technical and technological base, energy capacity, financial support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Функціонування фермерських господарств створює передумови для підвищення ефективності аграрної економіки загалом на основі раціонального використання земельних, трудових та матеріально-технічних ресурсів. Реалізація потенціалу та нарощування виробництва кожного фермерського господарства, насамперед, залежить від техніко-технологічного забезпечення. На сучасному етапі загострюються проблеми технічного забезпечення господарств, що відповідно перешкоджають впровадженню сучасних технологій у виробничі процеси. На всіх етапах розвитку фермерських господарств діяли в умовах дефіциту фінансових ресурсів для у оновлення сільськогосподарської техніки, придбання високопродуктивного насіння, добрив і засобів захисту рослин, це негативно впливало на виконання технологічних вимог. На сучасному етапі формування ринку земель, фермерські господарства намагаються акумулювати грошові кошти для приватизації і залучення додаткових земельних угідь, що також негативно впливає на оновлення і приведення до сучасних вимог техніко-технологічної бази. Тому питання розвитку техніко-технологічної бази фермерських господарств на сучасному етапі розвитку аграрного сектору України є актуальним. Позитивне вирішення цього питання дасть можливість вийти на якісно новий рівень розвитку господарств в умовах конкурентного ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема ефективного розвитку фермерських господарств та матеріально-технічного забезпечення виробничих процесів залишається невирішеною з початку розвитку фермерського руху в Україні, тому привертає увагу науковців і практиків. Шляхи вирішення цієї проблеми висвітлюють у різних аспектах. Зокрема, Анисенко О.В., Бондаревський Р.О. вважають розвиток фермерських господарств та підвищення їх конкурентоспроможності однією із найскладніших проблем аграрного сек-

тора економіки, визначають негативні фактори розвитку фермерських господарств та можливості залучення різних джерел фінансування для реалізації цілей технічного і технологічного забезпечення [1, с. 37—40].

Прокопишин О.С. розкриває істотний економічний потенціал ведення ефективного фермерського господарювання в країні, проте наголошує на низькій технічній забезпеченості і капіталомісткості виробництва, відсутності прозорості інформаційної бази, що перешкоджає залученню інвестицій. Інвестиційна діяльність для підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств має охоплювати впровадження інвестицій саме у модернізацію виробництва [2, с. 292].

Агєєва І.В. розглядає напрями технічного забезпечення фермерських господарств шляхом формування організаційних форм спільного використання техніки та обґрунтовує доцільність створення кооперативів по технічному і технологічному обслуговуванню фермерських господарств [3, с. 165—170].

У статті Іванченко В.О., Крячко В.Г. розкрито специфіку лізингових операцій у сільському господарстві та проблеми їх здійснення стосовно фермерських господарств. Відзначені аспекти лізингу, які підтверджують його переваги перед іншими способами покращення матеріально-технічної бази та необхідність подальшого розвитку як ефективної форми технічного забезпечення фермерських господарств [4, с. 107—112].

Проте вважаємо доцільним і актуальним детальне дослідження зазначеної проблеми у комплексному поєднанні технічної і технологічної складової.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є визначення особливостей та напрямів формування техніко-технологічної бази фермерських господарств як основи забезпечення ефективності їх господарської діяльності.

Основні завдання для реалізації поставленої мети — обґрунтувати особливості техніко-

технологічного забезпечення фермерських господарств, визначити проблеми формування технічної бази та шляхи їх вирішення, дослідити сучасний стан техніко-технологічного забезпечення фермерських господарств, визначити основні проблеми формування і використання сучасних технологій у рослинництві і тваринництві, окреслити напрями оптимізації технічного забезпечення господарських операцій та можливих шляхів підвищення показників ефективності діяльності загалом.

Для узагальнення наукових досліджень за даною тематикою і визначення особливостей формування техніко-технологічної бази фермерських господарств використано монографічний метод для узагальнення наукових досліджень за темою, діалектичний метод — при визначенні механізмів взаємодії фермерських господарств із постачальниками техніки і технологічних новацій, економіко-статистичні методи — при аналізі динаміки і структури технічного забезпечення, конструктивний метод — для обґрунтування напрямів фінансування і пропозицій по підвищенню ефективності використання техніки і оптимізації технологічних процесів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Роль і місце фермерських господарств в аграрному секторі країни обумовлено такими факторами:

- вони забезпечують зростання обсягів та розширення асортименту сільськогосподарської продукції;
- виробляють продукцію з високим рівнем попиту на ринку, швидко реагують на зміни ринкової кон'юнктури;
- переважно раціонально використовують земельні, матеріальні, технічні та трудові ресурси на основі приватної власності та економічної і соціальної відповідальності;
- створюються умови для економії виробничих витрат, зменшення втрат сільськогосподарської продукції;
- підвищують ефективність використання та продуктивність основних факторів виробництва.

Крім того, фермери беруть безпосередню участь у вирішенні питань розвитку місцевих громад і сільських територій, адже податки, які вони сплачують до місцевих і центральних бюджетів сприяють розвитку соціально-економічних процесів країни, регіонів та сільських територій.

Особливості технічного і технологічного забезпечення фермерських господарств обумовлені тим, що вони починали діяльність на

початку 90-х років фактично без стартового капіталу, усталеного землекористування, коли використання землі на комерційних засадах було обмежено 50 га орних земель та 100 га сільськогосподарських угідь. Технічне забезпечення здійснювалось за рахунок власних або позикових коштів. Проте і на сучасному етапі господарська діяльність ведеться в умовах постійного дефіциту фінансових ресурсів, фермери сподіваються тільки на власні ресурсні можливості. Господарства відмовляються від використання банківських кредитів через високий рівень позичкового відсотка, а банківська система в свою чергу не довіряє малим формам господарств в аграрному виробництві через відсутність застави і високий рівень ризиків.

Фермери повинні забезпечити виробництво як технологічну систему взаємозалежних процесів, сировинними і технічними ресурсами з метою створення необхідної сільськогосподарської продукції. Потенційна виробнича спроможність фермерських господарств як здатність забезпечувати виробництво певного обсягу продукції належної якості, залежить від наявної техніко-технологічної бази. Розвиток техніко-технологічної бази виробництва за належних умов господарювання має супроводжуватися систематичним її оновленням, що потребує значних інвестиційних ресурсів.

Якщо розглядати техніко-технологічну базу фермерських господарств за натурально-речовим складом, то це сукупність спеціальних знарядь, предметів та засобів праці, за допомогою яких виробляється продукція. Основу техніко-технологічної бази фермерських господарств становлять знаряддя праці — трактори, автомобілі, сільськогосподарські машини, устаткування і обладнання для галузі тваринництва. Від рівня розвитку техніки залежать масштаби використання предметів праці — насіння, добрив, засобів захисту рослин і тварин, палива, різних видів сировини і енергетичних ресурсів, кормів, допоміжних матеріалів. Водночас сучасні умови ведення господарської діяльності спонукають фермерські господарства впроваджувати нові засоби виробництва, змінювати склад і структуру предметів праці на основі прискорення процесів ресурсозбереження і впровадження інноваційних та енергозберігаючих технологій у виробництво. Тому поточне використання засобів виробництва відбувається в умовах поступового їх оновлення, модернізації під впливом науково-технічного прогресу.

На відміну від інших господарюючих суб'єктів аграрної сфери, фермерські госпо-

Таблиця 1. Особливості формування техніко-технологічної бази фермерських господарств

Технологічна складова	Технічна складова
- технологічні операції виробництва продукції рослинництва і тваринництва	- енергетична база (сукупність установок і мереж для забезпечення виробництва всіма видами енергії)
- формування бази переробки продукції	- обладнання для переробки продукції, та створення переробних цехів і виробничих підрозділів
- транспортування, переміщення, складування, контроль та інші складові частини процесу виробництва і реалізації продукції	- техніка – трактори, зернозбиральні комбайни, автомобілі, сільськогосподарські машини, інвентар
- сукупність способів і прийомів використання сировинних, трудових і технічних ресурсів з метою виробництва сільськогосподарської продукції	- транспортні та переміщувальні машини й засоби
- комплекс технологічної документації загального і спеціального призначення	- технічна база інформаційних процесів – інформаційно-обчислювальна техніка та засоби зв'язку

дарства розбудовують власну техніко-технологічну базу в умовах одноосібного господарювання, з надто обмеженими фінансовими ресурсами та обіговими коштами, що обумовлює особливості її формування і напрями удосконалення (табл. 1).

Технологія виробництва у фермерських господарствах аналогічна більшості аграрних підприємств. На основі прийнятої у рослинництві і тваринництві технології сировина, матеріали інші предмети праці за безпосереднього впливу праці і природних процесів перетворюється на готову продукцію. Фермерські господарства виступають рівноправними суб'єктами на ринку технологій, безпосередньо співпрацюють з дилерськими компаніями, які пропонують нові високопродуктивні сорти і гібриди культур, нові види захисту, системи зрошення, удобрення, породи сільськогосподарських тварин і птиці та комбікорми, ветеринарні препарати для них. Крім того, фермерські господарства користуються послугами щодо впровадження нових технологій та новаціями вітчизняних науково-дослідних установ і організацій, які пропонують продукти наукових розробок. Тому технологія виступає завершальною ланкою і формою впровадження результатів наукових досліджень, засобом безпосереднього впливу сучасної науки на сферу виробництва.

Потреба в нових технологіях особливо актуалізується в періоди кризових явищ у функціонуванні господарств. Технологічні зміни є запорукою зростання обсягів реалізації та ефективності продукції, інтенсифікації процесів виробництва, підвищення прибутковості і стабілізації фінансового стану фермерського господарства загалом. Важливою характерною ознакою сучасних технологій в аграрній сфері є їх здатність постійно змінюватись під впливом науково-технічного прогресу і передового світового досвіду.

Тому саме фермерські господарства здатні швидко реагувати і використовувати інновації, з певним рівнем ризику спрямувати наявні ресурси у нові технологічні процеси. На цій основі фермерське господарство може бути вигідним партнером для дилерської фірми, яка пропонує до впровадження інноваційні технологічні процеси і засоби виробництва. Взаємовигідні умови співпраці обумовлені тим, що фермерське господарство виступає венчурним бізнесом для великої компанії і отримує сучасні засоби виробництва, при цьому рекламує і поширює досвід у інших господарствах, технологія відтворюється у розширених масштабах.

Проте, деякі технології є консервативними щодо змін, оскільки забезпечують стабільний дохід і прибуток, фермери активно їх використовують — це вирощування озимих і ярових зернових культур, соняшнику, ріпаку, які стали традиційними культурами у сівозміні.

Глобальні кліматичні зміни також вносять свої корективи у технологічний цикл аграрних підприємств. Наразі актуальними є адаптивні технології, які враховують підвищення середньодобових температур в період вегетації, продовження безморозного періоду, зміну термінів висіву, впровадження нових сортів традиційних і нових посухостійких культур.

Нові технології повинні бути спрямовані, в перedусім, на збереження гумусного шару ґрунтів, підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь, вирощування культур із високим рівнем доходності. Ці вигоди стимулюють фермерів до постійного пошуку і експериментів з технологічними змінами. З метою підвищення конкурентоспроможності на ринку і віддачі з кожного гектара земель, фермерські господарства повинні вести моніторинг цін на продукцію, вивчати прогнози експертів щодо попиту і пропозиції на зов-

нішньому ринку, тобто мати повний обсяг інформації для прийняття правильних управлінських рішень щодо техніко-технологічних змін у виробництві.

Для фермерських господарств актуальні технології, які дають змогу постійно вдосконалювати здатність продукції задовольнити потреби споживачів, виробляти нові види або з новими якостями, що забезпечить зростання обсягів продажу і доходів. З огляду на це, перспективними для фермерських господарств є галузі овочівництва, садівництва і виноградарства, вирощування зелені і мікрозелені, спецій, ефіроолійних, енергетичних культур. Нішеві культури здатні забезпечити більший вихід продукції з одного гектара посівних площ, унікальність продукту на ринку і, відповідно, вищий рівень прибутковості в умовах обмеженості земельних ресурсів. У тваринництві до таких технологій належить вівчарство, вирощування водоплавної птиці на м'ясо, органічне виробництво молока, яєць, м'яса.

Використовувати певну технологію доцільно доти, доки вона придатна для випуску конкурентоспроможної продукції. У багатьох випадках технологію можна модифікувати, вдосконалити, що сприяє продовженню її життєвого циклу, а отже, і терміну використання відповідної техніки. Проте, важливо вчасно зрозуміти, що існуюча технологія вичерпала свої можливості і потребує заміни.

Формування технологічної бази діяльності фермерських господарств перебуває під впливом позитивних і негативних чинників. До сприятливих факторів належить швидка адаптація фермерів до нових технологій, їх орієнтованість на потреби ринку і цінову ситуацію на вироблену продукцію, можливість впровадження інноваційних технологій землеробства та нових високопродуктивних сортів та гібридів. Проте нові технології вимагають значних коштів на придбання вартісного насіння, переобладнання або придбання техніки і сільськогосподарських машин. Обмеженість земельних ділянок є також стримуючим фактором розширення сівозмін та впровадження перспективних культур. Вважаємо за доцільне збільшити поінформованість фермерських господарств щодо можливості їх інноваційного технологічного розвитку на основі удосконалення діяльності дорадчих служб у регіонах та асоціацій фермерських господарств.

Вибір типу технології залежить від сфери, у якій фермерське господарство здійснює свою діяльність. Існують суттєві відмінності між виробничими технологіями у кожній галузі рос-

линництва і тваринництва. Виробничі технології у тваринництві є більш фондо- і трудомісткими, включають складні технічні системи утримання, годівлі тварин, прибирання приміщень. В основі технологій обслуговування певних видів сільськогосподарських тварин і птиці використовують різноманітні засоби виробництва, які не є універсальними. Якщо фермерське господарство планує змінити одну галузь тваринництва на іншу, це переважно вимагає придбання не тільки поголів'я, а й нового спеціального технічного оснащення, будівництва приміщень для утримання худоби і птиці, споруд для зберігання кормів, впровадження нових кормових культур до структури сівозміни для забезпечення кормової бази,

Невід'ємною частиною більшості виробничих технологій у рослинництві є технічні засоби і сільськогосподарські машини, за допомогою яких виконують окремі технологічні операції. Сучасні зразки виконують цілий ряд технологічних операцій одночасно — обробіток ґрунту, посів, внесення добрив і засобів захисту рослин, але їх ціна висока і недоступна для більшості фермерських господарств.

Андрійчук В.Г. наголошує на тому, що прийняття рішення щодо заміни застарілої техніки новою повинно бути обґрунтованим і вимагає аналізу співвідношення між постійними і змінними витратами, руху річних витрат на експлуатацію техніки впродовж строку експлуатації. Заміна старої техніки новою економічно доцільна лише тоді, коли витрати на утримання старої техніки на наступний рік перевищують середньорічні витрати на утримання нової техніки протягом усього терміну корисного використання [5, с. 281—289].

Отже, нові технології у рослинництві і тваринництві, сфері переробки сільськогосподарської продукції є основою забезпечення конкурентоспроможності фермерських господарств на ринку. Для вітчизняних фермерських господарств, що мають обмежені фінансові можливості, такі заходи переважно орієнтовані на підтримання наявної технічної бази шляхом капітального ремонту та модернізації.

Нагальною проблемою для фермерських господарств є придбання і використання різних видів техніки і супутнього знаряддя не зіставного за продуктивністю одне до іншого та для різних масштабів земельних ділянок.

Петров В.М. незадовільне технічне забезпечення вважає головною причиною низької продуктивності рослинництва у фермерських господарствах, адже не можна ефективно використовувати один лущильник на 49, а сівалку —

Таблиця 2. Наявність сільськогосподарської техніки у фермерських господарствах в Україні

Показники	Роки			2019 р. у % до 2017 р.
	2017	2018	2019	
Наявність на кінець року, одиниць				
Трактори	37248	40060	41783	112,2
Комбайни зернозбиральні	9093	9639	9986	109,8
Машини посівні та для садіння	23010	24537	26107	113,5
Машини для захисту сільськогосподарських культур	6842	8178	8857	129,5
У розрахунку на одне господарство, одиниць				
Трактори	1,12	1,21	1,29	115,2
Комбайни зернозбиральні	0,27	0,29	0,31	114,8
Машини посівні та для садіння	0,69	0,74	0,80	115,9
Машини для захисту сільськогосподарських культур	0,21	0,25	0,27	128,6

на 10—15 господарств. Автор ставить під сумнів об'єднання фермерів регіону на принципах взаємодопомоги і надання сільськогосподарської техніки для тимчасового використання після закінчення відповідних робіт у власних господарствах. Акцентує увагу на поглибленні складних проблем збереження техніки при експлуатації її декількома користувачами, фінансування технічних доглядів і ремонтів [6].

Аналіз рівня забезпечення технічними засобами фермерських господарств ускладнюється через нестачу необхідної статистичної інформації. Так, якщо у 2017 р. на основі офіційної статистики можна було провести порівняльний аналіз наявності сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільськогосподарських підприємствах за різними організаційно-правовими формами господарювання, то у 2020 р. залишились лише показники наявності техніки в фермерських господарствах за регіонами. Статистичний бюлетень "Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві" датовано 2016 р., а "Купівля матеріально-технічних ресурсів для виробничих потреб сільськогосподарськими підприємствами" містить загальну інформацію по підприємствах, не відображає окремо дані по фермерських господарствах.

Порівняльний аналіз наявності сільськогосподарської техніки в господарствах різних організаційно-правових форм свідчить, що у фермерських господарствах на початок 2018 р. загальна кількість тракторів була 37248 одиниць, або 28,8 % від загальної кількості наяв-

них у сільськогосподарських підприємствах. У розрахунку на одне господарство їх кількість становить 1,20, а у категорії товариств різного типу — 8,43, у приватних підприємствах — 6,41.

Фермерські господарства мали у користуванні 9093 зернозбиральних комбайнів 33,9 % від загальної кількості, проте у розрахунку на одне підприємство це лише 0,27 одиниць, водночас як у товариствах їх було 1,55, а у приватних підприємствах — 1,46. Машин посівних та для садіння було 223010 (0,69 на одне фермерське господарство), машин для захисту сільськогосподарських культур — 6842 (0,21). Отже, рівень технічного забезпечення фермерських господарств незадовільний і найнижчий серед інших організаційно-правових категорій сільськогосподарських підприємств.

У 2018 р. на одне господарство припадав один трактор, на чотири ФГ один зернозбиральний комбайн і на п'ять ФГ одна машина для захисту сільськогосподарських культур. Не змінилась ситуація і в наступні періоди (табл. 2).

За статистичними даними, кількість техніки у користуванні фермерських господарств у 2019 р. зросла, порівняно з 2017 р.: тракторів — на 12,2 %, зернозбиральних комбайнів — на 9,8 %, машин посівних та для садіння — на 13,5 %, машин для захисту сільськогосподарських культур — на 29,5 %. Тобто кількість техніки має тенденцію до зростання, але значна частина придбаної техніки і сільськогосподарських машин була у використанні. Це означає, що фермерські господарства мають фінансові ресурси для придбання техніки. Певну роль в оновленні технічного парку фермерських господарств відіграє державна підтримка.

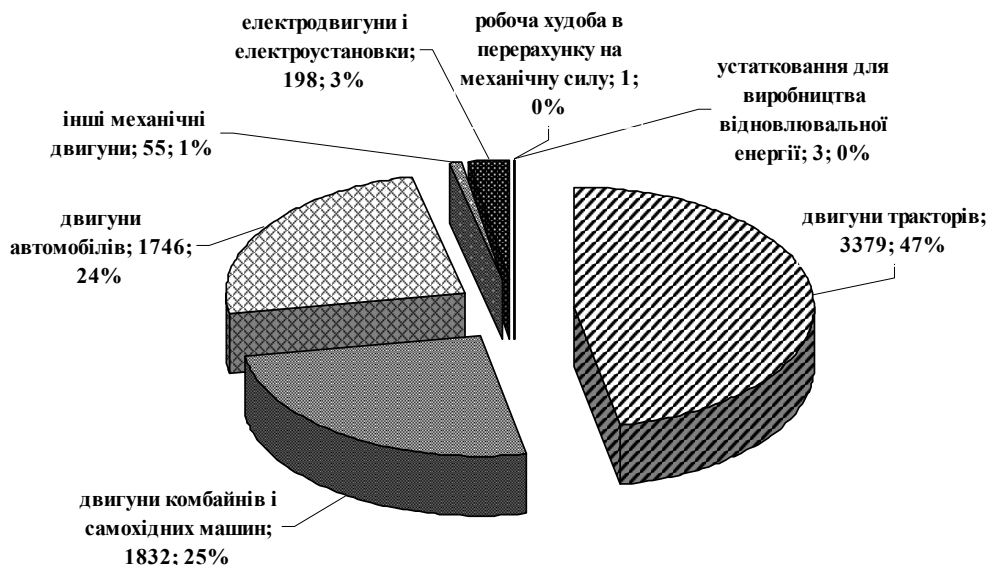

Рис. 1. Структура енергетичних потужностей фермерських господарств у 2018 р., тис. кВт годин

Підтвердженням того, що рівень матеріально-технічного забезпечення фермерських господарств незадовільний і найнижчий серед інших організаційно-правових форм аграрного сектору, є показник рівня енергетичних потужностей у розрахунку на одне підприємство. Якщо в середньому по Україні у 2018 р. на одне підприємство припадало 759 кВт, то на фермерське господарство — лише 234 кВт. Найбільш забезпеченими енергетичними потужностями були державні підприємства із середнім показником 3479 кВт, у кооперативах показник сягав 2660 кВт і у господарських товариствах — 2429 кВт. Такий низький рівень енергетичного забезпечення є свідченням дефіциту фінансових ресурсів та відсутності механізмів їх залучення у фермерських господарствах, більшість з яких є дрібними і середніми за розмірами. Навіть обсяги державної підтримки фермерів не покращили ситуацію з їх недосконалою матеріально-технічною базою. Цим обумовлений низький рівень конкурентоспроможності фермерських господарств на ринку.

Слід відзначити, що фермерам на початку діяльності були виділені лише земельні ділянки. Не маючи початкового капіталу, технічних і матеріальних ресурсів, на відміну від інших господарств, створених на основі діючих підприємств, фермерські господарства самостійно формували свою матеріально-технічну базу, що також негативно відобразилося на їх подальшому розвитку.

Визначена структура енергетичних потужностей у фермерських господарствах свідчить,

що найбільшу питому вагу мають двигуни тракторів — 47%, двигуни комбайнів і самохідних машин — 25%, двигуни автомобілів — 24% (рис. 1).

Отже, енергетичні потужності концентровані в основному у технічних засобах (96%), а стаціонарні енергетичні потужності займають близько 3% — це є свідченням того, що фермери за роки розвитку і реформування не створили бази зберігання, доведення до кондиції вирощеної продукції, не мають бази її переробки. Рівень енергетичних потужностей у розрахунку на одне фермерське господарство є найнижчим серед інших форм ведення бізнесу в аграрній сфері, що свідчить про дефіцит фінансових ресурсів та відсутність механізмів їх залучення у малі фермерські господарства. Проведений аналіз відображає реальний стан та низький рівень можливостей ефективного розвитку фермерських господарств у сучасних умовах.

Крім того, в умовах сучасного етапу земельної реформи кожне фермерське господарство ставить за мету приватизацію земельних ділянок. Саме для цього будуть консолідовані власні та позикові кошти. Тому для технічного і технологічного забезпечення виробничих процесів необхідна державна підтримка, здешевлення банківських кредитів, залучення інвестиційних ресурсів.

За інформацією Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України Уряд України затвердив Постанову про порядок здешевлення сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробниц-

Таблиця 3. Програма техніко-технологічного розвитку фермерських господарств

Напрями	Заходи
Науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи	Дослідження і розробка напрямів оновлення техніко-технологічної бази з визначенням: - мети заходів; - місця впровадження результатів; - виконавців; - строків початку та закінчення робіт; - кошторисної вартості; очікуваних результатів
Створення, освоєння нових і підвищення якості основних видів продукції	- Впровадження у виробництво нових видів продукції, розвиток нових напрямів і галузей виробництва, переробки сільськогосподарської продукції; - організація виробництва і господарських процесів; - розробка нових технологій, складання технологічних карт; - оптимізація матеріального забезпечення виробничих процесів; - сертифікація і стандартизація продукції
Запровадження прогресивних технологій, модернізація та механізація виробничих процесів	- Розробка та застосування нових технологій; - запровадження нових видів техніки і сільськогосподарських машин; - капітальний ремонт і модернізація наявних технічних засобів; - зниження рівня ручної праці; - механізація виробництва
Підведення результатів здійснення заходів технічного розвитку	- За окремими напрямками технічного розвитку: зниження матеріальних витрат і собівартості товарної продукції; - приріст виробничих потужностей виробництва; - відносне вивільнення працівників і оборотних засобів

Джерело: адаптовано за [9, с. 236-239].

тва для аграріїв на 25%, що сприятиме оновленню машинно-тракторного парку виробників. Постановою удосконалюються та уточнюються окремі норми та положення порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва, зокрема в частині надання можливості сільськогосподарським товаровиробникам отримати компенсацію вартості техніки та обладнання, придбаних у жовтні — листопаді 2019 р., за рахунок коштів, передбачених у державному бюджеті на 2020 р. на означені цілі. Компенсація надаватиметься сільськогосподарським товаровиробникам на безповоротній основі у розмірі 25% вартості техніки та обладнання [7].

У 2020 р. на здешевлення компенсації техніки та обладнання вітчизняного виробництва виділено з бюджету 1 млрд грн. Це відшкодування обсягів підтримки не виплачених у 2019 р. та збільшення обсягів реалізації вітчизняної техніки від 15% у 2020 р. Очікувані надходження податків і зборів у 2020 р. від учасників програми та суміжних виробництв становитимуть близько 2 342,3 млн грн, з яких більше 550 млн грн — це податки на фонд оплати праці.

На програми розвитку фермерства та кооперативів виділено 400 млн грн. Це часткова компенсація витрат, пов'язаних з наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами — 10 млн грн та фінансова підтримка сільськогосподарськими кооперативам — 30 млн грн для збільшення кількості об'єктів місцевої пе-

реробки сільськогосподарської продукції та зростання рівня зайнятості сільського населення. На фінансову підтримку розвитку фермерських господарств виділено 185 млн грн, сімейним фермерським господарствам через механізм доплати на користь застрахованих осіб — 215 млн грн. Підтримка за цим напрямом спрямована на збільшення кількості об'єктів місцевої переробки сільськогосподарської продукції, збільшення рівня зайнятості сільського населення, підвищення рівня знань та вмінь сільського населення у провадженні сільськогосподарської діяльності [8].

Технічний розвиток фермерського господарства — це процес формування і вдосконалення техніко-технологічної бази господарства, який повинен постійно орієнтуватися на результати його виробничо-господарської, комерційної діяльності.

Розробка плану техніко-технологічного розвитку фермерського господарства дозволить систематизувати процеси за певними періодами, галузями і видами виробництва, організувати матеріальне і фінансове забезпечення, мобілізувати трудові ресурси для реалізації поставлених завдань.

Витрати на утримання техніки у фермерських господарствах зростають у зв'язку із підвищенням рівня технічного забезпечення виробництва необхідними робочими і силовими машинами, зростанням цін на паливно-мастильні матеріали, запасні частини для поточного і капітального ремонту. Впровадження режиму економії витрат передбачає недопущення не-

виправданого зростання витрат на утримання техніки, їх оптимізація, удосконалення внутрішньогосподарського механізму формування окремих елементів витрат [5, с. 284].

Критерієм раціональної організації машино-тракторного парку є забезпечення найвищої продуктивності машин при найменшій собівартості 1 га робіт. Цього досягають завдяки правильному комплектуванню машино-тракторних агрегатів, складанню графіків використання машин, управлінню режимом роботи машин, поліпшенню способів організації робочих процесів [10, с. 157].

Для всієї сукупності проведених заходів слід вести постійний аналіз загальних результатів діяльності; динаміки основних техніко-економічних показників, ефективності використання засобів праці і трудових ресурсів.

ВИСНОВКИ

Формування техніко-технологічної бази фермерських господарств є комплексним процесом, що поєднує в єдину систему організаційні, виробничі та фінансові ресурси, спрямований на підвищення ефективності та результативності виробничо-господарської та комерційної діяльності. Метою удосконалення технічних засобів і технологій є підвищення якості і конкурентоспроможності продукції на ринку. Невід'ємними складовими сучасного техніко-технологічного розвитку фермерських господарств є ресурсо- і енергозберігаючі технології, підвищення рівня механізації виробничих процесів, створення умов для підвищення продуктивності і безпеки праці, екологізація виробництва і охорона навколишнього середовища.

З роки розвитку і реформування у структурі енергетичних ресурсів фермерських господарств переважають засоби механізації виробничих процесів у рослинництві, за відсутності бази зберігання, доведення до кондиції вирощеної продукції, переробки.

Враховуючи специфіку діяльності та проблеми забезпечення технічними засобами категорії фермерських господарств, доцільно вести постійний статистичний облік та відображати цю інформацію на рівні країни і регіонів щодо рівня їх забезпечення, оновлення основними видами сільськогосподарської техніки і сільськогосподарських машин, наявності та структури енергетичних потужностей, рівня забезпечення у розрахунку на одне господарство і 1000 га відповідної площі.

Для фермерських господарств важливі технології, які дають змогу постійно вдос-

коналювати здатність продукції задовольнити потреби споживачів, виробити продукти з новими якостями, що забезпечить зростання обсягів продажу і доходів. У технічному розвитку необхідно визначати пріоритетні заходи, відповідно до загальних цілей фермерського господарства на кожному етапі його функціонування, зокрема щодо забезпечення конкурентоспроможності продукції на ринку на основі підвищення її якості; розробки і широкого впровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій; скорочення витрат живої праці, поліпшення умов і безпеки виробничих процесів; екологізації виробництва продукції і охорони навколишнього середовища. Тенденції якісної зміни техніко-технологічної бази виробництва у фермерських господарствах визначають основні вимоги, які слід враховувати за формування матеріально-технічної складової та обґрунтування стратегії її технологічного оновлення.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із визначенням ефективності використання матеріальних ресурсів і технічних засобів у фермерських господарствах.

Література:

1. Анисенко О.В., Бондаревський Р.О. Сучасний стан фермерських господарств в Україні та їх розвиток. *Агросвіт*. 2018. № 3. С. 37—40.
2. Прокопишин О.С. Покращання технічного забезпечення фермерських господарств як спосіб формування конкурентних переваг. Глобальні та національні проблеми економіки. *Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2018. Вип. 23. С. 292—295.
3. Агеєва І.В. Матеріально-технічне забезпечення фермерських господарств. *Університетські наукові записки. Таврійський державний агротехнологічний університету*. 2013. № 2 (46). С. 165—170.
4. Іванченко В. О., Крячко В. Г. Агролізинг як специфічний вид інвестування. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. Вип. 22 (2). С. 107—112.
5. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. 2-ге вид., доп. і перероблене. К.: КНЕУ, 2002. 624 с.
6. Петров В.М. Технічне забезпечення фермерських господарств Харківської області. URL: <http://dspace.knau.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/267/1/%96.pdf> (дата звернення 26.03.2020).

7. В Україні затверджено порядок здешевлення сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва для аграріїв. URL: <https://propozitsiya.com/ua/v-ukrayini-zatverdzheno-poryadok-zdeshevlennya-sg-tehniki-vitchiznyanogo-virobnictva-dlya-grariyiv?fbclid=IwAR1HwMzg2PnZS8G5GYobqXdwGlxlGey5-vwqxrMGaO3le4qegcMv8WPOVfo> (дата звернення 10.03.2020).

8. Держпідтримка аграріїв 2020. Кредити, тваринництво, фермерство, техніка, садівництво. URL: https://agropolit.com/spetsproekty/694-derjpidtrimka-agrariyiv-2020-krediti-tvarinnitstvo-fermerstvo-tehnika-sadivnitstvo?fbclid=IwAR2qqHf8WvqVKBk9XfcCMEEIfI4aJvJHmPSfrDqpNfaTZw4__Ya2T28C_6M (дата звернення 10.03.2020).

9. Шарко М.В., Мешкова-Кравченко Н.В., Радкевич О.М. Економіка підприємства: навч. посібник. Херсон: Олді-Плюс, 2014. 436 с.

10. Березівський П.С., Губені Ю.Е., Михалюк Н.І. Організація виробництва і підприємницької діяльності в аграрних формуваннях: навчальний посібник / За ред. П.С. Березівського. Львів: "Українські технології", 2002. 536 с.

11. Сільське господарство України за 2019 рік: статистичний збірник / За ред. Прокопенко О.К.: Державна статистична служба України, 2020. 230 с.

References:

1. Anysenko, O.V. and Bondarevs'kyj, R.O. (2018), "The current state of farms in Ukraine and their development", *Ahrosvit*, vol. 3, pp. 37—40.

2. Prokopyshyn, O.S. (2018), "Improving the technical support of farms as a way to create competitive advantages", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky. Visnyk Mykolaivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.O. Sukhomlyns'koho*, vol. 23, pp. 292—295.

3. Ahieieva, I.V. (2013), "Logistics of farms", *Universytets'ki naukovy zapysky. Tavrijs'kyj derzhavnyj ahrotekhnolohichnyj universytetu*, vol. 2 (46), pp. 165—170.

4. Ivanchenko, V.O. and Kriachko, V.H. (2012), "Agroleasing as a specific type of investment", *Naukovy pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 22 (2), pp. 107—112.

5. Andriychuk, V.H. (2002) *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv* [Economics of agricultural enterprises], KNEU, Kyiv, Ukraine.

6. Petrov, V.M. (2004), Technical support of farms of Kharkiv region, available at: <http://dspace.knau.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/267/1/%96.pdf>. (Accessed 26 March 2020).

7. Propozitsiya (2020), "In Ukraine, the procedure for reducing the cost of agricultural machinery of domestic production for farmers has been approved", [Online], available at: <https://propozitsiya.com/ua/v-ukrayini-zatverdzheno-poryadok-zdeshevlennya-sg-tehniki-vitchiznyanogo-virobnictva-dlya-agrariyiv?fbclid=IwAR1HwMzg2PnZS8G5GYobqXdwGlxlGey5-vwqxrMGaO3le4qegcMv8WPOVfo>. (Accessed 10 March 2020).

8. Agropolit.com. (2020), "State support of farmers 2020. Loans, animal husbandry, farming, machinery, horticulture", available at: https://agropolit.com/spetsproekty/694-derjpidtrimka-agrariyiv-2020-krediti-tvarinnitstvo-fermerstvo-tehnika-sadivnitstvo?fbclid=IwAR2qqHf8WvqVKBk9XfcCMEEIfI4aJvJHmPSfrDqpNfaTZw4__Ya2T28C_6M (Accessed 10 March 2020).

9. Sharko, M.V. Mieshkova-Kravchenko, N.V. and Radkevych, O.M. (2014), *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics], Oldi-Plus, Kherson, Ukraine.

10. Bereziv's'kyj, P.S. Hubeni, Yu.E. and Mykhaliuk, N.I. (2002) *Orhanizatsiia vyrobnytstva i pidpriemnyts'koi diial'nosti v ahrarnykh formuvanniakh* [Organization of production and entrepreneurial activity in agrarian formations], *Ukrains'ki tekhnolohii*, Lviv, Ukraine.

11. State Statistics Service of Ukraine (2020), "Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy za 2019 rik. Statystychnyj zbirnyk" [Agriculture of Ukraine for 2019: statistical collection], *Derzhavna statystychna sluzhba Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2020 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

УДК 338.488.1:656.224.072.44

Т. Ю. Чаркіна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту,

Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені ак. В. Лазаряна

ORCID ID: 0000-0001-6202-0910

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.23.36

ПІДВИЩЕННЯ ДОХОДІВ ЗА РАХУНОК ВПРОВАДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

T. Charkina,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and management,

Dnipro National University of Railway Transport named after academician V. Lazaryan, Dnipro

INCREASING INCOME THROUGH THE INTRODUCTION OF TOURIST TRANSPORTATION

У статті автором задля отримання додаткового постійного доходу Укрзалізницею запропоновано впровадження туристичних залізничних перевезень. Підкреслено, що організація туристичних перевезень цілком можлива, але за умови використання сучасного рухомого складу, що відповідає вимогам потенційних туристів-пасажирів, а також за наявності широкого спектру послуг поруч із безпекою перевезень, прийнятною швидкістю та вартістю квитка.

Запропоновано організувати спеціальні туристичні поїзди різного класу із наданням широкого спектру послуг, який розрізнятиметься в залежності від тривалості та класності поїзда. Визначено, що при вдалому поєднанні потреб та очікувань стейкхолдерів залізниць, приміські залізничні транспортні системи можуть приносити величезні суспільні вигоди, включаючи істотну економію коштів для громадян, зменшення кількості заторів на автомобільних дорогах, зниження забруднення навколишнього середовища, зниження аварійності тощо.

Розумний діалог менеджерів транспортної, туристичної інфраструктури та представників органів місцевої влади сприятиме взаємовигідній організації перевезень громадян на невеликі відстані.

Задля розвитку залізничного туризму як додаткового джерела доходів, автор наполягає, що Укрзалізниця потрібні ініціювати зміни на законодавчому рівні у напрямі залучення інвестицій вітчизняних та іноземних бізнесменів, у тому числі, на умовах концесії. Наголошено на ефективності організації державно-приватного партнерства як дієвому засобу залучення коштів вітчизняних та іноземних інвесторів.

In the article, the author proposes the introduction of tourist rail transportation to obtain additional permanent income for Ukrzaliznytsia. It was emphasized that the organization of tourist transportation is quite possible, but subject to the use of modern rolling stock that meets the requirements of potential tourists-passengers, as well as in the presence of a wide range of services next to the safety of transportation, acceptable speed and ticket cost.

It was emphasized that tourism is a means of expanding a person's living space, a means of positively influencing his well-being, psychological and physical condition, an effective tool for increasing the vitality of a person, and therefore increasing the positive attitude and standard of living of the country as a whole.

The author proposes to organize special tourist trains of various classes with a wide range of services, which will differ depending on the duration and class of the train. The author says that when the needs and expectations of railway stakeholders are successfully combined, commuter rail transport systems can bring enormous social benefits, including significant cost savings for citizens, reduced traffic congestion, reduced environmental pollution, reduced accidents, and the like.

Travel services that will be provided by rail must be of high quality, with a wide range of offers, and must satisfy the most demanding passengers. At the same time, you need to remember about the conveniences necessary for a modern person during travel, namely: safety during travel, the most comfortable carriages with comfortable beds, fast Internet, the possibility of receiving additional food (preferably hot), the presence of air conditioners, dry closets, special equipment for people with disabilities, etc., as well as receiving an additional range of services at train stations and stations.

Smart dialogue between transport and tourism infrastructure managers and representatives of local authorities will contribute to the mutually beneficial organization of transportation of citizens over short distances. For the development of railway tourism as an additional source of income, the author insists that Ukrzaliznytsia needs to initiate changes at the legislative level in the direction of attracting investments from domestic and foreign businessmen, including on a concession basis.

The effectiveness of the organization of public-private partnership as an effective means of attracting funds from domestic and foreign investors is noted.

Ключові слова: дохід, залізничний транспорт, концесія, пасажирські перевезення, туризм, залізничний туризм.

Keywords: income, railway transport, concession, passenger transportation, tourism, railway tourism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нині пасажирський комплекс залізничного транспорту перебуває у дуже скрутному становищі. Пасажирські перевезення у більшості своєї, окрім деяких міжнародних, сполучень збиткові. Швидкісні перевезення розвиваються дуже повільно через хронічну нестачу інвестицій на оновлення вагонів. Потрібно сказати, що середня швидкість цих поїздів складає 100–120 км/год, а на окремих ділянках досягає 160 км/год. Безумовно, це дуже повільно у порівнянні зі швидкостями поїздів провідних Європейських країн.

Соціально значимі приміські перевезення збиткові більше, ніж на 85%. В сучасних економічних умовах приміське залізничне сполучення має високу значимість у розвитку регіонів, забезпечуючи мобільність трудових ресурсів. Приміський залізничний транспорт оптимально підходить для швидкого переміщення великої кількості пасажирів, таким чином може впливати на схеми розвитку як мегаполісів, так і їх міст-сателітів. Приміські пасажирські перевезення є ефективним і найдешевшим видом транспортного сполучення, який поєднує міста на відносно невеликій відстані [3].

При вдалому поєднанні потреб та очікувань стейкхолдерів залізниць, приміські залізничні транспортні системи можуть приносити величезні суспільні вигоди, включаючи істотну економію коштів для громадян, зменшення кількості заторів на автомобільних дорогах, зниження забруднення навколишнього середовища, зниження аварійності тощо. Розумний діалог менеджерів транспортної, туристичної інфраструктури та представників органів місцевої влади сприятиме взаємовигідній організації перевезень громадян на невеликій відстані.

АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ ТА ДОСЛІДЖЕНЬ ІНШИХ НАУКОВЦІВ З ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Враховуючи відносно незначний вплив туристичної галузі на економіку України в ціло-

му, особливо з точки зору організації туристичних залізничних перевезень, у науковій літературі на наш погляд, недостатньо висвітлені питання щодо підвищення конкурентоспроможності українських залізниць, а відповідно і підвищення їхньої дохідності, шляхом організації туристичних пасажирських перевезень залізничним рухомими складом. Достатньо ґрунтовні дослідження з цього напрямку представлені науковцями: Барашом Ю.С., Марценюк Л.В., Дергоусовою А.О., Гненним О.М. та деякими іншими науковцями. Усі вони підкреслюють, що організація туристичних перевезень цілком можлива, але за умови використання сучасного рухомого складу, що відповідає вимогам потенційних туристів-пасажирів, а також за наявності широкого спектру послуг поруч із безпекою перевезень, прийнятною швидкістю та вартістю квитка.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування впровадження туристичних перевезень на залізничному транспорті як ефективному інструменту підвищення доходів залізниць.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Достатньо високий попит на пасажирські залізничні перевезення обумовлений численними факторами, серед яких безпека, ритмічність, помірна вартість і незалежність від погодних умов [3]. Підвищити попит серед населення на пасажирські перевезення залізничним транспортом можливо лише за умови підвищення сервісу та оновлення пасажирського рухомого складу, іншими словами, в сьогоденні умовах відкритого інформаційного простору клієнт достатньо добре обізнаний стосовно можливого рівня сервісу на інших, провідних залізницях і світу, і цілком логічно, що він вимагає такого ж самого, не нижче, ніж у сусідів рівня комфорту. А в умовах надання пасажиром застарілого рухомого складу, потенційний клієнт при потребі у перевезенні скоріш за все,

обере хоч і за більш високою вартістю, але більш комфортабельний вид перевезень, наприклад, автомобільний/автобусний або навіть водний чи авіаційний.

Укрзалізниця має на балансі велику кількість вокзалів, абсолютна більшість вокзалів, які перебувають у власності АТ "Укрзалізниця", знаходиться в задовільному стані. Але поки що вокзали приносять Укрзалізниці лише збитки, при цьому щорічно на їх утримання витрачається близько півмільярда гривень [4]. Але ж потрібно пам'ятати, що вокзали — це місце, де зазвичай пасажери проводять багато часу в очікуванні потягу, тому потрібно передбачити максимальну кількість послуг усім пасажерам, незалежно від соціального статусу та віку тощо. Вокзал повинен стати місцем забезпечення комфорту споживачам послуг з пасажирських перевезень. У 2020 році керівництво Укрзалізниці активізувало зусилля щодо передачі провідних вокзалів у концесію, внаслідок чого, сім вокзалів міст-мільйонників буде передано у концесію. Потрібно відзначити, що державно-приватне партнерство є доволі ефективною формою співпраці керівництва держави, залізниці та інвесторів. Вважаємо, що в сучасних умовах хронічного недофінансування з боку держави залізничної галузі цілком логічним і послідовним є впровадження концесії на залізничному транспорті не тільки як ефективного джерела залучення інвестицій, а й інструментом задоволення потреб споживачів, тобто клієнтів залізниці.

Якщо розглядати альтернативні напрямки отримання доходу залізниць у процесі надання пасажирських перевезень, то на нашу думку, доволі вагомим внеском у загальну суму доходів можуть принести доходи від надання туристичних послуг залізничним транспортом.

Кожна людина по мірі своєї необхідності та по мірі своїх можливостей бажає мандрувати різними країнами світу, пізнавати нові міста, отримувати позитивні враження від побаченого та від своєї подорожі. В цьому йому допомагають саме туристичні подорожі.

Туризм — це тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання із оздоровчою, пізнавальною, професійно-діловою чи іншою метою без здійснення оплачуваної діяльності у місці перебування. Туризм проявляється як форма суспільного споживання специфічних благ, послуг та товарів, що об'єктивно розвинулася унаслідок соціологізації відтворювальної функції, утворивши галузь діяльності зі створення цього специфічного продукту та організації його споживання, яка за кінцевим

призначенням та характером діяльності належить до споживчих галузей господарства [1].

Туризм — засіб розширення життєвого простору людини, засіб позитивного впливу на її самопочуття, психологічний та фізичний стан, дієвий інструмент підвищення життєвого тону людини, а отже, підвищення позитивного настрою та рівня життя країни загалом.

Якщо вести мову про радянські часи, то більшість туристів була не настільки вимоглива до подорожей в цілому та до місць відпочинку, проживання, харчування, засобу перевезення тощо. В сучасних умовах все кардинально змінилось, адже люди стали більш вимогливі та розбірливі під час споживання туристичних, а разом із ними — транспортних послуг. Тому ринок повинен задовольняти їх потребу у наданні різноманітних, якісних послуг у туристичній діяльності.

Потрібно зауважити, що будь-який ринок, незалежно від його конкретного виду, базується на таких основних елементах: ціні, попиті і пропозиції, конкуренції. Ринок — це інструмент, або механізм, що зводить разом покупців (пред'явників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів і послуг [2].

У конкуренції існує "Закон підвищення потреб людини" — це об'єктивний закон, відповідно до якого у світі відбувається процес збільшення кількості видів і зміна структури споживчих товарів і послуг. Кількість видів товарів і послуг подвоюється приблизно кожні 10 років, причому темпи підвищення потреб на ексклюзивні товари і послуги престижної якості приблизно в два рази вище за темпи підвищення на товари і послуги для бідних верств населення [2].

Тому туристичні послуги, які будуть надаватися залізничним транспортом повинні бути якісними, з широким спектром пропозицій, які повинні задовольняти найвимогливіших пасажирів. При цьому потрібно пам'ятати про необхідні сучасній людині зручності під час подорожі, а саме: безпека під час подорожі, максимально комфортабельні вагони зі зручними купе та комфортабельними ліжками, швидкий Інтернет, можливість отримання додаткового харчування (бажано гаряче), наявність кондиціонерів, біотуалетів, спеціального обладнання для осіб з обмеженими можливостями тощо, а також отримання додаткового спектру послуг на вокзалах та станціях.

Туризм до недавнього часу — це прибутковий бізнес, який приносив державам величезні кошти, адже пандемія коронавірусу у світі зупинила цей вид бізнесу на невизначений час.

Поки представники туристичного бізнесу визначають, в якому напрямі рухатись далі, які інноваційні послуги пропонувати туристам із забезпеченням безпеки з точки зору санітарних норм. Звичайно, поки що потоки туристів значно впали, але зрозуміло, що рано чи пізно пандемія коронавірусу закінчиться і людство знову повернеться до найбажанішого виду відпочинку більшості громадян — до туризму у всіх його проявах. Враховуючи це, вважаємо, що саме зараз потрібно планувати відповідні заходи та пропонувати нові послуги пасажиром задля виведення українських залізниць на новий, конкурентоспроможний рівень. Мета кожного підприємця — максимізація прибутку, а отже, і розширення масштабів господарської діяльності. Менеджери Укрзалізниці в цьому контексті не є виключенням, а отже, прагнуть вивести залізничний транспорт на нові, прибуткові, етапи розвитку.

Можна навести багато прикладів вдалої організації залізничних туристичних перевезень. Залежно від ширини колії, туристичні поїзди різних країн відрізняються своєю конструкцією, методом організації перевезень, якістю послуг, які надаються туристам впродовж подорожі, та іншими параметрами.

Найвідомішим і найпопулярнішим у Європі вважається розкішний туристичний поїзд "Східний експрес" компанії "Орієнт Експрес". Пасажири мають можливість відвідати найпривабливіші міста світу, при цьому вартість квитка залежить від тривалості подорожі (у середньому дві тисячі доларів за один день) [12].

В Ірландії туристам, які бажають подорожувати залізницею, пропонують три варіанти маршрутів поїздом Belmond Grand Hibernian різної тривалості (2, 4 або 6 днів). Туристи відвідують замки, музеї, віскарні й навіть ринок. Вартість квитка до 10 000 доларів.

В Іспанії туристам пропонують свої послуги чотири туристичних поїзди: El Expreso de La Robla — шикарний поїзд, вагони якого обладнані в стилі дев'ятнадцятого століття (подорож триває лише дві години та коштує шість євро); Transcantabrico Clasico, оформлений у стилі початку двадцятого століття; Al Andalus із сучасним дизайном (подорож ним триває шість діб), та один із найкращих туристичних поїздів у світі Transcantabrico Gran Lujo, купе в якому обладнані вишуканими меблями (тривалість подорожі — 8 діб). Попри досить високі ціни (до чотирьох тисяч євро), залізничні подорожі в Іспанії користуються попитом у туристів.

У Шотландії туристам пропонують залізничну п'ятиденну подорож поїздом "Королівський

шотландець". Крім спальних вагонів, у складі поїзда є вагон-ресторан з власною міні-пекарнею та вагон-вітальня, у якому грає оркестр.

Швейцарія пропонує туристам панорамні маршрути, тобто екскурсії в поїздах з панорамними вікнами, проходять через всю країну. Є маршрути на різний смак і гаманець. Наприклад, великим попитом у туристів користується Швейцарський "шоколадний" поїзд. Ще один популярний туристичний експрес — "Вільгельм Телль", цікаво, що подорож поєднує відпочинок на залізничному та водному транспорті. Найбільш відомий та популярний у Швейцарії "Льодовиковий експрес".

В Індії залізниця щорічно перевозить приблизно шість мільярдів пасажирів. Для заможних іноземців у Індії пропонують залізничні подорожі на розкішних ретро-поїздах "Королівський Раджастхан на колесах", "Експрес махараджів", "Легенди Індії", "Палац на колесах", при цьому вартість квитка складає більше п'яти тисяч доларів.

У Норвегії залізничний туризм є достатньо розвиненим, адже туристам пропонують шість туристичних маршрутів. Однією із найвідоміших є Бергенська залізниця, яка з'єднує Осло та Берген та є найбільш високогірним маршрутом у Європі. Пасажири мають можливість оглянути найбільше в Європі високогірне плато.

В Японії залізничні подорожі дуже популярні. Через усю країну прокладено залізничні колії, по яких ходять супершвидкісні поїзди. Так, туристичні поїзди "Токайдо" рухаються зі швидкістю приблизно 300 км/год за маршрутом між Токіо й Осакою.

Китай. Залізничний транспорт у цій країні дуже розвинений. Туристам пропонують різні залізничні тури тривалістю до 15 днів. Серед популярних маршрутів: одинадцятиденний Гонконг-Шанхай-Лоян-Сіань-Пекін вартістю від 1360 доларів; дев'ятиденний Пекін-Шанхай-Гуїлінь-Гонконг — від 1210 доларів; семиденний — Пекін-Ченду-Пекін від 540 доларів. У вартість квитка включено триразове харчування та відвідування історико-культурних місць. Популярні туристичні подорожі організовано й на Цінхай-Тібетській залізниці в Китаї [12].

У Африці успішно курсують потяги-готелі "Гордість Африки" та "Блакитний експрес".

В Австралії курсує туристичний поїзд "Какаду 3801".

На американському континенті є три тривалі туристичні маршрути залізницею: "Транс-Канада" (десятидобовий поїзд з Ванкувера до Монреаля через Вінніпег і Оттаву), "Транс-Америка" (12 діб з Вашингтона в Лос-Андже-

лес через Чарльстон, Новий Орлеан, Сан-Антоніо, Ель-Пасо та ін.) і "Транс-Атлантика" (12 діб з Манагуа в Пуерто-Монт через Гуаякіль, Ліму і Сантьяго) [12].

Щодо українських реалій, то на нашу думку, першочергово Укрзалізниці потрібно переобладнати декілька звичайних пасажирських поїздів під туристичні, з наданням більшого комплексу послуг пасажиром. Нині Укрзалізниця поділила поїзди за класом комфорту на три типи: "економ", "стандарт", "комфорт", але, на нашу думку, комфортність цих поїздів значно відрізняється від класичних туристичних поїздів, що курсують Європою.

При плануванні графіків потрібно передбачити два-три нитки для курсування туристичних поїздів по Україні, по її цікавих місцях і містах. Таку можливість туроператорам Укрзалізниця повинна надавати заздалегідь, а не за їх раптовими замовленнями, коли ввести туристичний поїзд у існуючий розклад, за зручним комерційному розкладом, майже нереально.

Особливістю України є дуже тривалі поїздки, до 16 годин. Швидше поїзди просто не можуть рухатися, внаслідок застарілої інфраструктури. Під час такої тривалої подорожі пасажиром потрібно декілька разів отримувати харчування, тому вважаємо, що введення послуги "гаряче харчування" за класами поїздів може стати доволі популярною послугою серед пасажирів, що зможе принести залізницям додатковий дохід. Нещодавно Укрзалізницею було запущено пілотний проєкт забезпечення харчування на декількох напрямках. Експериментальну послугу було введено в поїздах дальнього слідування сполученням "Київ — Ужгород" та "Київ — Івано-Франківськ". У результаті чого виявилось, що ця послуга прийшлася до вподоби пасажиром, а отже, є потреба запропонувати подібне і в інших поїздах.

Але ж до цієї послуги потрібно підійти дуже ретельно. Тобто пасажиром у відповідних класах запропонувати різне за наповненням та ціною меню. Так, для пасажирів поїздів класу "комфорт", зазвичай це туристи із міст-мільйонників, потрібно запропонувати меню із продуктів більш високої якості, екологічні продукти, алкогольні напої. Для класу "стандарту" — більш дешеві продукти харчування і більш дорогі за вибором пасажиром. А для пасажирів класу "економ" можна запропонувати недорогі страви, випічку тощо.

Потрібно мати на увазі, що пасажиром вагонів класу "комфорт" — це публіка, яка нікуди не поспішає, особливо у подорожі або відпустці. Пасажиром має бажання якісно пове-

черяти, виспатися, поспідати (в тому числі в самому купе), можливо прийняти душ і вийти в пункті прибуття в адекватний час. Тому поїзда класу "комфорт" можна вводити з тривалістю у дорозі приблизно 12 годин. Пізніше відправлення і раннє прибуття так звану "люксову" публіку не цікавить. Крім того, якщо такий потяг швидко прибуде до місця призначення, у пасажиром не буде часу та потреби в отриманні додаткових видах послуг, а отже, залізниця втратить значну частину прибутку. Типові споживачі поїздів "комфорт" — це представники міст-мільйонників.

Отримати додаткові доходи залізницям, окрім послуг, що надаватимуться пасажиром у туристичних потягах, можливо від реалізації місць у комфортабельних готелях, які доцільно відкрити на кожному крупному вокзалі.

Задля розрахунку визначення доходів від організації туристичних перевезень залізничним транспортом доцільно використовувати формулу, запропоновану дослідниками у науковій статті [11], де пропонується визначати дохід Укрзалізниці з урахуванням послуг, що надаються туристичним компаніям і операторам від капітально-відновлювального ремонту пасажирських вагонів для їх подальшого використання у залізничному туризмі та екіпірування, технічного обслуговування, поточних, капітальних ремонтів рухомого складу в період його подальшої експлуатації.

ВИСНОВКИ

Як свідчить досвід організації туристських та екскурсійних потягів за кордоном, цей вид туризму сприяє розвитку внутрішнього туризму, що забезпечить додаткові надходження в залізничну галузь.

Водночас потрібно сказати, що Україна має позитивний досвід організації туристичних перевезень залізничним транспортом по широкій колії, адже в радянські часи курсували популярні туристичні поїзди. З отриманням незалежності в Україні спостерігаємо занепад туристичної залізничної діяльності внаслідок старіння об'єктів інфраструктури залізничного транспорту та історично-архітектурних пам'яток, занедбаність закладів відпочинку, які відбулися через хронічну нестачу коштів на їх оновлення на розбудову.

Задля розвитку залізничного туризму як додаткового джерела доходів, Укрзалізниці потрібно ініціювати зміни на законодавчому рівні у напрямі залучення інвестицій вітчизняних та іноземних бізнесменів, у тому числі, на умовах концесії.

Література:

1. Туризм. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC>

2. Фатхутдінов Р.А. Управління конкурентоспроможністю організацій: навчальний посібник. М.: Вид-во Ексмо, 2004.— 544 с.

3. Реформа приміських пасажирських залізничних перевезень і розвиток регіонів. URL: https://cfts.org.ua/blogs/reforma_primiskikh_pasazhirsikh_zaloznichnikh_perevezen_i_rozvitok_regioniv_431

4. Оптимізація непрофільних активів та концесія вокзалів. Електронний ресурс. URL: <https://mtu.gov.ua/news/31288.html>

5. 11 пунктов: как повысить рентабельность пассажирских железнодорожных перевозок. URL: <https://traffic.od.ua/blogs/alexsemin/1205336>

6. Дергоусова А.О. Формування стратегії розвитку залізничного туризму: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04. — економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / А.О. Дергоусова. — Харків: УкрДАЗТ, 2012. — 216 с.

7. Martseniuk L., Charkina T. Туризм як засіб розширення життєвого простору людини. Anthropological measurements of philosophical research. 2017. № 11. С. 63—70. URL: <http://ampr.diit.edu.ua/article/view/105479/100640>

8. Bobyl V., Charkina T., Martseniuk L., Matusevich O., Kersys A. Rail passenger Hubs. Transport means 2019. Sustainability: research and solution. Proceeding of the 23rd international scientific conference. October 02—04, 2019. Palanga, Lithuania. P. 999—1003.

9. Марценюк А. В., Грабовська Г. В. Стратегія інноваційного розвитку пасажирських компаній. Економіка та держава. 2020. № 3. С. 37—41. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.3.37

10. Марценюк А.В. Напрями зниження негативного впливу коронавірусу на туристичну сферу. Науковий вісник ДДУВС. № 3. 2020. С. 214—221. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-3-214-221

11. Бараш Ю.С., Марценюк А.В., Чаркіна Т.Ю. Інноваційний розвиток пасажирських компаній за рахунок обслуговування туристичних перевезень. Ефективна економіка. 2017. № 12.

12. Познякова О.В. Закордонний досвід функціонування туристських залізничних перевезень. URL: ahmerov.com/book_1258_chapter_16_2.4._Zakordonnijj_dosvd_funkonuvannja_turistskikhzalznichnikh.html

References:

1. wikipedia (2020), "Tourism", available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC> (Accessed 10 Nov 2020).

2. Fatkhutdinov, R.A. (2004), Upravlinnia konkurentospromozhnistiu orhanizatsij [Management of competitiveness of organizations], Vydvo Eksmo, Moscow, Russia.

3. Doda, K. (2019), "Reform of suburban passenger rail transport and regional development", available at: https://cfts.org.ua/blogs/reforma_primiskikh_pasazhirsikh_zaloznichnikh_perevezen_i_rozvitok_regioniv_431 (Accessed 10 Nov 2020).

4. Kryklii, V. (2019), "Optimization of non-core assets and station concession", available at: <https://mtu.gov.ua/news/31288.html> (Accessed 10 Nov 2020).

5. Sjomin, A. (2018), "11 points: how to increase the profitability of passenger rail transportation", available at: <https://traffic.od.ua/blogs/alexsemin/1205336> (Accessed 10 Nov 2020).

6. Derhousova, A.O. (2012), "Formation of a strategy for the development of railway tourism", Ph.D. Thesis, Economy, UkrDAZT, Kharkiv, Ukraine.

7. Martseniuk, L. and Charkina, T. (2017), "Tourism as a means of expanding human living space", Anthropological measurements of philosophical research, vol. 11, pp. 63—70, available at: <http://ampr.diit.edu.ua/article/view/105479/100640> (Accessed 10 Nov 2020).

8. Bobyl, V. Charkina, T. Martseniuk, L. Matusevich, O. and Kersys, A. (2019), "Rail passenger Hubs. Transport means 2019. Sustainability: research and solution", Proceeding of the 23rd international scientific conference, Palanga, Lithuania, October 02-04, pp. 999—1003.

9. Martseniuk, L.V. and Hrabovs'ka, H.V. (2020), "Strategy of innovative development of passenger companies", Ekonomika ta derzhava, vol. 3, pp. 37—41. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.3.37

10. Martseniuk, L.V. (2020), "Directions for reducing the negative impact of coronavirus on the tourism sector", Naukovyj visnyk DDUVS, vol. 3, pp. 214—221. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-3-214-221

11. Barash, Yu.S. Martseniuk, L.V. and Charkina, T.Yu. (2017), "Innovative development of passenger companies through the service of tourist transportation", Efektyvna ekonomika, vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5928> (Accessed 10 Nov 2020).

12. Pozniakova, O.V. (2010), "Foreign experience in the operation of tourist rail transport", available at: ahmerov.com/book_1258_chapter_16_2.4._Zakordonnijj_dosvd_funkonuvannja_turistskikhzalznichnikh.html (Accessed 10 Nov 2020).

Стаття надійшла до редакції 19.11.2020 р.

УДК 658.821

С. О. Кириченко,
к. е. н., доцент, Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: 0000-0001-6195-5204

П. В. Цвях,
студент, Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: 0000-0001-7108-0181

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.23.42

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

S. Kyrychenko,
PhD in Economics, Associate Professor, National Technical University
of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
P. Tsviakh,
student, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF COMMUNICATION POLICY AT THE ENTERPRISE

У статті проаналізовано сутність, характерні риси та роль маркетингових комунікацій. Досліджено основні підходи до визначення та співвідношення понять "комунікація" та "спілкування". Досліджено взаємозв'язок комунікацій і маркетингових комунікацій підприємства.

Вивчено головні функції комунікацій. Розглянуто значення використання маркетингових комунікацій підприємствами в сучасних умовах розвитку.

Досліджені підходи до визначення поняття "комунікаційна політика", виокремлено її мету, пріоритетні цілі та основне завдання комунікаційної політики та інструменти. Досліджено основні елементи комунікаційної політики підприємства та вивчено їх особливості.

Визначено фактори, що визначають структуру і вибір засобів комунікації та інструментів комунікаційної політики, наведено принципи і правила, що поширюються на комплекс просування.

Запропоновано шляхи удосконалення комунікаційної політики підприємства з використанням базових та новітніх інструментів.

Встановлено, що ключовий фактор успіху в комунікаційній політиці підприємства — вдосконалення всієї інтегрованої системи елементів маркетингових комунікацій підприємства.

The article analyzes the essence, characteristics and role of marketing communications. The main approaches to the definition and correlation of the concepts of "communication" and "communication" are studied. It has been found that communication is a broader concept than communication, as information exchange in the modern world takes place not only verbally and directly with people, but also non-verbally and indirectly.

The main functions of communications are studied. It was found that the main functions of communication are: informative, interactive (motivational), perceptual, expressive.

The relationship between communications and marketing communications of the enterprise is studied.

The importance of the use of marketing communications by enterprises in modern conditions of development is considered.

Approaches to the definition of the concept of "communication policy" are studied, its purpose, priority goals and main tasks of communication policy and tools are highlighted.

Marketing communication policy has been found to be a set of measures used by an enterprise to inform, persuade or remind consumers about its products or services.

The purpose of communication policy is to implement effective interaction of the object of communication (enterprise, brand) with the subjects of communication space, and the main task of communication policy is a clear description of methods, methods and rules of communication, prevention of inaccurate, incomplete and situational communications. do not meet the goals and objectives of the communication channel policy.

The main elements of the communication policy of the enterprise are studied and their features are studied.

The factors that determine the structure and choice of means of communication and tools of communication policy are identified, the principles and rules that apply to the complex of promotion are given.

Ways to improve the communication policy of the enterprise using basic and new tools are proposed.

It is established that the key factor of success in the communication policy of the enterprise is the improvement of the whole integrated system of elements of marketing communications of the enterprise.

Ключові слова: комунікації, маркетингові комунікації, комунікаційна політика, інструменти комунікаційної політики, комунікаційний інструментарій.

Key words: communications, marketing communications, communication policy, communication policy tools, communication tools.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вітчизняні підприємства нині працюють в умовах високої динамічності зовнішнього середовища, тому вони для того, аби забезпечити свою конкурентоспроможність повинні постійно адаптуватися до змін в зовнішньому середовищі. Комунікації виконують на підприємстві життєзабезпечувальну роль, якщо раптом перекрити вхідні потоки інформації, то воно припинить своє існування. Кожне підприємство пронизане мережею каналів, що збирають, аналізують та систематизують інформацію про зовнішнє середовище, а також для передають перероблені повідомлення назад у зовнішнє середовище. Необхідно відзначити, що саме комунікація є засобом включення підприємства в зовнішнє середовище, забезпечує йому необхідний рівень взаємодії з оточуючими аудиторіями, без спілкування з якими неможливе його існування, — споживачами, постачальниками і т.д.

Сьогодні для того, аби забезпечити вдалий продаж товару або послуги, підприємства мають продавати свої товари, супроводжуючи їх інформативними зверненнями, що направлені до цільової аудиторії, що переконували б придбати той чи інший товар, що відповідає потребам та бажанням споживачів.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що від ефективних маркетингових комунікацій, правильного вибору способів і засобів інформації і переконання споживача безпосередньо залежить конкурентоспроможність підприємства, його положення на ринку та успіх всієї його діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні аспекти формування комунікаційної політики досліджували у

своїх працях такі науковці: Ж.Ж. Ламбен, Ф. Котлер, Д. Аакер, І. Писаревський [3], Г. Осовська [4], Т. Прима, А. Павленко, А. Бойчук, Дж. Барнетті, С. Моріарті та ін. У зв'язку з цим мета статті — дослідження сутності, особливостей комунікативної політики підприємства та обґрунтування напрямів її удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Класичне розуміння комунікації — це міжособистісний процес, метою якого є передача інформації [3, с. 9]. Загалом комунікації — це доволі складний процес, що підпорядковується безлічі найрізноманітніших чинників: мовних, соціальних, психологічних, культурних. І для того щоб бути результативним комунікатором, людина має добре уявляти собі, як цей процес влаштований і з якими "підводними каменями" вона може зіткнутися на своєму шляху.

Комунікації в бізнесі — це фундамент результативного стратегічного управління компанією. Сучасне підприємство керує величезною комунікаційною системою, підтримуючи комунікації зі своїми споживачами, посередниками та контактними аудиторіями.

Сьогодні існує багато підходів до визначення понять "комунікація", "спілкування" і їх співвідношення. Так, наприклад, група авторів під керівництвом М. Василюк у роботі "Основи теорії комунікації" розглядають три основні підходи до визначення цих понять (рис. 1).

Вітчизняний науковець І. Писаревський розуміє під комунікацією "соціально обумовлений процес передачі і сприйняття інформації як у міжособистісному, так і в масовому спілкуванні по різних каналах за допомогою вербальних і невербальних комунікативних засобів" [5, с. 8].

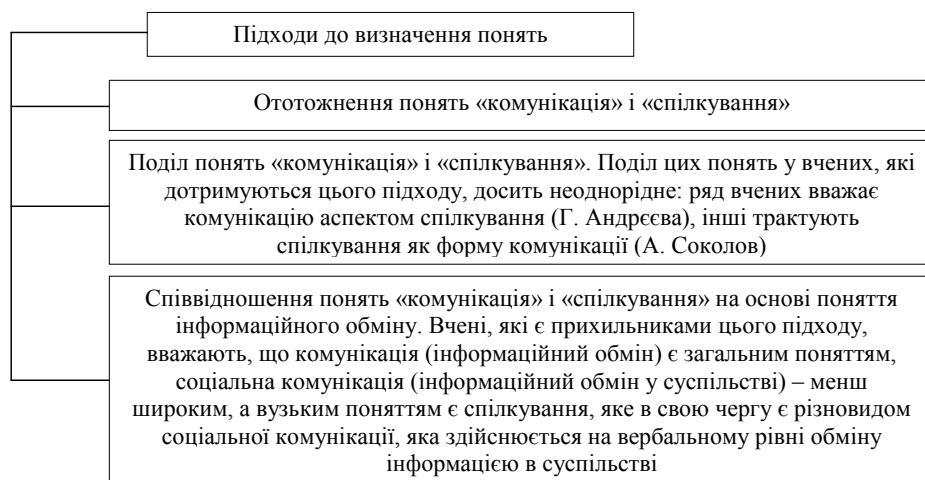

Рис. 1. Підходи до визначення понять "комунікація", "спілкування"

Джерело: [6, с. 110].

Доволі цікавим є пояснення комунікації Г. Осовської та А. Осовського, що під комунікацією розуміють "спілкування за допомогою слів, букв, символів, жестів і як спосіб, за допомогою якого виражається ставлення одного працівника до знань і розуміння іншого, досягається довіра, взаємне прийняття поглядів і т.д." [4, с. 14].

Отже, комунікація — це більш ширше поняття, аніж спілкування, бо інформаційний обмін в сучасному світі відбувається не лише вербально і безпосередньо з людьми, а й невербально та опосередковано.

Основні функції комунікацій згруповано на рис. 2.

У рамках цього дослідження варто відмітити, що результативна комунікація передбачає факт комунікативної компетентності, що проявляється в спроможності встановити і надалі підтримувати усі необхідні контакти з іншими людьми, а саме: досягати взаєморозуміння, безумовного уявлення про ситуацію та предмет

спілкування.

Система маркетингових комунікацій — це єдиний комплекс, що об'єднує учасників, канали та прийоми комунікацій підприємства, та направлений на встановлення та підтримку визначених цим підприємством взаємовідносин з адресатами комунікацій в рамках його маркетингової політики [3, с. 17].

Комунікаційна маркетингова політика — це система загальних установок, критеріїв, орієн-

тирів, прийнятих підприємством для дій та прийняття рішень у галузі комунікацій, що забезпечують досягнення його маркетингових цілей [2].

Комунікаційна політика — важлива та необхідна складова системи управління, що забезпечує розвиток підприємства, від якої залежить ефективність роботи усього колективу. Головну роль при цьому відіграє якість інформаційних потоків, що складають основу комунікаційної політики. Водночас варто враховувати також і дотримання оптимального співвідношення між отриманими результатами та коштами, що витрачаються на здійснення заходів комунікаційної політики.

Метою комунікаційної політики є здійснення ефективної взаємодії об'єкта комунікацій (підприємства, бренду) з суб'єктами комунікативного простору [2].

Основне завдання комунікативної політики — точний опис методів, способів та правил комунікації, недопущення використання на

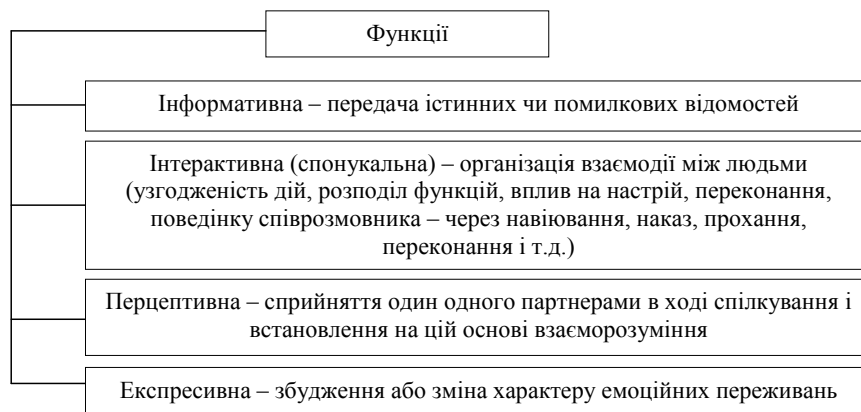

Рис. 2. Основні функції комунікацій

Джерело: [3, с. 12].

Таблиця 1. Елементи комунікаційної політики підприємства

Елементи		
Базові	Синтетичні	Новітні
1. Реклама	1. Виставки	1. Тренд-сеттінг
2. Персональні продажі	2. Брендинг	2. WOM-технологія
3. Стимулювання збуту	3. Спонсорство	3. Buzz-маркетинг
4. Паблік релейшнз	4. Інтегровані маркетингові комунікації на місці продажу	4. Event-маркетинг
5. Пропаганда		5. Product placement
6. Директ-маркетинг		6. Life- placement
		7. Провокаційний маркетинг
		8. Entertainment-маркетинг
		9. Флешмоб
		10. Тизер

Джерело: [6, с. 110].

практиці недостовірних та неповних комунікацій, що не відповідають цілям та завданням політики каналів комунікації [2].

Узагальнений перелік інструментів комунікативної політики підприємства згруповано в таблиці 1.

Кожен з вищевказаних інструментів комунікаційної політики має свої особливості використання та сфери найбільш раціонального використання, однак разом вони складають єдиний комплекс маркетингових комунікацій — систему заходів інформаційної діяльності, що направлена на те, аби переконати споживача шукати і купувати продукцію підприємства та стимулювати його купівельну активність.

Варто також відмітити, що комунікаційна політика повинна ґрунтуватися на унікальних купівельних властивостях товарів, що сприяють залученню потенційних споживачів, забезпеченню конкурентних переваг у порівнянні з аналогічними продуктами інших суб'єктів ринку.

Основними факторами, що визначають структуру та вибір тих чи інших засобів комунікації і інструментів комунікаційної політики є [6, с. 111]: тип товару і ринку; вибір мар-

Таблиця 2. Принципи комунікаційної політики підприємства

№ п/п	Принцип та його характеристика
1	Принцип послідовності. Вимагає узгодження при використанні різних засобів і інструментів комунікацій
2	Принцип зваженого підходу. Передбачає дослідження чутливості ринку до мінливих змінних кон'юнктури
3	Принцип обліку зміни бюджетних та інших витрат підприємства

Джерело: [6, с. 112].

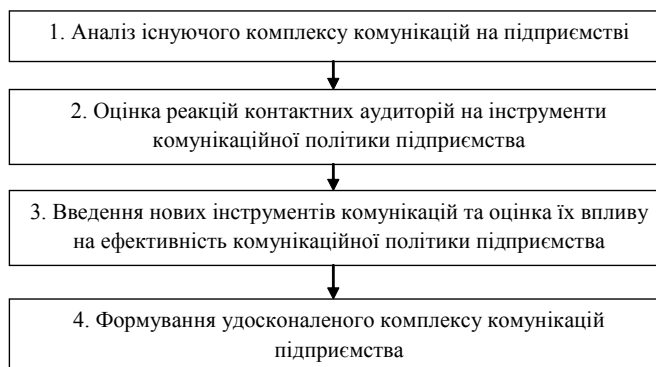

Рис. 3. Послідовність етапів з удосконалення комунікаційної політики підприємства

Джерело: [1, с. 198].

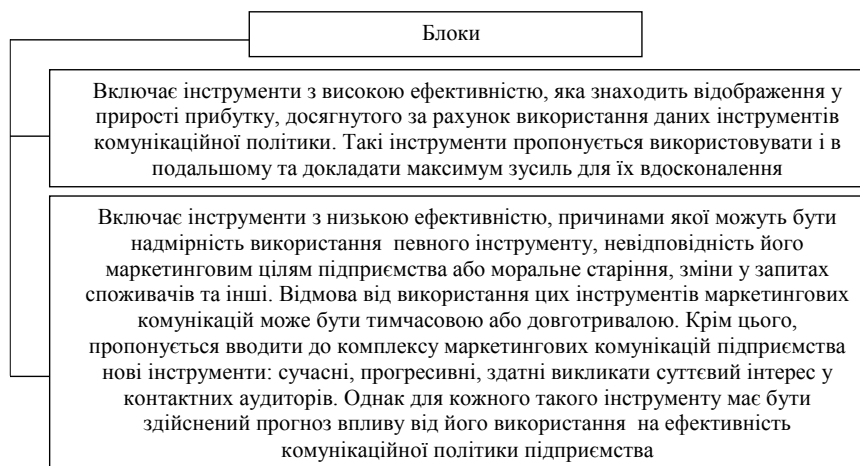

Рис. 4. Блоки інструментів комунікацій підприємства

Джерело: [1, с. 199].

кетингової стратегії; вибір каналу просування; ступінь готовності покупця; етап життєвого циклу товару; особливості використання інструментів просування.

При розробці комунікаційної політики та виборі засобів комунікації необхідно дотримуватися певних принципів (табл. 2).

Отже, під маркетинговою комунікаційною політикою розуміють комплекс заходів, яке використовує підприємство щоб інформувати, переконувати чи нагадувати споживачам про свої товари чи послуги.

З метою удосконалення комунікаційної політики підприємства доцільно виконати кроки, що представлені на рисунку 3.

Запропоновані кроки передбачають аналіз існуючого на підприємстві комплексу маркетингових комунікацій, визначення результативності їх використання та виділення двох блоків інструментів маркетингових комунікацій (рис. 4).

Ще одним напрямом підвищення ефективності управління комунікаційною політикою може стати розроблення стратегії маркетингових комунікацій з урахуванням поточної ринкової ситуації, а також прогнозу розвитку кон'юнктури в перспективі. Відмітимо, що дана стратегія включає показники макроекономічного стану ринку, розвитку споживчого сектору, галузевих та інших ринкових чинників.

ВИСНОВКИ

Таким чином, сучасне підприємство управляє складною системою комунікацій, де комунікація розглядається як інформаційна взаємодія між об'єктами. Саме підприємство підтримує комунікації зі своїми споживачами, посередниками і різними контактними аудиторіями, саме тому успішна діяльність підприємства багато в чому залежить від правильно побудованої комунікаційної політики.

Ключовими чинниками успіху в комунікаційній політиці підприємства є удосконалення усієї системи елементів маркетингових комунікацій, тобто одночасно різних каналів комунікацій, що підвищить ефективність комунікативної політики підприємства.

Література:

1. Гайтина Н.М. Новітні інструменти маркетингових комунікацій. Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. О. Балацького, м. Суми, 6—8 травня 2014 р.: у 2-х т. С.: СумДУ, 2014. Т. 2. С. 198—200.

2. Магалецький А.В. Комунікаційна політика як ефективний інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємств готельного господарства. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=391> (дата звернення: 14.06.2020).

3. Основы теории коммуникации: Учебник под ред. проф. М.А.Василика. М.: Гардарики, 2003. 615 с.

4. Осовська Г.В., Осовський О.А. Ефективність маркетингових комунікацій у системі управління діяльністю підприємства. Агросвіт. 2012. № 22. С. 12—17.

5. Писаревський І.М., Александрова С.А. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі): підручник. Х.: ХНУМГ ім. О.М. Беке-това, 2017. 175 с.

6. Павленко І.Г. Комунікаційна політика як елемент системи маркетингу підприємства у процесах сучасного комунікаційного суспільства. Академічний огляд. 2013. № 1 (38). С. 109—113.

References:

1. Gaytina, N.M. (2014), "Latest marketing communications tools", Ekonomichni problemy staloho rozvytku. Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya, prysviachenoї pam'iatі prof. O. Balats'koho [Economic problems of sustainable development. International scientific-practical conference dedicated to the memory of prof. O. Balatsky], SumDU, Sumy, Ukraine, pp. 198—200.

2. Magalets'kij, A.V. (2010), "Communication policy as an effective tool to increase the competitiveness of the hotel industry", available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=391> (Accessed 14 June 2020).

3. Vasilik, M.A. (2003), Osnovy teorii kommunikatsii [Fundamentals of communication theory], Gardariki, Moscow, Russia.

4. Osovs'ka, G. V. and Osovs'kij, O. A. (2012), "The effectiveness of marketing communications in the management system of the enterprise", Agrosvit, vol. 22, pp. 12—17.

5. Pisarevs'kij, I. M. and Aleksandrova, S. A. (2017), Profesijno-komunikativna kompetentnist' (v turizmi) [Professional and communicative competence (in tourism)], KhNUMH, Kharkiv, Ukraine.

6. Pavlenko, I.G. (2013), "Communication policy as an element of the enterprise marketing system in the processes of modern communication society", Akademichnij ogljad, vol. 1 (38), pp. 109—113.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2020 р.

УДК 640.41

О. Б. Шидловська,к. т. н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанної справи,
Національний університет харчових технологій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-5318-1835**Т. І. Іщенко,**к. т. н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанної справи,
Національний університет харчових технологій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-5241-5342**І. М. Медвідь,**асистент кафедри готельно-ресторанної справи,
Національний університет харчових технологій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-2537-2823**О. Є. Савега,**магістрант кафедри готельно-ресторанної справи,
Національний університет харчових технологій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-8741-7292

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.23.47

ЕКОНОМІЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ СТВОРЕННЯ РАВЛИКОВОЇ ФЕРМИ ЯК ДОДАТКОВОГО ДЖЕРЕЛА ДОХОДУ ГОТЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

O. Shydlovska,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Hotel and Restaurant Business, National University of Food Technologies, Kyiv

T. Ishchenko,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Hotel and Restaurant Business, National University of Food Technologies, Kyiv

I. Medvid,

Assistant of the Department of Hotel and Restaurant Business, National University of Food Technologies, Kyiv

O. Saveha,

Master's student of the Department of Hotel and Restaurant Business, National University of Food Technologies, Kyiv

ECONOMIC FEASIBILITY OF CREATING A SNAIL FARM AS AN ADDITIONAL SOURCE OF INCOME FOR A HOTEL BUSINESS

У статті проведено аналіз ефективності рішення об'єднання готельного та одного з напрямів аграрного бізнесу — геліцекультири з можливістю створення власної равликової ферми як альтернативного способу грошових надходжень під час карантинних заборон. Висвітлено найбільш проблемні аспекти функціонування індустрії гостинності в умовах пандемії COVID-19, наслідком якої є великі економічні збитки за рахунок втрати значної кількості потенційних споживачів. Запропоновано шляхи збереження та відновлення економічної стабільності підприємств готельного господарства. Обґрунтовано переваги розвитку та перспективність бізнесу по вирощуванню равликів в Україні та місце цієї ланки агробізнесу у світі. Визначено найбільші равликові ферми в Україні, лідерів експорту та імпорту продуктів равликівництва. Обґрунтовано доцільність поєднання геліцекультири з індустрією гостинності як інноваційного напрямку її розвитку, що сприятиме залученню більшої кількості потенційних споживачів готельних послуг та зростанню економічного потенціалу готельних підприємств. Розглянуто практичне застосування продуктів равликівництва в індустрії гостинності, що охоплює виробництво кулінарної продукції з додаванням равликів, розширення комплексу оздоровчих spa-послуг вираженого медичного спрямування з використанням слизу равликів, екскурсії до спеціально обладнаної равликової ферми, виробництво елементів декору для готелю та прикрас з мушель. Виявлено найбільш розповсюджених представників молюсків, що вирощуються в умовах сьогодення. Визначено ризики, що пов'язані з організацією равликового бізнесу повного циклу та основні шляхи збуту равликової продукції. Загалом встановлено економічну доцільність організації ферми з вирощування равликів на підприємствах готельного господарства, яка полягає в отриманні додаткового доходу, забезпеченні конкурентних переваг на ринку та покращенні рентабельності, підвищенні ефективності роботи засобу розміщення в цілому.

The article analyzes the effectiveness of the decision to combine the hotel and heliculture businesses, the sphere of agribusiness, to get the possibility to create your own snail farm as an alternative way of receiving money during quarantine restrictions. It highlights the most problematic aspects of the hospitality industry functioning in the context of the COVID-19 pandemic, which resulted in large economic losses due to the loss of a significant number of potential consumers. There are suggested ways to save and restore the economic stability of hotel enterprises. The diversity of the range of services provided by hotel enterprises through

the introduction of additional opportunities, mainly focused on improving the quality of food services, comfortable health of consumers and recreation, all these are an alternative source of additional financial income for any accommodation facility. The advantages and prospects of the snail breeding business development in Ukraine and the place of this sphere in the world agribusiness is substantiated. It is defined the largest snail farms in Ukraine, leaders in export and import of snail products. The expediency of combining heliculture with the hospitality industry as an innovative direction of its development is proved, what will help to attract more potential consumers of hotel services and increase the economic potential of the hotel enterprises. The article observes the practical use of snail products in the hospitality industry, which includes the production of culinary products with the addition of snails, the expansion of a complex of health-improving and spa services of a pronounced medical direction using snail slime, excursions to a specially equipped snail farm, production of hotel decor items and mussel decorations. The most common representatives of shellfish grown in today's conditions are revealed. The risks associated with the organization of a full-cycle snail business and main ways of the snail products sale have been identified. In general, the economic feasibility of organizing a snail farm at the hotel industry is established, which consists of obtaining additional income, providing competitive advantages in the market and improving profitability, increasing the efficiency of the accommodation facility as a whole.

Ключові слова: готельне підприємство, готельний бізнес, агробізнес, геліцекультура, равликівництво, равликова ферма.

Key words: hotel enterprise, hotel business, agribusiness, heliculture, snail farming, snail farm.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З кожним днем здивувати суспільство стає все складніше і тому для привернення уваги нових гостей сучасні готельні підприємства обирають все більш ризиковані ідеї та впроваджують їх. Використання роботів-помічників, застосування новітніх комп'ютерних систем, створення крафтового виробництва, запровадження унікального особливого меню в ресторанах, незвичні архітектурні та дизайнерські рішення, розробка цікавих та неординарних додаткових послуг — це лише частковий перелік з пропонованого. З іншого боку, для забезпечення стабільного розвитку сфери гостинності конче необхідним є підвищення якості готельної пропозиції до рівня міжнародних стандартів, розширення ринків збуту і якісна підготовка фахівців у відповідності з вимогами світових стандартів. Стратегія розвитку галузі потребує державної підтримки у фінансуванні за основними напрямками: залучення туристів на вибраних цільових ринках; приведення національних нормативів, стандартів безпеки, якості товарів і послуг у відповідність до міжнародних вимог [1].

Крім очевидного існування жорсткої конкуренції серед підприємств готельної індустрії, постійної боротьби між мережевими готельними ланцюгами, а також зусиллями окремих засобів розміщення посісти свою сходинку в сфері гостинності, неймовірний тиск на розвиток даної сфери здійснюють карантинні обмеження у всьому світі, що є наслідком поширення хвороби COVID-19. Зрозуміло, що готельна індустрія, як і весь світ загалом не був готовим до ситуації, що склалась на сьогоднішній день. Наслідки вже можна передбачити зараз: логічно припустити, що у 2020 році велика кількість засобів розміщення зазнає великих економічних збитків внаслідок втрати значної кількості потенційних споживачів або ж взагалі припинить свою роботу.

Реалії навчають, що в будь-якому бізнесі не є далекоглядним кроком покладатися лише на один спосіб отримання прибутку. У випадку готелів все зосереджується на завантаженості підприємства, тобто наявності гостей, які і забезпечують фінансову стабільність. Карантинні обмеження в пересуванні людей, примусове закриття закладів розваг та відпочинку, втрата робочих місць, а відповідно способу заробітку — напруга стали причинами до падіння туристичної галузі, а відповідно й готельної індустрії теж. У період пандемії продовжують активно працювати торгівля (торгівля харчування), фармацевтична галузь та інші необхідні для життя сфери діяльності. Високого розвитку досягли надання послуг в онлайн режимі, зокрема онлайн-торгівля.

З огляду на все вище описане, сучасне, міцне у своїй діяльності та перспективності готельне підприємство повинне поєднувати в собі не лише комфортне проживання, високий рівень сервісу, якісне харчування, що були і залишаються основними критеріями у виборі споживача готельних послуг, а й інноваційну діяльність, яка дозволить підвищити конкурентоспроможність підприємства з перспективою посісти гідне місце в готельній індустрії не лише України, а й загалом у світі. Наявність потужного потенціалу для інноваційних рішень у сфері готельного бізнесу зумовлює актуальність проведення досліджень у цьому напрямі.

Останнім часом у світі набуває популярності новий вид агробізнесу — геліцекультура або равликівництво, тобто вирощування равликів для використання у харчовій і косметичній промисловості, поєднання якого з діяльністю підприємств готельного господарства сприятиме отриманню додаткового доходу та забезпеченню конкурентних переваг на ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Світовий ринок їстівних равликів складає на сьогоднішній день близько 300 000 тонн на суму 1 млрд євро і даний показник зростає на 4,5 % в рік. Згідно зі звітом "World: Snails (Except Sea Snails) — Market Report. Analysis and Forecast to 2025", опублікованим IndexBox країнами з найбільшим споживанням були Іспанія (16 500 тонн), Марокко (6 000 тонн), Франція (5 300 тонн) та Італія (2 100 тонн) [2].

Президент Асоціації равлиководів України "ProSnail" та власник равликової ферми Кирило Олійник назвав фактори, що впливають на прибутковість равликового бізнесу. Серед них: вирощування равликів потребує ручної праці, тому враховують використання найманої праці чи можливості власноруч силами родини обслуговувати свою ферму; форма роботи — ферма повного циклу з репродукцією чи літнє доглядування малька равлика в полі; масштаб ферми та розмір поля; налагодження збуту; супутня діяльність [3].

На офіційному сайті польсько-української компанії "Snails House", яка спеціалізується на зборі та вирощуванні равликів, а також виробництві різної продукції з них визначаються головні переваги розведення равликів, зокрема в Україні:

1. Попит — равликове м'ясо користується попитом серед європейських споживачів. Щорічно, одними французами з'їдається близько 50 тисяч тонн цього продукту, а по Європі даний показник є значно вищим. За словами експертів, попит на равликову продукцію покривається на 70 %. На європейські ринки потрапляє продукція з країн Литви, Латвії, Польщі, України. Крім того, попит на цю продукцію збільшується з кожним роком на 3—5 %, що відкриває можливості українським виробникам.

2. Легкий старт — для початку діяльності по розведенню молюсків не обов'язково володіти великим активом. Стартує виробництво від 750 особин маточного стада. Для їх утримання необхідно також передбачити земельну садову ділянку, розміром 12—15 м². Для стартового проекту, з відкритим земельним наділом, доведеться пристосовуватися під ритм життя молюска. Тобто в зимовий період тварина впадає у сплячку, отже, цикл виробництва зупиниться до наступного сезону. Якщо підходити до цієї справи більш серйозно, тоді варто задіяти виробничі потужності у вигляді закритих приміщень, де здійснюватиметься контроль над температурою, вологістю, що призводить до збільшення потомства значно раніше.

3. Продуктивність — у природних умовах утримання, одна особина здатна два рази за

рік дати потомство — це до 60 яєць за одну кладку. Тобто, при скромних підрахунках, до наступного сезону, поголів'я може збільшитися у 4—5 разів. Виживання в природних умовах доволі низьке — 30—50 %, а в умовах ферми під контролем — 90 %. Для цього ікру тримають у контрольованих умовах, з дотриманням температурного режиму. Одна тонна маточного стада здатна за сезон привести до збільшення поголів'я до 40 тонн. Терміни такого зростання становлять шість місяців активного життєвого циклу [4].

4. Умови вирощування — в Україні склалися сприятливі екологічні умови для розведення равликів: якісний чорнозем, а рослини, що вирощуються в кліматичній зоні ідеально підходять для корму [5].

На семінарі, що був проведений у 2019 р. у м. Ірпінь Київської області, литовські підприємці ділилися своїм досвідом відкриття та розвитку равликової ферми "Snaillette". Щодо збуту продукції равликівництва власниця Дайва Гірдіюшієне дала такий коментар: "В Євросоюзі за равликів сорту "Muller" дають € 2,5 кг. Французи, бельгійці вважають за краще купувати живі равлики. Далі вони продаються для ресторанів, бутиків, роздрібних ринків. Деякі виробники постачають їх для весіль, нічних клубів, масових карнавалів — свіжих або заморожених. Можна вирощувати великих равликів, можна трохи менших — попит є на будь-які. Ви можете й консервувати равлики, це також вигідно. Із сорту "Maxima" ми робимо заморожені напівфабрикати та пропонуємо їх за ціною € 4 у литовських супермаркетах у невеликих коробках вагою 100 г під назвою "Бургундські равлики". Такий напівфабрикат коштує дорожче. Але й продати його набагато складніше, ніж живого равлика. У Литві та Польщі культура їх споживання не настільки розвинена, як у Франції чи Іспанії. В ЄС ми реалізуємо це гарантовано, тому що знаємо, кому пропонувати, там є постійний попит" [6].

Видавництво "AgroDay" у своїй статті "Ходовий товар: в Україні набуває популярності равликовий бізнес" наголошує, що для майбутніх равлиководів Асоціація розробила спеціальну програму "Сімейна равликова ферма у власному городі". Взяти участь у ній можуть українці, які мають 10—12 соток землі та можуть вкласти у бізнес 100—120 тис. грн. "Врожай" у фермерів викуповуватиме Експортер Асоціації. Малька равлика господарства отримуватимуть за пільговою ціною від партнера Асоціації. Також фермерам обіцяють інформаційну підтримку, безкоштовне навчання та всі

розрахунки по обладнанню поля для дорощування равлика, корму та системі зрошення [7].

Однак питання вивчення ефективності застосування геліцекультури в практичній діяльності готельних підприємств потребує додаткового аналізу.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є оцінка економічної доцільності створення равlikової ферми як додаткового альтернативного джерела доходу готельного підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Готельна індустрія вражає кількістю та різноманітністю ідей щодо створення засобів розміщення, які вирізняються серед інших "стандартизованих" незвичністю використаних матеріалів, унікальністю архітектурного рішення, місцем знаходження, особливостями проживання та харчування, направленості на певну категорію гостей та численною кількістю неординарних додаткових послуг. Адже з кожним днем суспільство стає більш вимогливим, все складніше стає зацікавити та втримати нового покупця послуг. Тому для привернення уваги та довготривалої співпраці готельні підприємства працюють над впровадженням та реалізацією нових концепцій.

Подібні готелі зазвичай не вирізняються великою кількістю номерів та персоналу, однак їх економічна стабільність забезпечується за рахунок постійної завантаженості, яка є наслідком вдало підібраної інноваційної складової. До найбільш незвичних та популярних готелів світу, згідно з опублікованими даними на 2020 р. журналу "Elle Decoration" можна віднести: "The Bubble Lodge" на острові Маврикій (представляє собою автономну прозору капсулу оснащену кондиціонером, великим ліжком і ванною кімнатою, розташована поблизу чайної плантації і джунглів); бунгало готелю "Keemala Bird's Nests" на Пхукеті (нагадують гнізда величезних птахів, де кожен має в своєму розпорядженні басейн і терасу з видом на джунглі і Андаманське море); "The Shiwreck Lodge" в Намбії (нагадує уламки потерпілого в аварії корабля судна, готель працює на сонячних батареях, а на верхній "палубі" відкрито ресторан з видом на океан) та ін. [8].

Пошук нових прогресивних технологій та впровадження їх на підприємствах готельного господарства є актуальним завданням для науковців та фахівців у сфері обслуговування. В якості інноваційного рішення перспективним є поєднання двох галузей, а саме: готельного та

такого напрямку аграрного бізнесу як геліцекультура. Так, створення готелю з власною фермою по вирощуванню равликів слугуватиме додатковим джерелом доходу готельного підприємства. Таке сполучення є унікальним та єдиним нині у світі.

Об'єднання равликівництва (агробізнесу) та готельного бізнесу дозволить забезпечити діяльність цього комплексу навіть у період карантинних обмежень, а під час звичайного режиму роботи стане інноваційною складовою, цікавим привабливим доповненням для гостя. На першому етапі завантаженість готелю буде забезпечена за рахунок новизни, яка безумовно вирізнятиме готельне підприємство серед інших. З часом якісний сервіс, оригінальність харчування, екологічний відпочинок забезпечать конкурентоспроможність даному засобу розміщення.

У 2020 р. більшість підприємців віддали перевагу аграрному бізнесу,кладаючи грошові ресурси в розвиток сільського господарства. Затребуваними стали нестандартні напрями для нашого регіону, одним з яких є равlikовий бізнес. Равlikова ферма — новий спосіб заробітку в 2020 році. В Європі цей вид бізнесу розвивається досить стрімко, а на Україні всього кілька років. Але, навіть за такий короткий період, фермерам вдалося зайняти свою нішу і закріпитися на ринку. Серед загального числа аграріїв поширені як малі ферми, так і великі підприємства. Це дозволило в кілька разів перевищити імпорт равlikового продукту, в порівнянні з м'ясним, однак попит, як і раніше, перевищує пропозицію. Так, культура споживання цього делікатесного продукту, більшою мірою, розвинена в Європі, але місцеві фермери не встигають покрити весь попит. На допомогу європейцям прийшли українські виробники. Цей вид бізнесу, у більшості фермерів, є сезонним, оскільки равлик має свій життєвий цикл. Він триває з ранньої весни до пізньої осені, збільшуючи розмір поголів'я в кілька разів [18].

Основними напрямками реалізації равликів на внутрішньому ринку є: ресторани з європейською кухнею; елітні супермаркети, які реалізують імпорتنу і нішеву продукцію; компанії, що виробляють заморожені напівфабрикати; фармацевтичні компанії, які на основі равlikового м'яса та слизу виготовляють різні препарати [9].

Практичне застосування равлика на базі готельного підприємства може включати в себе: гастрономічну складову, SPA-догляд, екскурсії, виробництво декору та прикрас з мушель.

У гонитві за оригінальністю заклади ресторанного господарства використовують найекстрава-

гантніші компоненти і різні методики для приготування страв. На тарілку до вимогливого гурмана потрапляють: платиновий клубний сендвіч фон Ессен, риба Фугу, білі трюфелі, сусальне їстівне золото, равликове м'ясо та ікра [10].

Висока харчова і дієтична цінність продуктів із равликів доведена фізіологами і фахівцями з гігієни харчування. Вміст білків у варено-мороженому м'ясі равлика варіюється від 12 до 18 %, які містять повний набір незамінних амінокислот в такому співвідношенні, яке необхідне при синтезі власних білків в організмі людини. Кількість ліпідів у м'ясі слимаків невелика 0,8—1,5 %, в основному містяться ненасичені жирні кислоти 65—70 %, які не накопичують холестерин і сприяють його зниженню в організмі людини. Збалансованість співвідношення мікроелементів і високий вміст білків дає м'ясу слимака статус делікатесного унікального харчового продукту [11]. Равликів готують під різними соусами, що дозволяє розробити різноманітний перелік рецептур, серед яких найпопулярнішими є равлики "по-бургундські", "по-лімузинські", "по-діжонські", "по-сванетські", "по-мадрідські", "по-каталонські", "по-ельзаські", а також готують інші страви — паста з равликовим м'ясом, равлики з полентою, каппілетті (пельмені з равликів), паштети та інші [12]. Беззаперечним делікатесом вважається равликова ікра, що є одною з найдорожчих у світі. Кожен равлик здатний відкласти всього 70—90 ікринок один раз на рік, що становить лише 4 г цього делікатесу. За формою вони нагадують маленькі м'ячики, розміром 3 мм, ікринки напівпрозорі, молочного кольору, м'які на дотик. Вартість становить приблизно 150 доларів за 100 г. 99 % української ікри купують люксові ресторани та крамниці Європи та США. Подають цей делікатес у вигляді пікантної ноти до вишуканих страв високої кухні, або на теплому тості з трюфелями і зеленню, а як аперитив відмінно підійде ігристе вино [13; 14].

Найбільш розповсюдженими равликами, яких вживають у європейських країнах є *Helix pomatia*, *Helix aspersa* і *Helix lucorum*. У Франції *Helix Aspersa Muller* називають "Le Petit Gris" (маленький сірий) і подають в якості аперитиву в деяких ресторанах. Традиційним є *Helix pomatia* або виноградний равлик, цей вид має багато різних назв: римський равлик, бургундський або білий великий. Також їстівними, але менш відомими є *Serapea nemoralis*, *Helix aperta*, *Serapea hortensis*, *Achatina fulica* і *Otala punctata* [15].

На сучасному етапі розвитку готельного ринку, для підтримання конкурентоспромож-

ності закладу з'являється необхідність розширення комплексу сра-послуг для гостей. Особливо популярними є сра-процедури з чітким вираженням медичним спрямуванням, що обумовлює перспективність використання у сра-технологіях готельних підприємств продукту равликівництва — слизу равликів.

Слиз равлика вважається джерелом корисних елементів. У ньому міститься колаген, гліколева кислота, алантоїн, вітаміни групи А, В, С, Е, еластин, натуральні антибіотики, лектини, фулій або сонячний фільтр. Косметологічний ефект равликотерапії: омолодження шкіри; покращення кольору обличчя, позбавлення набряку та темних кіл під очима; поліпшення кровообігу в шкірі, зміцнення дрібних судин; відновлення пружності та еластичності дерми; зменшення вугрового висипу; розгладження рубців, шрамів на шкірі; освітлення веснянок та пігментних плям; захист шкіри від сонячної радіації, патогенних бактерій і грибків. Нині на основі слизу равлика виготовляють креми для обличчя, гелі, пінки для вмивання, маски для обличчя, тоніки для обличчя, сироватки для обличчя, креми для рук, мило. Вважається, що для косметології, через багатший склад слизу, найкраще підходять равлики виду *Achatina Immaculata Lamarckiana* [16].

До найбільш відомих українських ферм по вирощуванню равликів та їх реалізації належать: равликова ферма підприємця Михайла Дем'яна у Нижньому Селищі (Закарпаття); родинна ферма Ірини та Івана Юськевичів "Західний Равлик"; ферма "Покутський равлик" на Івано-Франківщині; ферма "Еко Улітка" Дмитра Ботенка на Вінниччині; "Равликовий будиночок" Олександра Медведовського; равликова ферма Олексія Антонкова в с. Великі Гуляки Київської області.

Для створення та правильної організації равликової ферми окрім бізнес-плану, необхідно бути зареєстрованим фізичною особою-підприємцем або створити власне фермерське підприємство, оформити документи за кодом діяльності "ферма із розведення хробаків, равликів, молюсків" — (01.49 КВЕД ДК). Постачання равликів в українські ресторани та експортування в Європу можливе лише за наявності сертифікату, що підтверджує якість м'яса.

Сума витрат для створення равликової ферми може варіюватися залежно від обсягів виробництва та вже наявних у фермера ресурсів. Фінансові параметри бізнес-проекту на сьогодні можна оцінити так, що при заздалегідь налагодженому збуту равликів уже в перший рік роботи равликової ферми засновник на 99% зможе покрити витрати на її запуск і роботу [17].

Важливим чинником, що є одним із вирішальних в отриманні високого, стабільного доходу є налагоджені канали збуту продукції, навчений персонал, якісний матеріал та відповідний рівень обладнання. Для охоплення максимальної кількості сфер реалізації: заклади ресторанного господарства, косметологічні салони краси, супермаркети, магазини декору необхідна спеціальна дозвілєва документація, лабораторні дослідження, що гарантуватимуть якість вирощуваної продукції. Навчання персоналу забезпечить зменшення ризиків неправильного поводження з равликами, що в протилежному випадку може призвести до їх хвороби або загибелі. Матеріал, або маточне стадо, на сьогодні можливо закуповувати як на вже діючих равликових фермах в Україні, так і за кордоном. Відповідний рівень обладнання дозволить забезпечити швидкий процес вирощування равликів, надійність та захист їхнього перебування.

ВИСНОВКИ

Умови, що склались на сьогодні у світі, змусили багатьох підприємців різного напрямлення переглянути свою фінансову стабільність та здійснити переоцінку перспективності та шляхів розвитку у випадку наявності карантинних обмежень. Урізноманітнення спектру послуг, що надаються підприємствами готельного господарства через запровадження додаткових можливостей, переважно орієнтованих на покращення якості надання послуги харчування, комфортне оздоровлення споживачів та відпочинок — альтернативне джерело додаткових фінансових надходжень для будь-якого засобу розміщення.

У результаті аналізу сучасної наукової літератури встановлено, що конкурентна перевага підприємств готельного господарства залежить від нововведень в області аграрного сектору. Тому, враховуючи набутий досвід з функціонування нового виду агробізнесу — геліцекультури (равликівництва) перспективним є його поєднання зі сферою обслуговування. Практичне застосування продуктів равликівництва в індустрії гостинності полягає у використанні равликів в якості гастрономічної складової для закладів ресторанного господарства, розширенні комплексу сра-послуг з використанням слизу равликів, екскурсії до спеціально обладнаної равликової ферми, виробництві декору та прикрас з мушель. Організація ферми з вирощування равликів при готельних підприємствах є економічно доцільним рішенням, оскільки її діяльність сприятиме отриманню додаткового доходу готелем, забезпеченню його конкурентних переваг на ринку та покращенню

рентабельності, підвищенню ефективності роботи засобу розміщення загалом.

Література:

1. Земліна Ю. Тенденції розвитку готельного бізнесу в Україні [Текст] / Ю. Земліна, О. Ліфіренко // Ресторанний і готельний консалтинг. Інновації. — 2019. — Т. 2. — № 1. — С. 121—131.
2. World: Snails (Except Sea Snails) — Market Report. Analysis and Forecast to 2025 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.indexbox.io/store/world-snails-except-sea-snails-market-report-analysis-and-forecast-to-2020/?utm_source=opr
3. Експерт назвав фактори, що впливають на прибутковість равликового бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/18241-ekspert-nazvav-factory-shcho-vplyvaiut-na-pribytkovist-ravlykovoho-biznesu.html>
4. Топ 5 причин, чому варто розводити равликів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ukraine.snails-house.com/top-5-prichin-chomu-var-to-rozvoditi-ravlikiv/>
5. Причини обрати розведення равликів як бізнес [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ukraine.snails-house.com/prichini-obrati-rozvedennya-ravlikiv-yak-biznes/>
6. Дайва Гірдзюшієне: "Вирощуйте равликів! Попит — величезний" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/agro/idei-trendy/item/10411-daiva-hirdziushiene-vyroshchuite-ravlykiv-popyt-velichezny.html>
7. Ходовий товар: в Україні набуває популярності равликовий бізнес [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://agroday.com.ua/2020/02/11/hodovyj-tovar-v-ukrayini-aktyvno-rozvyayetsya-ravlykovyj-biznes/>
8. Топ-лист самых необычных отелей мира [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.elledecoration.ru/life/travels/samye-neobychnye-oteli-mira-id6776521/>
9. Равликова ферма [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://buduysvoe.com/publications/biznes-na-ravlykah>
10. Приготування равликів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://escargot-de-bourgogne.com.ua/ua/novosti/prigotovlenie-ulitok/>
11. Надзвичайні властивості звичайного равлика [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uas.net.ua/2020/04/01/надзвичайні-властивості-звичайного/>
12. Рецепти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ukraine.snails-house.com/recipes/>
13. Журналісти дізналися, як виготовляється в Україні один з найдорожчих делікатесів — равликова ікра [Електронний ресурс]. — Ре-

жим доступу: <https://www.unian.ua/society/10401471-zhurnalisti-diznalisya-yak-vigotovlyayetsya-v-ukrajini-odin-z-naydorozhchih-delikatesiv-ravlikova-ikra-video.html>

14. Ікра равликів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ukraine.snails-house.com/ikra-ravlikiv>

15. Істівні види равликів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ukrsnail.com/blog/14-istivni-vidi-ravlikiv>

16. Улитка ахатин в косметології, що скривають косметологи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ahatiny.ru/amp/ulitka-axatin-v-kosmetologii-chto-skrivayut-kosmetologi/>

17. Математика агробізнесу: розведення равликів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://kurkul.com/blog/589-matematika-agrobiznesu-rozvedennya-ravlikiv>

18. Равликова ферма — нові способи заробітку 2020 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ukraine.snails-house.com/ravlikova-ferma-novi-sposobi-zarobitku-v-2020-rocz/>

References:

1. Zemlina, Yu. (2019), "Trends in the development of the hotel business in Ukraine", *Restorannyi hotel'nyj konsal'tynh. Innovatsii*, vol. 1, pp. 121—131.

2. The artificial intelligence platform "Index-Box" (2020), "Global snail market overview", available at: https://www.indexbox.io/store/world-snails-except-sea-snails-market-report-analysis-and-forecast-to-2020/?utm_source=opr (Accessed 1 Nov 2020).

3. The official site of "Ahrobiznes s'ohodni" magazine (2020), "The expert named the factors influencing the profitability of the snail business", available at: <http://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/18241-ekspert-nazvav-factory-shcho-vplyvaiut-na-prybutkovist-ravlykovoho-biznesu.html> (Accessed 3 Nov 2020).

4. The official site of "Snails House" farm (2020), "Top 5 reasons why you should breed snails", available at: <https://ukraine.snails-house.com/top-5-prichin-chomu-varto-rozvoditi-ravlikiv/> (Accessed 30 Oct 2020).

5. The official site of "Snails House" farm (2020), "Reasons to choose snail breeding as a business", available at: <https://ukraine.snails-house.com/prichini-obrati-rozvedennya-ravlikiv-yak-biznes/> (Accessed 1 Nov 2020).

6. The official site of "Ahrobiznes s'ohodni" magazine (2018), "Daiva Girdjusiene: "Grow snails! Demand is huge", available at: <http://agro-business.com.ua/agro/idei-trendy/item/10411-daiva-hirdziushiene-vyroshchuite-ravlykiv-popyt-velycheznyi.html> (Accessed 3 Nov 2020).

7. The official site of "Agroday" magazine (2020), "Sought-after goods: the snail business is gaining popularity in Ukraine", available at: <https://agroday.com.ua/2020/02/11/hodovyj-tovar-v-ukrajini-aktyvno-rozvyayetsya-ravlykovyj-biznes/> (Accessed 30 Oct 2020).

8. The official site of "Elle Decoration" magazine (2020), "Top list of the most unusual hotels in the world", available at: <https://www.elledcoration.ru/life/travels/samye-neobychnye-oteli-mira-id6776521/> (Accessed 5 Nov 2020).

9. Business support program (2019), "Snail farm", available at: <https://buduysvoe.com/publications/biznes-na-ravlykah> (Accessed 2 Nov 2020).

10. The official site of "Eskarho de Burhon" company, "Cooking snails", available at: <https://escargot-de-bourgogne.com.ua/ua/novosti/prigotovlenie-ulitok/> (Accessed 30 Oct 2020).

11. The official site of "Ukrains'ka akvakul'turna spil'nota" Association (2020), "Extraordinary properties of the common snail", available at: <http://www.uas.net.ua/2020/04/01/надзвичайні-властивості-звичайного/> (Accessed 7 Nov 2020).

12. The official site of "Snails House" farm (2020), "Recipes", available at: <https://ukraine.snails-house.com/recipes/> (Accessed 1 Nov 2020).

13. The official site of news agency "Unian" (2019), "Journalists learned how one of the most expensive delicacies — snail caviar — is made in Ukraine", available at: <https://www.unian.ua/society/10401471-zhurnalisti-diznalisya-yak-vigotovlyayetsya-v-ukrajini-odin-z-naydorozhchih-delikatesiv-ravlikova-ikra-video.html> (Accessed 10 Nov 2020).

14. The official site of "Snails House" farm (2020), "Snail Caviar", available at: <https://ukraine.snails-house.com/ikra-ravlikiv> (Accessed 30 Oct 2020).

15. The official site of "Ukrsnail Farm" (2020), "Edible species of snails", available at: <https://ukrsnail.com/blog/14-istivni-vidi-ravlikiv> (Accessed 2 Nov 2020).

16. The site of the fans-club of African snails (2017), "Achatina snail in cosmetology, what cosmetologists hide", available at: <https://ahatiny.ru/amp/ulitka-axatin-v-kosmetologii-chto-skrivayut-kosmetologi/> (Accessed 10 Nov 2020).

17. The online assistant farmer (2018), "Mathematics of agribusiness: snail breeding", available at: <https://kurkul.com/blog/589-matematika-agrobiznesu-rozvedennya-ravlikiv> (Accessed 1 Nov 2020).

18. The official site of "Snails House" farm (2020), "Snail farm - new ways to earn in 2020", available at: <https://ukraine.snails-house.com/ravlikova-ferma-novi-sposobi-zarobitku-v-2020-rocz/> (Accessed 2 Nov 2020).

Стаття надійшла до редакції 30.11.2020 р.

УДК 658.15

Л. М. Яременко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування,
ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія
Сковороди", м. Переяслав-Хмельницький
ORCID ID: 0000-0003-3127-5181

К. В. Авдалян,

аспірант 4-го року навчання, кафедра фінансів, обліку і оподаткування, ДВНЗ "Переяслав-
Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди"
ORCID ID: 0000-0002-3605-4997

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.23.54

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОБ'ЄДНАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

L. Yaremenko,

PhD in Economics, Associate Professor, SHEE "Pereyaslav-Khmelnitskiy SPU
after Grygoriy Skovoroda", Pereyaslav-Khmelnitskiy

K. Avdalian,

Postgraduate student, SHEE "Pereyaslav-Khmelnitskiy SPU after Grygoriy Skovoroda", Pereyaslav-Khmelnitskiy

ACCOUNTING OF ECONOMIC ACTIVITY OF ASSOCIATIONS OF ENTERPRISES AND FEATURES OF FORMATION OF FINANCIAL RESULTS

У статті досліджено теоретичні основи бухгалтерського обліку господарської діяльності об'єднання підприємств та формування фінансових результатів. Описано основні організаційно-правові форми об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності. Розглянуто особливості нормативного регулювання економічної категорії прибутку (збитку) або фінансовий результат, що дало змогу встановити особливості сутності та бухгалтерського обліку прибутку об'єднань підприємств. Проаналізувавши різні підходи науковців до сутності поняття "фінансові результати", ми пропонуємо в бухгалтерському обліку їх визначати як сукупність прибутку або збитку від реалізованої продукції, виконаних робіт, наданих послуг, а також позареалізаційних доходів і витрат. Визначено основні нормативно-правові документи щодо здійснення будь-якої господарської діяльності в Україні. Здійснено розгляд особливостей бухгалтерського обліку фінансових результатів відповідно до вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Визначено, що однією з особливостей відображення прибутку або збитку від господарської діяльності є наявність взаємовідносин, що існували раніше між покупцем та об'єктом придбання, при здійсненні процесу об'єднання підприємств. Визначено підходи до розрахунку фінансових результатів підприємства, які є визнаними у різних країнах світу. Описано організацію синтетичного обліку фінансових результатів об'єднань підприємств.

The theoretical bases of accounting of economic activity of association of enterprises and formation of financial results are investigated in the article. The main organizational and legal forms of association of business entities are described. The article describes the accounting profit and the importance of control in the workplace. The features of statutory regulation of the economic category of profit (loss) or financial result were considered, making it possible to establish peculiarities of the essence and accounting of profit of associations of enterprises. After analyzing the different approaches of scientists to the essence of the concept of "financial results", we propose to define them in accounting as a set of profit or loss from sales, work performed, services rendered, as well as non-operating income and expenses. The pressing questions of forming of financial results of enterprises activity are considered in the modern terms of management. An analysis of the list of defended dissertations on the problems of accounting of corporations and incorporated enterprises was carried out, which made it possible to form an opinion about the practical lack of scientific research on accounting of financial results of any of the types of associations of enterprises. The peculiarities of accounting of financial results in accordance with the requirements of international standards of accounting and financial reporting were considered. This made it possible to determine that the accounting of associations of enterprises and the procedure of preparation of

consolidated financial statements are also regulated by national regulations (standards) of accounting, but the latter are imperfect and do not always take into account all possible situations in practice. It is proved that, in addition to the traditional financial result arising from the comparison of income and expenses incurred during the reporting period, a business combination, as a separate entity, must account and reflect the financial result of the unification in the consolidated financial statements. This enabled us to form the components of the financial result of the unification of the enterprises. It is determined that one of the features of profit or loss statement from business activities is the existence of relationships that previously existed between the customer and the property to be acquired during the process of the unification of the enterprises. The approaches to calculation of financial results of the enterprise which are recognized in different countries of the world are defined. The organization of synthetic accounting of financial results of associations of enterprises is described.

Ключові слова: нормативно-правове забезпечення, облік фінансових результатів, прибуток, об'єднання підприємств, фінансовий результат, господарська діяльність.

Key words: regulatory support, accounting of financial results, profit, association of enterprises, financial result, economic activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протягом останніх років суб'єктам підприємницької діяльності доводиться здійснювати свою діяльність в умовах економічної кризи, яка виражається через інфляцію, зниження покупної здатності покупців, високої кредитної ставки, нестабільного законодавства та політичної системи. Загалом це має негативний вплив на ефективність здійснення господарської діяльності об'єднань підприємств, та на окремі її економічні показники. За результатами 2019 року вітчизняні суб'єкти підприємницької діяльності, які знаходяться на території України отримали фінансовий результат у розмірі майже 193 млрд грн збитку (70,0 % підприємств отримали прибуток, а 30,0 % — збиток). Дослідження фінансових результатів та чинників, що мають на них вплив, у період економічної кризи, стає ще більш актуальним, оскільки від одержаного підприємством прибутку залежить подальше існування самого підприємства та надходження коштів до бюджетів різних рівнів.

У сучасних умовах особлива увага приділяється бухгалтерському обліку фінансових результатів, так як фінансовий результат є одним з найважливіших складових діяльності об'єднань підприємств. Проблеми формування фінансових результатів нині набувають все більшої актуальності і це спонукає до поглибленого вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду, призводить до пошуку напрямів удосконалення обліку фінансових результатів, посилення контролю за повнотою отримання доходів, економією витрат та формуванням прибутку (збитку). Провідна роль фінансових результатів є давно визнаною і полягає в забезпеченні зміцнення бюджету держави, сприяє інвестиційній привабливості, діловій активності підприємства у виробничій та зокрема у фінансовій сфері.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність створення та функціонування об'єднань підприємств вивчали такі науковці: С.О. Баркалов, І.В. Бейцун, О.М. Вінник, С.М. Грудницька, О.Є. Гудзь, К.С. Демченко, В.О. Джуринський, І.Г. Єгорова, А.А. Жук, О.Р. Кібенко, О.М. Кириленко, І.М. Кравець, І.М. Кучеренко, Г.І. Матукова, О.П. Овсак, О.М. Островська В.Н. Петрина, Н.С. Приймак, І.Б. Руссман, В.І. Щелкунов, В.С. Щербина та ін. Не залишилась поза увагою ця тема й у іноземних вчених, як-от: Джоел Дж. Сігел (Joel G. Siegel) та Джей К. Шим (Jae K. Shim), Крістофер Ноубс (Christifer Nobes), Федоров Б.Г. та ін.

Вагомий внесок у дослідження поняття "об'єднання підприємств" зробили вчені, які спеціалізуються в галузі цивільного та господарського права такі: О.М. Вінник, В.О. Джуринський, І.М. Кравець, В.С. Щербина та інші, які досліджували питання щодо правового статусу об'єднань підприємств, зокрема асоціацій, корпорацій, консорціумів та концернів. Дослідженню питань та проблем обліку фінансових результатів присвячено роботи таких вітчизняних вчених: Бутинець Ф.Ф., Вещунова А.Ф., Олексюк О.І., Козак В.Є., Христич Г.О., Нусінов В.Я., Турило А.М., Дікань Л.В., Вороніна О.О., Якимчук Т.В., Есманова Л.І., Фролова Л.В., Сич Є.М., Андрійчук В.Г. та багато інших.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Аналіз робіт вказаних вчених дозволив виявити недосконалість наукових досліджень щодо ознак, характеру та принципів взаємодії об'єднань підприємств. Ці питання є недостатньо вивченими на підприємствах та потребують

подальшого глибокого дослідження щодо особливостей формування фінансових результатів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних основ бухгалтерського обліку господарської діяльності об'єднання підприємств та особливостей формування фінансових результатів.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Досвід провідних компаній світу та розвинутих індустріальних країн свідчить, що співпраця суб'єктів підприємницької діяльності та добросовісна конкуренція позитивно впливають на результати господарської діяльності підприємства, закріплюючи його позиції на конкретному сегменті ринку, підвищуючи якість продукції, товарів, робіт, послуг, сприяючи запровадженню новітніх технологій, розширюючи коло споживачів тощо. Об'єднання підприємств є результатом економічних інтеграційних процесів, що виходять із потреб господарюючих суб'єктів і можливостей ефективно вирішувати проблеми економічного та соціального характеру.

Відповідно до ст. 70 Господарського кодексу України підприємства мають право на добровільних засадах об'єднувати свою господарську діяльність (виробничу, комерційну та інші її види) на умовах і в порядку, встановлених законами України. Результатом такого об'єднання є створення нових утворень — об'єднань підприємств [1]. Відповідно до даного ж кодексу об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств із метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

Отже, об'єднання підприємств — це об'єднання активів, зобов'язань, власного та залученого капіталу, доходів, витрат та фінансових результатів декількох суб'єктів господарювання в одну господарську одиницю для здійснення ефективної масштабної діяльності в майбутньому.

До основних характеристик об'єднання підприємств можна віднести:

- 1) об'єднанням підприємств є юридична особа;
- 2) об'єднання утворюється у складі двох або більше юридичних осіб. Зважаючи на це, фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності не можуть входити до складу об'єднання підприємств;
- 3) об'єднання підприємств утворюється з

метою координації виробничої, наукової та іншої діяльності його учасників;

4) об'єднання підприємств утворюється для вирішення спільних економічних та соціальних завдань його учасників, тобто, несе в собі значний потенціал високоефективного господарювання за будь-яких соціально-економічних умов;

5) об'єднання підприємств можуть утворюватися на невизначений термін або діяти як тимчасові об'єднання;

6) рішення про утворення об'єднання підприємств (установчий договір) та статут об'єднання погоджуються з Антимонопольним комітетом України в порядку, встановленому законодавством;

7) учасники об'єднання підприємств можуть вносити на умовах і в порядку, що передбачені його установчими документами, майнові внески (вступні, членські, цільові тощо). Це майно передається об'єднанню його учасниками в господарське відання або в оперативне управління на основі установчого договору чи рішення про утворення об'єднання. Вартість майна об'єднання відображається у його балансі;

8) об'єднання підприємств не відповідає за зобов'язаннями його учасників, а підприємства — учасники не відповідають за зобов'язаннями об'єднання, якщо інше не передбачено установчим договором або статутом об'єднання. Іншими словами, відповідальність підприємств — учасників об'єднання за зобов'язаннями (договорами та ін.) останнього може наставати лише за наявності відповідного положення в установчих документах об'єднання.

Вивчивши положення міжнародних стандартів фінансової звітності можна охарактеризувати такі характерні особливості при об'єднанні бізнесу:

— компанії, що об'єднуються, повинні обмінювати або об'єднати значну більшість (якщо не всі) звичайних акцій з правом голосу об'єднуваних компаній;

— акціонери кожного з підприємств, що об'єднуються, повинні зберігати в основному такі самі права голосу та частку в об'єднаному підприємстві одне щодо одного після об'єднання, як і до нього;

— справедлива вартість одного підприємства істотно не повинна відрізнятися від справедливої вартості іншого;

— покупець оцінює ідентифіковані придбані активи та прийняті зобов'язання за їхньою справедливою вартістю на дату придбання;

— покупець оцінює вартість викупленого права, визнаного як нематеріальний актив, на

Таблиця 1. Організаційно-правові форми об'єднань підприємств відповідно до положень Господарського кодексу України

Назва	Коротка характеристика
Асоціація	Договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації
Корпорація	Договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації
Консорціум	Тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, в порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність
Концерн	Статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності
Холдинг	Публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності)

Джерело: [1].

основі строку, що залишається до дати припинення дії відповідного контракту.

Основні організаційно-правові форми об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності, які визначені Господарським кодексом України наведено в таблиці 1.

Слід відзначити, що для визначення організаційної складності управління діяльністю інтегрованих структур бізнесу, в економічній науці широко застосовується термін "корпоративне" управління, об'єктами яких є "корпорації" та "інтегровані корпоративні структури" як складні форми підприємницьких утворень — інтегрованих структур бізнесу.

Специфічною організаційною формою об'єднання суб'єктів господарювання є холдингові компанії. Холдингова компанія — це інтегроване товариство, яке безпосередньо не бере участі у виробничій діяльності, а використовує свої кошти для придбання контрольних акцій, акцій інших підприємств, які є учасниками концерну або іншого добровільного об'єднання. Завдяки цьому холдингова компанія здійснює контроль за діяльністю таких підприємств.

Основними результатами створення холдингів у світі є:

— гнучке реагування на коливання кон'юнктури ринку залежно від політичних та інших правово-економічних ситуацій;

— можливість оперативного маневрування капіталовкладеннями, шляхом їх диверсифікації;

— полегшення податкового тиску (перерозподіл надприбутку, шляхом переведення його в інвестиції, що не оподатковуються чи оподатковуються за зниженими ставками);

— диверсифікованість виробництва, ринків збутку;

— збереження оперативного управління материнською компанією та збереження господарської самостійності на рівні дочірнього підприємства;

— можливість одержання підтримки від інших учасників групи в складні економічні фази життєвого циклу підприємства.

До основних типів холдингових компаній належать:

— холдинги, створені на основі об'єднання промислових підприємств;

— конгломерати, які формуються на основі поглинання підприємств різноманітної виробничої та комерційної діяльності;

— банківські холдинги;

— холдинги у системі фондів. Холдинги у системі фондів — створення інвестиційних фондів, які скуповують акції різних підприємств, що дає можливість засновникам і керівникам цих фондів контролювати такі підприємства.

Основними способами створення холдингових компаній є: передавання контрольних пакетів акцій дочірніх підприємств холдинговій компанії або поглинання одного господарського суб'єкта іншим, шляхом придбання контрольного пакета акцій. Воночас холдингові компанії можуть створюватися шляхом: заснування холдингу на базі існуючого підприємства чи існуючого підрозділу; формування холдингової компанії на базі колишньої чи існуючої управлінської структури; створення холдингової компанії як нового господарського суб'єкта.

Міжнародна практика формування різних типів та видів суб'єктів господарювання виділяє такі методи об'єднання суб'єктів господарювання: повної господарської відокремленості; часткової господарської відокремленості; об'єднання часток власного капіталу; утворення нової господарської одиниці; пайовий метод участі в капіталі; базовий метод придбання; метод пропорційної консолідації. Проте практика утворення господарських об'єднань не позбавлена й окремих недоліків.

Враховуючи особливості створення різних видів господарських об'єднань підприємств, особливості їх економіко-організаційної структури, мети створення, стає зрозумілим, що бухгалтерський облік фінансових результатів має суттєво відрізнятися від практики бухгалтерського обліку звичайних суб'єктів господарювання. На складність бухгалтерського обліку фінансових результатів впливають також обсяги здійснюваних господарських операцій, оперативність та чіткість обробки інформації, такі операції залежать від організації системи бухгалтерського обліку, послідовності застосування обраної облікової політики тощо.

Основи здійснення будь-якої господарської діяльності в Україні регулюються Господарським кодексом України, Цивільним Кодексом України, Податковим кодексом України, Митним кодексом України тощо.

Господарський кодекс України визначає сутність прибутку суб'єкта господарювання, загальний порядок його розподілу та порядок вилучення у зв'язку з порушенням суб'єктом господарювання норм чинного законодавства.

Відповідно до ст. 142 Господарського кодексу України "прибуток (дохід) суб'єкта госпо-

дарювання є показником фінансових результатів його господарської діяльності, що визначається шляхом зменшення суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат та суму амортизаційних відрахувань" [1].

Склад валового доходу та валових витрат суб'єктів господарювання визначається законодавством, а для цілей оподаткування може встановлюватися спеціальний порядок визначення доходу як об'єкта оподаткування. Порядок використання прибутку (доходу) суб'єкта господарювання визначає власник або уповноважений ним орган відповідно до законодавства та установчих документів. Держава може впливати на вибір суб'єктами господарювання напрямів та обсягів використання прибутку (доходу) через нормативи, податки, податкові пільги та господарські санкції відповідно до законодавства.

Отже, попри наявність значної кількості змін в податковому законодавстві за останні роки, норми Господарського кодексу не приведені у відповідність до норм Податкового кодексу України. Така невідповідність представлена, передусім, використанням термінів "валовий дохід" та "валові витрати", які вилучені з податкового законодавства з прийняттям Податкового кодексу. Крім того, наявне ототожнення прибутку з доходом, без зазначення ситуацій, за яких прибуток буде тотожним поняттю доходу.

Відповідно до ст. 240 Господарського кодексу України зазначається, що прибуток (дохід), одержаний суб'єктом господарювання внаслідок порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності, а також суми прихованого (заниженого) прибутку (доходу) чи суми податку, несплаченого за прихований об'єкт оподаткування, підлягають вилученню в дохід відповідного бюджету в порядку, встановленому законом. Прибуток (дохід), незаконно одержаний суб'єктами підприємницької діяльності стягується за рішенням суду до Державного бюджету України [1].

На відміну від Господарського кодексу України, Цивільний кодекс України визначає загальний характер розподілу прибутку між учасниками підприємства.

Відповідно до ст. 123 Цивільного кодексу України "Прибуток та збитки повного товариства розподіляються між його учасниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі, якщо інше не передбачено засновницьким договором або домовленістю учасників. Позбавлення учасника повного товариства права на

участь у розподілі прибутку чи збитків не допускається" [8].

Як бачимо ця стаття визначає характер розподілу прибутку повного товариства, а положення, які регулюють порядок розподілу інших суб'єктів господарювання — відсутні.

Відповідно ст. 30 Закону України "Про акціонерні товариства", однією із частин прибутку акціонерного товариства є дивіденди, що виплачуються акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу. За акціями одного типу та класу нараховується однаковий розмір дивідендів. Виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів [2].

Що ж до дивідендів за привілейованими акціями, то їх виплата здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку відповідно до статуту акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року. У разі відсутності або недостатності чистого прибутку звітного року або минулих років виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється за рахунок резервного капіталу товариства або спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями.

Чинний на сьогодні Закон України "Про холдингові компанії в Україні" визначає, що виключне право визначення напрямів та порядку використання прибутку корпоративних підприємств мають загальні збори холдингової компанії [3]. Тобто така норма підкреслює, що кожне акціонерне товариство або об'єднання підприємств можуть на власний розсуд встановлювати напрями розподілу отриманого ними чистого прибутку за наслідками звітного року.

Варто відмітити, що відповідно до останніх змін податкового законодавства, чинна редакція Податкового кодексу України також не містить визначення або будь-якого іншого підходу до розуміння поняття "прибуток". Лише ст. 14 визначає поняття інвестиційний прибуток, під яким можна розуміти "дохід у вигляді позитивної різниці між доходом, отриманим платником податку від проведення операцій з цінними паперами з урахуванням курсової різниці, деривативами та корпоративними правами, випущеними в інших, ніж цінні папери, формах, та витратами на придбання таких інвестиційних активів" [6].

Враховуючи вищевикладене можна стверджувати, про практичну відсутність законодавчої бази, яка б встановлювала єдиний підхід до розуміння сутності фінансового результату господарської діяльності. На сьогодні наявні теоретичні надбання щодо поняття терміну "фінансовий результат", його класифікації тощо, сформувалися в результаті досвіду його формування та розподілу на практиці. Сьогодні фінансовий результат, вважається одним із економічних показників, який важко порівняти, особливо, якщо мова йде про різні підприємства. Така ситуація склалась у зв'язку з наявністю різних варіативних частин у формуванні облікової політики суб'єкта господарювання, які в кінцевому результаті впливають на величину отриманого прибутку.

Достовірність формування фінансового результату є основою принципів і правил бухгалтерського обліку, обов'язкового дотримання яких вимагає законодавча база у вигляді Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку [4; 5], та зокрема концептуальні основи складання та подання фінансових звітів, міжнародні стандарти фінансової звітності.

Огляд нормативно-правових документів показав, що в законодавстві України термін "фінансові результати" детально не розглядається, проте в інших нормативно-правових актах з бухгалтерського обліку наводиться сутність понять лише "прибуток" та "збиток". Проаналізувши різні підходи науковців до сутності поняття "фінансові результати", ми пропонуємо в бухгалтерському обліку їх визначати як сукупність прибутку або збитку від реалізованої продукції, виконаних робіт, наданих послуг, позаареалізаційних доходів і витрат.

Важливим аспектом аналітичного обліку фінансових результатів є їх класифікація. Класифікація фінансових результатів нині дуже різнилась, а її підходи на законодавчому рівні у залежності від ознак містять суперечливі моменти.

Основним моментом стала втрата чинності П(С)БО 3 "Звіт про фінансові результати" (2013 р.), в якому були визначені основні види фінансових результатів. Впровадження національного (положення) стандарту бухгалтерського обліку № 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності", замість звичного нам П(с)БО внесло зміни в регулювання порядку складання й оприлюднення фінансової звітності і тим самим наблизило її до міжнародних стандартів фінансової звітності. Так, наприклад у ново-

Рис. 1. Загальна схема бухгалтерського обліку фінансових результатів

прийнятому НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" запропонований інший перелік показників, який відрізняється від застосованого раніше. НП(С)БО 1 передбачає оновлений перелік показників: валовий прибуток, фінансовий результат від операційної діяльності, фінансовий результат до оподаткування, прибуток від припинення діяльності після оподаткування, чистий фінансовий результат, інший сукупний дохід до оподаткування, інший сукупний дохід після оподаткування і сукупний дохід [5].

Однак НП(С)БО 1 не передбачає відображення надзвичайних фінансових результатів [5], оскільки з Плану рахунків виключено відповідні рахунки і не запропоновано відповідних прийомів для відображення таких витрат і доходів у разі їх виникнення. Нині прийняті

нормативно-правові акти якими регламентується порядок визначення результатів діяльності підприємства не містять класифікації фінансових результатів, яку можна було б використати для створення ефективних інформаційних облікових моделей.

На нашу думку, класифікація фінансових результатів повинна мати групування за певними ознаками, які в подальшому повисять аналітичність отриманої інформації, яка в майбутньому буде необхідною для прийняття відповідних рішень користувачами.

Можна виділити два принципові підходи до розрахунку фінансових результатів підприємства, які є визнаними у різних країнах світу:

1) метод порівняння доходів і витрат (метод "витрати-випуск") — передбачає визначення прибутку (збитку) згідно з принципом нараху-

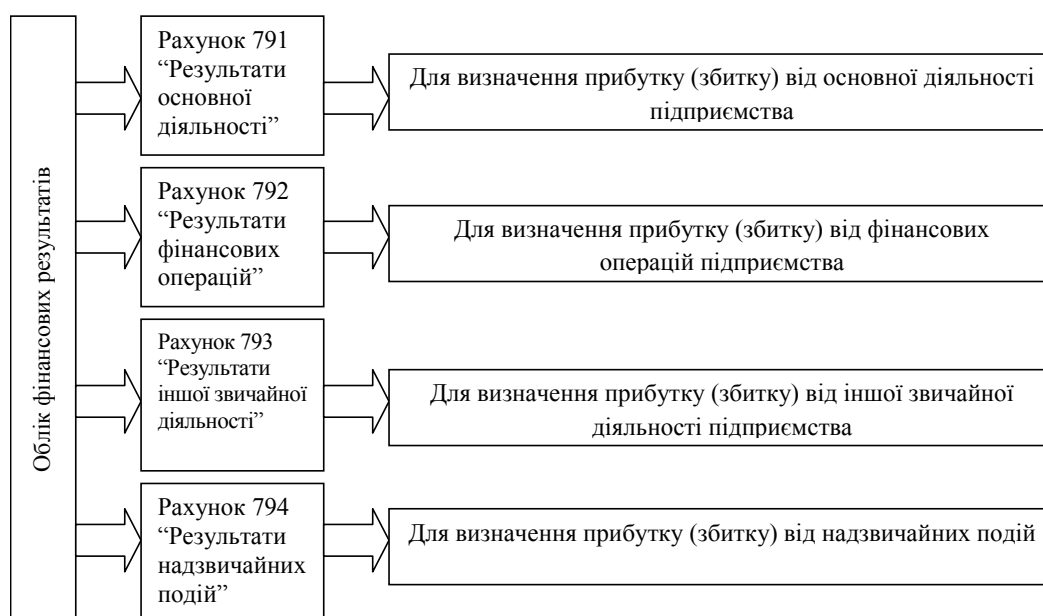

Рис. 2. Організація синтетичного обліку фінансових результатів діяльності

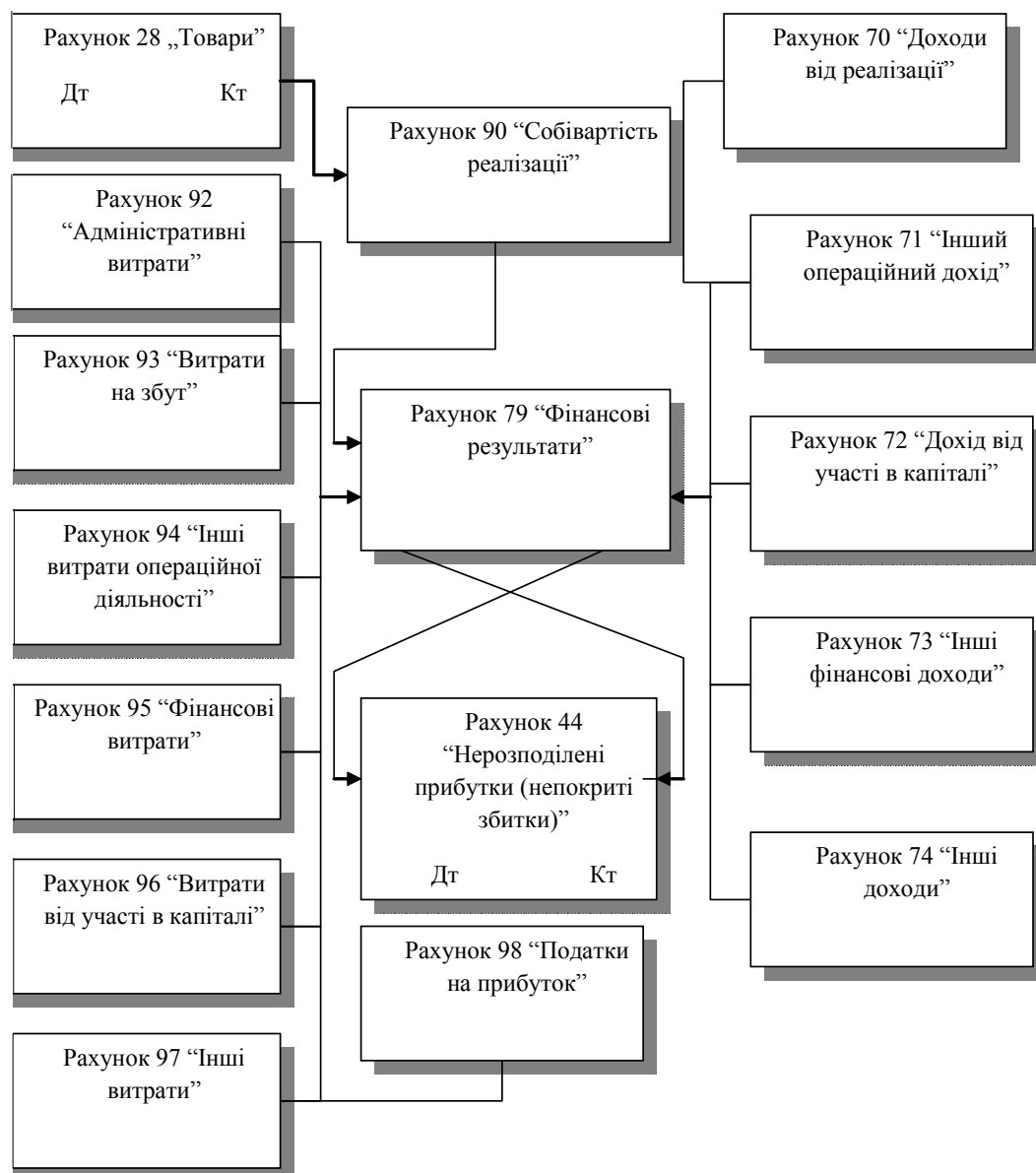

Рис. 3. Порядок формування фінансових результатів

вання та відповідності доходів і витрат, тобто як різниця між доходами і витратами звітного періоду.

2) метод порівняння капіталу (або метод зміни чистих активів) — передбачає визначення приросту власного капіталу у звітному періоді як різниці між сумою власного капіталу на кінець і на початок звітного періоду, тобто розраховується різниця, тобто якщо власний капітал на кінець звітного періоду збільшується, то підприємство отримує прибуток, а якщо навпаки — збиток [9; 10].

Узагальнюючим фінансовим результатом господарської діяльності будь-якого підприємства є прибуток або збиток. Для обліку і узагальнення інформації про фінансові результати призначено рахунок 79 "Фінансові результати".

Схема обліку фінансових результатів зображена на рисунку 1.

Синтетичний облік фінансових результатів відображено на рисунку 2.

За кредитом даного рахунку відображають суми в порядку закриття рахунків доходів (тобто рахунки класу 7), а за дебетом — суми в порядку закриття рахунків з обліку витрат та нарахованого податку на прибуток — тобто рахунки класу 8 (малими підприємствами) або рахунки класу 9 (всіма іншими підприємствами).

Схема обліку фінансових результатів подана на рисунку 3.

Сальдо рахунку при його закритті списується на рахунок 44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)" — якщо кредитовий оборот

більший за дебетовий, то підприємство на суму різниці має нерозподілений прибуток, і навпаки, якщо дебетовий оборот більший за кредитовий, то підприємство отримало збиток.

У бухгалтерському обліку і фінансовій звітності доходи та витрати відображаються в момент їх виникнення незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів. Облік витрат і доходів ведеться, а звітність складається на підставі принципу нарахування. Тобто доходи відображаються в бухгалтерському обліку і відповідно у фінансовій звітності по відвантаженню продукції (товарів), виконанню робіт, наданню послуг.

Основним недоліком при формуванні фінансового результату в діючому Плані рахунків бухгалтерського обліку є те, що на субрахунку 791 "Результат операційної діяльності" та на субрахунку 792 "Результат фінансових операцій" фактично об'єднані два види діяльності підприємства:

— на субрахунку 791 — основна та інша операційна діяльність,

— на субрахунку 792 — фінансова та інвестиційна діяльність [11].

Також проблемою при формуванні фінансових результатів об'єднань підприємств є те, що багато підприємств не створюють резерв сумнівних боргів за дебіторською заборгованістю, тобто дебіторська заборгованість включається до підсумку Балансу за первісною вартістю. Це призводить до завищення валюти Балансу. Тобто визначення суми резерву сумнівних боргів — необхідна умова діяльності будь-якого підприємства, яке має дебіторську заборгованість. Цей резерв створюється як джерело погашення частини дебіторської заборгованості, щодо якої існує впевненість про її повернення боржником або за якою минув строк позовної давності. Механізм розрахунку суми резерву викладено в п. 8 і 9 П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість" [7], а приклад наведено в додатку до Положення.

Звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) наводить інформацію про фінансовий результат діяльності, являється складовим елементом фінансової звітності та подається в складі річного фінансового звіту. Узагальнюючим фінансовим результатом господарської діяльності є прибуток або збиток. В організацію ведення обліку фінансових результатів входить організація обліку доходів і витрат підприємства.

ВИСНОВКИ

Отже, за умов економічного розвитку суб'єктів господарювання питання фінансових

результатів вважається одним із вагомих при здійсненні господарської діяльності. Особлива увага приділяється бухгалтерському обліку фінансових результатів, бо фінансовий результат є одним з найважливіших складових діяльності підприємств. Проблеми формування фінансових результатів нині набувають все більшої актуальності і це спонукає до поглибленого вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду, призводить до пошуку напрямів удосконалення обліку фінансових результатів, посилення контролю за повнотою отримання доходів, економією витрат та формуванням прибутку (збитку). Проаналізувавши думки науковців щодо поняття "фінансовий результат", ми дішли думки, що значна частина ототожнюють поняття "фінансовий результат" із категорією "прибуток", (як додатний (позитивний) фінансовий результат) та категорією "збиток" (як від'ємний (негативний) фінансовий результат). Тому і нині важливими залишаються дослідження щодо визнання сутності прибутку та збитку як складових фінансового результату підприємства. Поняття "фінансові результати" у напрацюваннях науковців трактується по-різному: як прибуток (збиток); як результат статутної діяльності підприємства (виручка за мінусом витрат на виробництво і реалізацію продукції); як зміна величини чистих активів; як різниця між доходами та витратами; як результат від операцій фінансово-кредитного характеру; як додаткова вартість створена у виробництві; як ціна капіталу та інших виробничих факторів; як зміна величини власного капіталу. Проаналізувавши різні підходи науковців до сутності поняття "фінансові результати" ми пропонуємо в бухгалтерському обліку їх визначати як сукупність прибутку або збитку від реалізованої продукції, виконаних робіт, наданих послуг, а також позареалізаційних доходів і витрат.

Поряд з традиційними видами обліку (бухгалтерським, управлінським та податковим обліком) набувають поширення нові системи обліку — креативний, соціальний та облік людських ресурсів поряд з бухгалтерським, управлінським та податковим обліком, які також можуть вплинути на методику визначення фінансового результату.

Подальші наші дослідження будуть спрямовані на вивчення міжнародних стандартів фінансової звітності та напрямів формування можливих аналітичних розрізів фінансових результатів з метою достовірного розкриття консолідованої фінансової звітності відповідно до вимог законодавства.

Література:

1. Господарський Кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [//zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15)

2. Закон України "Про акціонерні товариства" від 17 вересня 2008 року № 514-VI зі змінами та доповненнями. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>

3. Закон України "Про холдингові компанії в Україні" від 15 березня 2006 року № 3528-IV зі змінами та доповненнями. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>

4. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність" від 16.07.1999 № 996-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/pro_buhgalters_kij_oblik_ta_finansovu_zvitnist/download.htm

5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": Наказ Міністерства фінансів України 07.02.2013 № 73 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

6. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI зі змінами та доповненнями. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n10624>

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість" затверджено наказом Міністерства фінансів № 237 від 08.10.1999 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України: [сайт]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV.

9. Яременко Л.М. Загальні підходи до формування та розподілу прибутку в обліку підприємствах. Економічний вісник університету: збірник наукових праць учених та аспірантів. 2011. Вип. 17/2. С. 86—90.

10. Яременко Л.М., Авдалян К.В. Особливості бухгалтерського обліку фінансових результатів об'єднань підприємств. Агросвіт. 2020. № 8. С. 109—117.

11. Яременко Л.М., Пономаренко Я.А. Сучасні тенденції впровадження управлінського обліку із застосуванням міжнародного досвіду. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економіка,

управління та адміністрування. 2019. № 2 (88). С. 144—148.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Commercial Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (Accessed 19 Nov 2020).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2008), The Law of Ukraine "On Joint Stock Companies", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (Accessed 10 Nov 2020).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine "On holding companies in Ukraine", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3528#15> (Accessed 20 Nov 2020).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999). The Law of Ukraine "On accounting and financial reporting in Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (Accessed 16 Nov 2020).

5. Ministry of Finance of Ukraine (2013), "National provision (standard) of accounting 1 "General requirements to financial reporting", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (Accessed 07 Nov 2020).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 10 Nov 2020).

7. Ministry of Finance of Ukraine (1999), Order "Regulation (standard) of accounting 10 "Accounts receivable", available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 10 Nov 2020).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Civil Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Accessed 18 Nov 2020).

9. Yaremenko, L.M. (2011), "General approaches to formation and distribution of profit in accounting of enterprises", Ekonomichnyj visnyk universytetu: zb. nauk. pr. Pereiaslav-Khmel'nyts'koho derzh. ped. un-tu im. H. Skovorody, vol. 17/2, pp. 86—90.

10. Yaremenko, L.M. and Avdalian, K.V. (2020), "The features of accounting of financial results of associations of enterprises", Ahrosvitt, vol. 8, pp. 109—117.

11. Yaremenko, L.M. and Ponomarenko, Y.A. (2019), "The modern tendencies of the introduction of the administrative accounting using the world experience", Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: ekonomika, upravlinnia ta administruvannia, vol. 2, pp. 144—148.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2020 р.

УДК 332.3: 504.062

С. М. Смирнова,

к. геол. н., доцент (бвз) кафедри управління земельними ресурсами,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ORCID ID: 0000-0001-9106-7435

В. М. Смирнов,

к. геол. н., керівник екологічної лабораторії, ТОВ "СЗ "Океан"

ORCID ID: 0000-0003-3809-6098

Г. В. Яслик,

магістрант кафедри управління земельними ресурсами,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ORCID ID: 0000-0002-4581-6949

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.23.64

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

S. Smyrnova,

PhD in Geology, Associate Professor, Department of Land Management,

Petro Mohyla Black Sea National University

V. Smyrnov,

PhD in Geology, Head of the environmental laboratory,

Limited Liability Company "Ocean Shipyard"

H. Yaslyk,

Master's student of the Department of Land Management,

Petro Mohyla Black Sea National University

BASIC POSITION CONCEPTS LAND RESOURCES MANAGEMENT SYSTEMS

Статтю присвячено сучасним підходам до системи управління земельними ресурсами, функціональні засади якої спрямовані на формування взаємопов'язаних правових, техніко-економічних, організаційно-господарських заходів, спрямованих на організацію раціонального і ефективного, еколого-безпечного використання і охорони земель. Сучасна система управління земельними ресурсами є недостатньо збалансованою, не здатною забезпечити достатній результат у досягненні стабільної економічної ефективності та екологічної безпеки в землекористуванні. Автором запропоновано реалізувати концептуальні орієнтири щодо розподілу функцій управління земельними ресурсами на різних рівнях влади на засадах системного підходу. Організація структури управління відповідає реалізації численних функцій землі та орієнтована на комплексне вирішення питань землекористування та формування земельних відносин. Орієнтація управлінських заходів спрямована на проведення землевпорядних та земельно-кадастрових робіт, виконання геодезичних та картографічних робіт.

The system of land resource management has come from one of the most important places, therefore, the security of the land resource management system has become ill-advised without a directed state regulation of the regulatory and legal framework. Nutrition, linked from steel landowners and adjustments to the economic efficiency of the agricultural landowners of the agricultural sector, was based on the information about the knowledge of modern science. However, the revision of this nutrition will become relevant in the distance. To date, the solution to such a problem of land reforms, such as land management, has not yet been known. In our country, think about the mechanisms for improving the regulatory and legal security of land management, it is necessary to establish. The main problem of organizing the system for managing land resources in the field has been secured by a scientific base, as a result of which the economy is transitioning. The government lacks knowledge about the rational scale of sovereign involvement in the process of development, management and renewal of land resources, effective mechanisms of additional administrative and management methods for regulating the structure of their processes, optimization. The current concept is to blame for the need to systematize the science and practice of land management and such paradigms: a conceptual model of management — a block of models — the meaning of the subject matter of the model — the classifications of the concept. When prompted to move forward, the management is a science and a mastery of ideas on objects and sub-objects, as the backward process of forming a modern system and the result of agricultural development. Organizational part of the mechanism for managing land resources includes organizing and administrative methods of management. The stench is

based on ownership, discipline and performance. The land management system has an important role in the implementation of the economic mechanism of land resource management. It includes the supremacy of interconnected scientific, technical, technological and organizational and legal approaches, directing to the regulation of land resources, the area and assessment of land resources, internal management projects in land management.

Ключові слова: управління земельними ресурсами, землекористування, організаційно-адміністративні методи управління, територіальний устрій, економічне стимулювання раціонального землеволодіння.

Key words: land administration, organizational and administrative management methods, land use, territorial structure, economic incentives for rational land tenure

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нагальність у новітніх концептуальних положеннях управління земельними ресурсами в Україні зумовлена властивостями та особливостями землі, які відрізняють її від інших засобів виробництва. На сучасному етапі земельної реформи, яка значною мірою орієнтована на перетворення в реформу державного управління, необхідно усвідомити, що земельні ресурси мають обмеження у використанні. Вони схильні до процесів деградації, виснаження, ґрунтовтоми. Але, з іншого боку, треба визнати, що земля — це природний ресурс, який потребує оптимального механізму раціонального використання та без якого неможливий подальший економічний і соціальний розвиток суспільства. У цьому зв'язку набувають актуальності дослідження становлення та розвитку системи державного управління земельними ресурсами за етапами розвитку суспільства, що окреслить тенденції й закономірності її функціонального розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Система управління земельними ресурсами посідає одне з найважливіших місць, тому без направлено державного регулювання нормативно-правової бази стає неможливим повноцінне забезпечення системи управління земельними ресурсами. Нині ще не знайдено рішення такої проблеми земельної реформи, як управління земельними ресурсами. В нашій країні необхідно створити певні умови та механізми для удосконалення нормативно-правового забезпечення управління земельними ресурсами. Дуже важливим рішенням став Земельний кодекс України, який був сформований 25 жовтня 2001 р. [1]. У результаті створення якого було сформовано правове середовище для розвитку всіх форм господарювання на ринкових засадах, закріплено повноваження сільських,

селищних, міських Рад у галузі земельних відносин на території сіл, селищ. Суто важливим став Закон України "Про оцінку земель", який був прийнятий 11 грудня 2003 р. [2]. Цей закон був спрямований на регулювання відносин, що пов'язані із процесом оцінки земель, забезпеченням проведення оцінки земель з метою захисту законних інтересів держави та інших суб'єктів правових відносин у питаннях оцінки земель, інформаційного забезпечення оподаткування та ринку земельних ресурсів. Закон України "Про державний контроль за використанням та охороною земель" був прийнятий 19 червня 2003 р. [3] та визначає правові, економічні та соціальні основи організації здійснення державного контролю за використанням та охороною земель і спрямований на забезпечення раціонального використання і відтворення природних ресурсів та охорону довкілля. Беручи до уваги події нещодавнього часу, можна сміливо сказати, що було прийнято багато значимих для майбутнього країни рішень та законів. Так, Закон України "Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з впорядкуванням діяльності у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень та у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань" від 06.11.2020 р. [4], внесений Урядом до парламенту, містить перелік норм, які передбачають відмову від зберігання відомостей реєстраційних справ у паперовій формі. Передбачено формування реєстраційних справ в електронній формі, зберігання справи, сформованої в електронній формі у відповідних реєстрах, усіма суб'єктами державної реєстрації. Верховна Рада України ухвалила законопроект, який скасовує заборону на продаж землі з 1 жовтня 2020 року. За проголосували 240 депутатів. Законопроект був зареєстрований групою депутатів з фракції "Слуга Народу". Тому найближ-

чим часом нас чекають великі зміни. Купувати землі зможуть громадяни та юридичні особи України, територіальні громади та держава. До 1 січня 2024 року впроваджується заборона на продаж землі юрособам, бенефіціарами яких є іноземці, іноземні держави або особи без громадянства.

Комплексному теоретично-практичному дослідженню прикладних аспектів управління земельними ресурсами, питанням реалізації державного управління землекористуванням присвятили свої праці українські вчені: Безпалько Р.І. [5] аналізував основи землевпорядкування та землекористування; Хвесик М.А. та Голян В.А. [6], які розглянули питання інституціонального забезпечення землекористування; Другак В. [7] акцентував увагу на концепції земельної політики щодо еколого-економічного розвитку землекористування в Україні; Григоренко Я.О. [8] висвітлюють науково-теоретичні основи реалізації аграрного потенціалу України на світовому продовольчому ринку; Бутенко Є.В. та Зарічнюк С.М. [9] обґрунтовують наукові аспекти динамічного розвитку нормативно-правової бази управління земельними ресурсами; Малоокій В.А. [10] визначив теоретичні аспекти дослідження управління земельними ресурсами територіальних громад; Третяк А.М. та Дорош О.С. [11] проаналізували наукові засади управління земельними ресурсами.

Попри наявність значної кількості наукових праць, узагальнення й визначення сутності та перспективи розвитку системи управління земельними ресурсами, концептуальні положення сучасного управління землекористуванням потребують поглибленого дослідження. Вирішення цих питань вимагає підвищеної уваги як з боку держави, так і науки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Наукові засади комплексного управління земельними ресурсами реалізуються на логістиці створення, функціонування та розвитку організаційно-правового механізму вдосконалення землекористування на засадах еколого-економічного потенціалу та їх збереження. Тому принципово необхідно зосередити увагу на узагальненні наукових теоретико-методологічних напрацювань з метою обґрунтованої системи знань у сфері управління земельними ресурсами.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення наукових засад концепції сучасного управління земельними ресурсами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління земельними ресурсами належить до однієї з важливих наук, необхідних для людей, які використовують або користуються благами землі, а також працюють у цій сфері. Однак, так званий, системний підхід до управління не завжди простежується в працях про науку і практику управління.

Управління земельними ресурсами охоплює весь спектр суспільних відносин — від соціального до економічного, правового, екологічного та інших видів управління. Звідси можна стверджувати, що управління земельними ресурсами — це складна система управління, яка включає такі аспекти: економічний, який визначає умови ефективного використання земель; адміністративно-управлінський, пов'язаний з формуванням системи державних і муніципальних органів управління земельними ресурсами, розмежуванням їх компетенцій, організацією виконання ними взаємоузгоджених функцій; політичний, що забезпечує виконання соціально-політичних, економічних і екологічних завдань держави щодо раціонального використання земельних ресурсів; правовий, що забезпечує раціональне використання та охорону землі на підставі правових норм, закріплених в законодавчих актах; науковий, пов'язаний з розробкою науково обґрунтованих рекомендацій з управління земельними ресурсами з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу.

Концептуальна спрямованість мети управління земельними ресурсами визначена в межах ефективного використання земельних ресурсів в інтересах господарсько-економічної системи загалом, її галузей, окремих землевласників та землекористувачів і народу України. Вона досягається шляхом постановки приватних цілей управління земельними ресурсами, а саме: раціональне, ефективне використання і охорона земель. Означені цілі забезпечують охорону прав держави, юридичних осіб і громадян на землю, відтворення родючості ґрунтів, збереження і поліпшення навколишнього середовища, створення умов рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування і розвитку земельного ринку.

Новітня концепція системи управління земельними ресурсами можна звести до алгоритмічної послідовності, з огляду на цілеспрямованість дій, мети, принципів, які задіяні у процесі формування сучасної системи земельних відносин задля досягнення визначених результатів:

концептуальна модель управління земельним ресурсами → модуль технологій землеко-

ристування → сутність окремої технології землекористування → класифікація заходів у реалізації технологічних рішень. Критерій ефективності управління землекористуванням повинен бути не тільки вимірником, що дає кількісну оцінку управлінських дій та заходів землеустрою але, передусім, характеризувати їхню якість.

Організація (організаційна управлінська структура) — це соціальна система, в якій урядові організації різних ієрархічних рівнів взаємодіють у визначених межах для досягнення сталого раціонального землекористування.

В Україні функції верхнього рівня міжгалузевої координації діяльності в галузі управління земельними ресурсами здійснюються Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр), яка реалізує державну політику у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, земельних відносин, землеустрою; Міністерство аграрної політики, яке реалізує повноваження у сфері управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення; Міністерство охорони навколишнього природного середовища, яке здійснює управління землями природо-заповідного та природоохоронного призначення.

З метою реалізації завдань управління земельними ресурсами визначимо пріоритетні функції:

- визначення політичних і організаційно-регламентуючих функцій органів управління в межах їх повноважень, що забезпечують реалізацію та ефективний розвиток землекористування;
- забезпечення взаємоузгодження рішень органів державного управління;
- забезпечення соціально-правового захисту суб'єктів земельних відносин;
- регулювання державними актами фінансової, законодавчої, природоохоронної діяльності суб'єктів земельних відносин;
- формування сприятливих умов для підприємств, організацій, установ на засадах прогресивного розвитку земельних відносин;
- поліпшення землекористування та охорони земельних ресурсів на засадах розробки проектів землеустрою, схем планування та впорядкування земель;
- створення правових, економічних та організаційних передумов з метою сприяння та розвитку діяльності різних форм господарювання на землі.

Розвиток кожної з функцій управління земельними ресурсами відбувається під впливом

внутрішніх та зовнішніх впливів. Кожна з функцій удосконалюється в напрямку, який зумовлюється загальними цілями і завданнями розвитку земельної політики в країні.

Земельні ресурси як національне багатство держави слугують територіальною основою її суверенітету. В державно-політичному положенні держави визначають спрямованість функціонування землі У всі часи державне управління територією було найважливішим у зовнішній та внутрішній політиці.

Земля, як базис проживання населення, що у межах урбанізованого процесу концентрується в агломераціях, містах, селах, селищах. Призначення землі, як просторово-територіального континіуму, залежить від здійснення соціально-економічних, демографічних функцій в обмеженому діапазоні. Просторове планування землекористування повинно виходити з розрахунків збільшення чисельності населення (демографічний бум), зростання щільності, удосконалення генеральних планів розселення з орієнтуванням на базисні положення землеустрою, які спрямовані на впорядкування земель з метою поліпшення рівня життя людини. Отже, на концептуальних засадах стратегічного управління земельними ресурсами слід зауважити, що у складі природного середовища, земля виступає базовим природним ресурсом, у межах якого впорядковані водні та повітряні ресурси, рослинний та тваринний світ. У товщі землі накопичені корисні копалини. Саме таким чином створена біосфера, у якій геологічна оболонка (а отже, і її зовнішній шар — ґрунтовий покрив) знаходиться на перетині шляхів взаємодії господарської діяльності людини, атмо-біо-гео-міграційних природних процесів. Тому погляд на земельні ресурси, як об'єкт використання природного потенціалу певного регіону, повинен бути визначений на державному рівні в законодавчих засадах, спрямований на вдосконалення організаційно-економічних, охоронних аспектів землекористування.

Відхиляючись від визначеного природного, базисного призначення ґрунтового покриву, слід орієнтувати увагу на земельні ресурси, як на джерело споживчих вартостей. Аксіомою процесу управління землекористуванням вважається поєднання земельних ресурсів з живою працею, що формує процес виробництва. У такому контексті земля виступає предметом праці та створює товари, сировину. Останнім часом спостерігається прогрес форми взаємодії праці та землі, визначені суттєві тенденції до їх покращення, хоча принциповий напрям

розвитку взаємодії земельних ресурсів та господарської праці фактично залишається незмінним.

Особливу увагу в межах системи управління земельними ресурсами орієнтована на територіальний устрій, який відповідно до Конституції України гарантується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні повноважень державної влади.

Концептуальні основи територіального устрою спрямовані на збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів з позиції їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, з урахуванням естетичної і культурної спадщини.

Останні події у законодавчій сфері в незалежній Україні потерпають змін: земля стала об'єктом ринкових відносин. Реструктуризація нового земельного законодавства визначає, що земля підлягає купівлі та продажу. Моніторинг земельних відносин доводить, що ринкові відносини існують у земельній практиці. Так, визначені земельні платежі (податок, орендна плата тощо), які регулюють товарні земельні відносини, які відображають економічну суть землі як товару та нерухомості. Ця функція землі радикально змінювалась від заборон державою угод щодо землі до державного заохочення земельного обігу. Багатогранне призначення та різні аспекти функціонування землі у виробництві та природокористуванні носить консервативний характер. Треба відмітити, що в межах пріоритетів державних інтересів перебувають наукові засади функціонування землі, які майже не трансформуються протягом історії взаємодії людини і землі.

У межах економічного механізму визначено основні дієві важелі управління земельним ресурсами:

- інвестиційно-кредитна політика держави;
- диференційовані платежі за землю;
- економічне стимулювання раціонального землеволодіння/землекористування;
- застосування економічних санкцій за недбале господарювання та зниження родючості ґрунтів;
- економічний захист від вилучення земель сільськогосподарського призначення та їх переорієнтації у земельний фонд несільськогосподарських потреб.

Товарообіг земель вимагає глибоких і систематичних знань про особливості землі як об'єкт нерухомості. Варто акцентувати увагу на дуалізм та специфіку системи "земельна ділян-

ка — товар". Інвестиційна активність стимулює залучення земель в узаконені ринкові відносини, підвищує ефективність використання земельної власності, визначає потреби ринку землі, як об'єкт підприємницької діяльності. Інвестиційна привабливість слугує певною гарантією стабільності бізнесу і відтворення капіталу з приростом та визначає певні орієнтири стратегії розвитку ринку.

Визнаною є проблема організаційної складової системи управління земельними ресурсами, що зумовлена сучасним етапом перехідної економіки, полягає у забезпеченні науковою системою знань. Суттєво важливим є попит на дефіцит знань щодо масштабів державного втручання в процес розподілу, впровадження технологій відновлення земельних ресурсів, ефективні механізми регулювання адміністративних і ринкових цілей у стратегічному їх поєднанні та оптимізації, засобів формування організаційної структури і форм управління нею.

Функціональний потенціал земельних ресурсів торкається усі сфери життєдіяльності суспільства. Управління земельними ресурсами орієнтовано на реалізацію технічних, соціальних, економічних напрямів, які поєднані та діють за допомогою комплексу заходів:

— регулювання механізму розміщення виробничих сил та планування просторового розселення;

— територіальна організація виробництва;

— повноцінне використання ресурсного потенціалу;

— охорона природних ресурсів.

Ранжирування комплексно-орієнтованих заходів найкраще представити у вигляді такої послідовності:

— дослідження просторового базису територій на рівні природного сільськогосподарського районування, державного земельного кадастру, моніторинг земель;

— просторове планування системи розселення та організація території з використанням принципів засад землеустрою;

— охорона земель на основі реалізації заходів державного контролю.

Водночас слід враховувати пріоритетність система заходів з розселення для здійснення землею функції базису проживання населення, система охоронних та контролю орієнтована на наукові засади збереження природного потенціалу земельних ресурсів. Але суттєво важливим є практичні спектри реалізації системи землеустрою, що займає визначене положення для здійснення будь-якої діяльності.

Дотепер актуальна організація структури управління, яка відповідає реалізації численних функцій землі, орієнтована на комплексне вирішення питань землекористування та формування земельних відносин. Функціонування Держгеокадастру України визначає реалізацію владних повноважень місцевого самоврядування та інших органів з управління земельними ресурсами на засадах координації землепорядних заходів. До цих управлінських дій на земельні ресурси відносять реалізацію положень у сфері землеустрою, рекультивація порушених земель, обліку та оцінки земель, земельного кадастру та моніторингу земель, охорони та контролю ґрунтів від деградації.

Новою редакцією Земельного кодексу передбачено наукові засади поділу земель на категорії: землі оздоровчого, рекреаційного, землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, історико-культурного призначення. Вдосконалена назва категорії земель населених пунктів, що одержала назву "землі житлової та громадської забудови".

Організаційні засади у сфері визначення повноважень органів виконавчої влади (Мінприроди, Держгеокадастру, Мінагрополітики) та органів місцевого самоврядування орієнтовані на вдосконалення функціональних обов'язків у системі управління земельними ресурсами на рівні державних установ, міністерств, відомств, районів, областей, міст, сіл, селищ та з питань раціонального використання і охорони земель.

У проєкті останньої редакції Земельного кодексу України зроблена спроба розмежування функцій управління. Так, запропоновано віднести до компетенції органам виконавчої влади (Кабінет Міністрів України, Мінприроди, Держгеокадастру та місцевим державним адміністраціям) функції з управління землями державної власності. Органи місцевого самоврядування на рівні сільської, селищної, міської, районної та обласної рад виконують повноваження у межах компетенції, які визначають управління землями комунальної та приватної власності в межах їхніх утворень. Таке розмежування повноважень органів виконавчої влади і місцевого самоврядування з управління земельними ресурсами обґрунтовується певними положеннями.

Кабінет Міністрів України реалізує повноваження згідно зі статтею 116 п. 5 Конституції України у сфері управління об'єктами державної власності. Відповідно до ст. 142 і 143 Конституції України у власності територіальних

громад перебуває земля, що виступає матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування.

Підсумовуючи, наголошуємо на тому, що Конституція України окреслює основні положення у сфері управління місцевого самоврядування. Висвітлено повноваження органів місцевого самоврядування в сфері землекористування у межах Земельного кодексу та Закону про місцеве самоврядування.

ВИСНОВКИ

Сучасна система управління земельними ресурсами потребує вдосконалення науково обґрунтованих засад землекористування з метою досягнення позитивних результатів на засадах високої економічної ефективності, екологічної безпеки. Сьогодні близька 51 % земельного фонду України передано у власність фізичним і юридичним особам. Це, переважно, землі сільськогосподарського використання. З огляду на низку окреслених подій виявляється важливим прискорення розмежування повноважень органів влади у сфері управління земельними ресурсами. Саме тому виникає необхідність реалізувати перегляд концептуальних пріоритетів щодо розподілу функцій управління земельними ресурсами на різних рівнях влади на засадах системного підходу. Частина функцій управління має бути спрямована до компетенції центральних органів влади, інша має належати до компетенції органів місцевого самоврядування.

Проведення землепорядних та земельно-кадастрових робіт орієнтовано на спеціалізацію і потужність організацій, які виконують геодезичні, картографічні роботи, здійснюють розробку документації щодо проєктів та схем планування землеустрою, виготовляють нормативно-методичні вказівки тощо. Процедура експертного оцінювання демонструє, що стійке картографічне та інформаційне забезпечення функцій управління земельними ресурсами, наукових аспектів районування території, землеустрою здатний забезпечити Інститут землеустрою разом з іншими землепорядними організаціями, попри те, що нині їхня роль у системі управління земельними потенціалом значно знижена.

Література:

1. Земельний кодекс України: Постанова ВР України № 562-XII від 18 груд. 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12> (дата звернення: 20.11.2020).

2. Про оцінку земель: Закон України від 11 груд. 2003 р. № 1378-IV: Верховна Рада Ук-

раїни. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15> (дата звернення: 21.11.2020).

3. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19 чер. 2003 р. № 963-IV: Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. № 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15> (дата звернення: 21.11.2020)

4. Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з впорядкуванням діяльності у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень та у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 24 січня 2020 р. № 2803/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI01264I> (дата звернення: 21.11.2020)

5. Безпалько Р.І. Основи землевпорядкування та землекористування / Р.І. Безпалько. — К.: Рута, 2005. — 72 с.

6. Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика: монографія / М.А. Хвесик, В.А. Голян. К.: НАН України, 2006. — 160 с.

7. Другак В. Концепція земельної політики щодо еколого-економічного розвитку землекористування в Україні / В. Другак // Земельне право України. — 2010. — № 8. — С. 25—36.

8. Григоренко Я. О. Реалізація аграрного потенціалу України на світовому продовольчому ринку / Я. О. Григоренко // Економіка АПК. — 2016. — № 10. — С. 95—101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_10_15. (дата звернення: 21.11.2020).

9. Бутенко Є.В., Зарічнюк С.М. Динаміка розвитку нормативно-правової бази управління земельними ресурсами. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2015. № 1. С. 20—26. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Zemleustriy/article/view/6657/6513> (дата звернення: 21.11.2020).

10. Малоокій В.А. Теоретичні аспекти дослідження управління земельними ресурсами територіальних громад. Державне будівництво. 2016. № 1. С. 1—11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2016_1_21 (дата звернення: 21.11.2020).

11. Третяк А.М., Дорош О.С. Управління земельними ресурсами: навч. посібник / за редакцією професора А.М. Третяка. Вінниця: Нова Книга, 2006. 360 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1990), "Land Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12> (Accessed 21 November 2020).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "About land assessment", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15> (Accessed 21 November 2020).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On state control over land use and protection", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15> (Accessed 21 November 2020).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "About the introduction of amendments to the laws of Ukraine at the link with the order of power in the sphere of state reestablishment of speech rights in the sphere of state reestablishment of speech rights in the field of state restructuring and", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/JI01264I> (Accessed 21 November 2020).

5. Bezpal'ko, R.I. (2005), Osnovy zemlevporiadkuvannia ta zemlekorystuvannia [Fundamentals of Land Management and Land Use], Ruta, Kyiv, Ukraine.

6. Khvesyk, M.A. and Holian, V.A. (2006), Instytutsional'ne zabezpechennia zemlekorystuvannia: teoriia i praktyka [Institutional support for land use: theory and practice], NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

7. Drugak, V. (2010), "Concept of land policy for ecological and economic development of land development in Ukraine", Zemel'ne pravo Ukrainy, vol. 8, pp. 25—36.

8. Gry'gorenko, Ya. O. (2016), "Realization of agrarian potential of Ukraine in the world food market", Ekonomika APK (The Economy of Agro-Industrial Complex), vol.10, pp. 95—101, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_10_15 (Accessed 21 November 2020).

9. Butenko, Ye.V. and Zarichnyuk, S.M. (2015), "Dynamics of development of the regulatory legal framework for land resources management", Zemleustriy, kadastr i monitoryng zemel', vol. 1, pp. 20—26, Available at: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Zemleustriy/article/view/6657/6513> (Accessed 21 November 2020).

10. Malooky`j, V.A. (2016), "Theoretical aspects of the study of land management of territorial communities", Derzhavne budivny`ctvo, vol. 1, pp. 1—11. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2016_1_21 (Accessed 21 November 2020).

11. Tretyak, A.M. and Dorosh, O.S. (2006), Upravlinnya zemel'ny`my` resursamy [Land Management], Nova kny`ga, Vinny`cya, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 01.12.2012 р.

УДК 332.34:332.36

А. Ю. Мельничук,
аспірант, Національний університет біоресурсів
і природокористування України, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-9580-1369

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.23.71

ФУНКЦІОНАЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ОБОРОНИ ЗА РІВНЕМ ЗАГРОЗ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

A. Melnichuk,
Postgraduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

FUNCTIONAL CLASSIFICATION OF LAND USE OF DEFENSE PURPOSES BY LEVEL OF THREAT TO THE LIFE OF THE POPULATION

Автор статті визначив за мету дослідження проблемні питання функціональної класифікації землекористування оборони за рівнем загроз життєдіяльності населення. Мельничуком А.Ю. представлено функціональну класифікацію землекористування за функцією використання земель та інших природних ресурсів для військових полігонів, яка включає чотири рівні загроз, зокрема: 1) землекористування об'єктів високого рівня загроз, 2) землекористування об'єктів з середнім рівнем загроз, 3) землекористування об'єктів низьким рівнем загроз, 4) землекористування об'єктів з дуже низьким рівнем загроз. Відповідно до запропонованого методичного підходу, функціональна класифікація землекористування оборони, здійснюється залежно від функціонального призначення майнових та інших об'єктів, які в законодавстві йменуються режимоутворюючі об'єкти та які характеризують рівень загрози.

Обґрунтовано, що режим землекористування оборони, який забезпечує безпеку життєдіяльності населення і який повинен бути визначений на законодавчому рівні та встановлюватися землевпорядною документацією, визначається у залежності від територіальних обмежень у використанні земель та інших природних ресурсів.

Враховуючи, що в процесі трансформації землекористування оборони не відбулося змін щодо його режиму та формування охоронних зон особливого режиму використання земель, автором запропоновано законодавчо врегулювати питання функціонального зонування земель оборони та охоронних зон навколо військових об'єктів.

Наукова новизна роботи полягає у подальшому застосуванні теоретичних, методичних та практичних положень, які визначають еколого-економічні і інституційні засади формування землекористування оборони в контексті зниження рівня загроз життєдіяльності населення територій, де розміщені об'єкти Збройних сил України. Оскільки це одне з перших досліджень, яке присвячене функціональній класифікації землекористування оборони в контексті зниження рівня загроз життєдіяльності населення в межах територій, де розміщені об'єкти оборони.

Значущість дослідження полягає в тому, що забезпечення зниження рівня загроз життєдіяльності населення територій, де розміщені об'єкти оборони через попередження небезпечних ситуацій, залишається основним способом розв'язання екологічних, економічних та соціальних.

The paper aims to study the issue of functional classification of the use of land for defense purposes according to the level of threat to the life of the population. The author suggests a functional classification of land use by the function of the use of land and other natural resources for military training grounds, which includes four levels of threats, including: 1) land use of high-threat facilities, 2) land use of medium-threat facilities, 3) land use of low-threat facilities, 4) land use of facilities with a very low level of threat. In accordance with the proposed methodology, the functional classification of

defense land use is carried out depending on the functional purpose of property and other facilities referred to in the Ukrainian legislation as "regime-forming facilities", and which define the level of threat. It is substantiated that the regime of defense land use, ensuring the security of population and which is to be determined at the legislative level and regulated by land management documentation, is established depending on territorial restrictions on land use and other natural resources. Given the lack of changes in the process of reforming the land use of defense purposes with regard to the regime and the formation of protection regime, protection zones, the author proposes to legislate the functional zoning of defense lands and protection zones around military facilities.

This research shall enable further application of theoretical, methodological, and practical provisions determining the ecological, economic, and institutional principles of land use of defense purposes in the context of reducing the threat to the lives of the population residing in the proximity to the military facilities since this is one of the first studies on the functional classification of land use for defense purposes in Ukraine.

The significance of the research aimed at ensuring the reduction of threats to the lives of the population in the areas where defense facilities are located through prevention of threat incidents, remains an important means for solving ecological, economic, and social problems.

Ключові слова: землі оборони, землекористування оборони, класифікація землекористування, режим землекористування, рівень загрози, зони особливої охорони, обмеження у використанні земель.

Key words: land for defense purposes, defense land use, land use classification, land use regime, threat level, special protection zone, land use restrictions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Земельний кодекс України (стаття 77) визначав [1], що земля Збройних Сил України може мати статус лише державної власності, а державна власність існує на рівні з іншими формами власності. Тобто землекористування військових частин як суб'єктів господарської діяльності здійснюється на основі всіх загальних правил, визначених законодавством. Крім того, господарська діяльність у Збройних Силах України — це специфічна діяльність військових частин, закладів, установ та організацій Збройних Сил України, пов'язана із забезпеченням їх повсякденної життєдіяльності і яка передбачає ведення підсобного господарства, виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг та здійснюється з метою одержання додаткових джерел фінансування життєдіяльності військ (сил) для підтримання на належному рівні їх бойової та мобілізаційної готовності, яка регулюється Законом України "Про господарську діяльність у Збройних Силах України" [2].

Для всебічного забезпечення діяльності військового формування (військової частини) необхідне повноцінне та правильне функціонування військового господарства як загалом, так і окремо в кожній частині. Відповідно до Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України, військове (корабельне) господарство — це сукупність сил і засобів, які входять до складу військових частин

(кораблів) і з'єднань, а також передані їм у постійне чи тимчасове користування різні об'єкти матеріально-технічної бази, матеріальні засоби, призначені для забезпечення бойової підготовки і виховної роботи, військового побуту, правильної експлуатації, ремонту, зберігання озброєння, військової техніки і майна [3].

Отже військовим частинам, закладам, установам та організаціям Збройних Сил України надається можливість здійснювати господарську діяльність у визначеному порядку передбаченому законом України Про господарську діяльність у Збройних Силах України, а також Положенням про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України [2, 3].

Згідно зі статтею 1 "Господарська діяльність у Збройних Силах України" закону України "Про господарську діяльність у Збройних Силах України" господарська діяльність у Збройних Силах України здійснюється з метою одержання додаткових джерел фінансування життєдіяльності військ (сил) для підтримання на належному рівні їх бойової та мобілізаційної готовності. Військова та господарська діяльність у Збройних Силах України пов'язана із використанням земельних та інших природних ресурсів і не повинна негативно позначатися на їх боєготовності та боєздатності [2], а також якості життєдіяльності населення.

Для розкриття визначеної проблематики окрім загального визначення господарської діяльності першочергово необхідно визначити

ресурси, зокрема земля та інші природні ресурси, якими користується та володіє військово формування під час здійснення такої діяльності, режим їх використання та рівень загроз життєдіяльності населення, що і спричинило актуальність даного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання класифікації землекористування оборони за рівнем загроз життєдіяльності населення в Україні висвітлено в багатьох працях, таких як Чумаченко С.М. [6], Третяк А.М., Дорош Й.М. [7; 10], Дорош Й.М., Дорош О.С. [9], Третяк А.М., Мельничук А.Ю. [12, 13], Пащенко О.М. [14], Ольховець В.П. [15] та інших учених. Однак, у зв'язку із прийняттям закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" [16], актуалізувалася потреба у перегляді основних концептуальних засад функціональної класифікації землекористування оборони за рівнем загроз життєдіяльності населення як базової основи планування розвитку землекористування об'єднаних територіальних громад.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження проблемних питань функціональної класифікації землекористування оборони за рівнем загроз життєдіяльності населення як базової основи планування розвитку землекористування об'єднаних територіальних громад

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Військовим частинам, закладам, установам та організаціям Збройних Сил України надається можливість здійснювати господарську діяльність у визначеному порядку. Відповідно до положень земельного законодавства військові частини використовують закріплену за ними землю та інші природні ресурси лише за цільовим та функціональним призначенням.

У таблиці 1 приведено аналіз розподілу земель оборони за їх господарським використанням станом на 01.01.2016 р., який показує, що в системі землекористування оборони тільки одна четверта частина (26,7%) земель використовується для оборонних цілей. Для сільськогосподарських цілей використовується 13,9%, для лісового господарства — 16,3%.

За такого розподілу земель відсутня інформація щодо ступеня екологічної небезпеки від техногенних навантажень потенційно небез-

печних воєнно-техногенних об'єктів різного походження. Отже, виникає наукова задача класифікації об'єктів певного регіону для подальшої оцінки екологічного ризику і ранжування землекористування цих об'єктів за відповідною шкалою. Вирішення цієї задачі дає особі, що приймає управлінські рішення, можливість обґрунтування черговості, повноти і складу заходів для зменшення загрози перевищення допустимих рівнів техногенного навантаження на землекористування зокрема і на навколишнє середовище в цілому у природно-техногенних геосистемах.

Завдання класифікації потенційно небезпечних воєнно-техногенних об'єктів стоїть перед військовими і громадянським суспільством для ранжування землекористування цих об'єктів за ступенем небезпеки і на основі цього визначення черговості виконання заходів щодо забезпечення безпеки населення та недопущення забруднення земель і інших природних ресурсів унаслідок військової діяльності.

На сьогодні завдання класифікації і ранжування потенційно небезпечних об'єктів технічної сфери визначені у таких нормативних документах: Державному класифікаторі надзвичайних ситуацій ДК 019-2010 [4] та законі України "Про об'єкти підвищеної небезпеки" [5].

Однак підходи до класифікації землекористування потенційних воєнно-техногенних об'єктів за факторами воєнно-техногенного навантаження не вирішувались. Тому для відпрацювання методичних підходів до формування режиму землекористування і встановлення обмежень у використанні земель є гостра необхідність розробки методу класифікації зем-

Таблиця 1. Аналіз розподілу земель оборони за їх господарським використанням станом на 01.01.2016 * р.

№ п/п	Види господарського використання земель	Загальна площа	
		тис. га	%
1	Сільське господарство	47,3	13,9
2	Під забудовою	106,0	31,2
2.1	в т.ч. житлова забудова	1,3	0,4
2.2	для промисловості	3,6	1,0
2.3	для громадського призначення (суспільні потреби)	90,6	26,7
2.4	для транспорту та зв'язку	7,6	2,2
3	Лісове господарство	125,5	36,9
3.1	в т.ч. для виробництва деревини	55,4	16,3
3.2	для захисної та природоохоронної мети	36,0	10,6
4	Водне господарство	1,1	0,3
5	Інші та не використовувані землі	59,9	17,6
Разом земель:		339,8	100,0

Примітка: Офіційна інформація з 2016 року в Україні відсутня, у зв'язку з ліквідацією в 2016 році такої звітності і не запровадженням нової.

Джерело: розраховано за даними форми 6-зем Держгеокадастру України.

Рис. 1. Логічно-змістовна схема класифікації землекористування за функцією використання земель та інших природних ресурсів для військових полігонів

лекористування, що розрізняється за складом та інтенсивністю впливу факторів воєнно-техногенного навантаження на навколишнє природне середовище у виділених класах об'єктів.

Наприклад, С.М. Чумаченко у своїх дослідженнях за рівнем загрози для навколишньому природному середовищу навчальних об'єктів військових полігонів виділяє 4 їх класи: 1) з високим рівнем загрози; 2) середнім рівнем загрози; 3) низьким рівнем загрози; 4) дуже низьким рівнем загрози [6, с. 200].

Відповідно, у проведеній функціональній класифікації він, пропонує розробляти рекомендації стосовно планування заходів екологічного моніторингу та управління станом навколишнього природного середовища, які можуть знайти своє впровадження в нормативній базі екологічної безпеки військових полігонів. Якщо застосувати його метод класифікації для військових полігонів, які поділяються за функціональним використанням земель та інших природних ресурсів, то землекористування як території просторового розміщення військових полігонів за рівнем загроз можна поділити теж на 4 рівні (рис. 1).

Отже, як видно із рисунка, залежно від рівня загрози залежить режим використання земель та інших природних ресурсів, який повинен бути визначений на законодавчому рівні

та встановлюватися землевпорядною документацією. Рівень загроз залежить від функціонального призначення майнових та інших об'єктів, які в законодавстві йменуються режимують об'єкти. Згідно зі статтею 1 Закону України "Про державний земельний кадастр" [8] режимують об'єкт — це об'єкт природного або штучного походження (водний об'єкт, об'єкт магістральних трубопроводів, енергетичний об'єкт, об'єкт культурної спадщини, військовий об'єкт, інший визначений законом об'єкт), під яким та/або навколо якого у зв'язку з його природними або набутими властивостями згідно із законом встановлюються обмеження у використанні земель.

Наукове обґрунтування сутності понять "обмеження у використанні земель" і "обтяжень прав на земельну ділянку" яке було розроблено А.М. Третяком, Й.М. Дорошом, автором теж підтримується [7]. Отже, обмеження у використанні земель — це визначення меж та умов використання земель (земельної ділянки) і інших природних ресурсів (режиму землекористування) в суспільно значущих інтересах (суспільної користі і безпеки, охорони довкілля та історико-культурних цінностей, створення необхідних умов для здійснення інших державних потреб), документацією із землеустрою на підставі рішень органів виконавчої влади чи

місцевого самоврядування, або постановою суду. А обтяження прав на земельну ділянку — це встановлення обмеження прав на земельну ділянку, законом або актом уповноваженого на це органу державної влади, посадової особи, або договором шляхом встановлення заборони на користування та/або розпорядження, у тому числі шляхом її відчуження як земельного сервітуту або зобов'язання, прийнятого землекористувачем добровільно або за постановою суду з метою забезпечення законних інтересів зацікавлених суб'єктів, що виражаються в наданні їм додаткових прав і покладання обов'язків на землекористувача [7, с. 45]. Розвиваючи ці положення Й.М. Дорош, формулює поняття "територіальні обмеження у використанні земель". Отже, територіальні обмеження у використанні земель — це територія (сукупність земельних ділянок), на яких розміщені режимоутворюючі об'єкти або мають спеціальний режим використання земельних та інших природних ресурсів, територіальні зони навколо них, на яких забезпечується дотримання умов використання земель і інших природних ресурсів (режиму землекористування) [9, с. 251].

На підставі викладеного вище, слід відмітити, що складність розроблення нових науково-практичних підходів до класифікації територіальних обмежень у використанні земель оборони залежно від рівня загрози життєдіяльності населення полягає у виборі критеріїв.

Під час встановлення обмежень у використанні земель оборони, а також їх складу, виявлено пряму залежність меж зон територій від цільового призначення, функціонального та дозволеного використання ділянки.

У цьому аспекті слід відмітити особливості методологічного процесу формування обмежень у використанні земель і земельних ділянок, які розроблені А.М. Третьяком та Й.М. Дорошом [10]. Відповідно до них Дорош Й.М. та Дорош О.С. пропонують ці обмеження класифікувати за групами по відношенню до території режимоутворюючих об'єктів та зон з обмеженим режимом використання земель, що формуються навколо них, до яких віднесено:

1) території режимоутворюючих об'єктів з внутрішніми функціональними зонами та зонами з обмеженим режимом використання земель, що формуються навколо них;

2) території з обмеженим режимом використання земель з внутрішніми функціональними зонами, навколо яких не формуються зони з обмеженим режимом використання земель;

3) території з обмеженим режимом використання земель, навколо яких не формуються

зони з обмеженим режимом використання земель;

4) режимоутворюючі об'єкти, навколо яких формуються зони з обмеженим режимом використання земель [9, с. 252].

Класифікація територіальних обмежень за групами: 1) території режимоутворюючих об'єктів з внутрішніми функціональними зонами та зонами з обмеженим режимом використання земель, що формуються навколо них; 2) території з обмеженим режимом використання земель з внутрішніми функціональними зонами, навколо яких не формуються зони з обмеженим режимом використання земель (території населених пунктів і промислово-виробничі території). В свою чергу кожна із запропонованих груп наведеної класифікації територіальних обмежень у використанні земель поділяється на:

1) території режимоутворюючих об'єктів з внутрішніми функціональними зонами та зонами з обмеженим режимом використання земель, що формуються навколо них, куди віднесено і території військових частин та військових об'єктів (прикордонна смуга; зона особливого режиму використання земель навколо військової частини, інших військових формувань; зона особливого режиму використання земель навколо військових об'єктів) та територія техногенних аварій (зони техногенних аварій);

2) території з обмеженим режимом використання земель з внутрішніми функціональними зонами, навколо яких не формуються зони з обмеженим режимом використання земель (території населених пунктів і промислово-виробничі території), куди віднесено і зони особливого режиму забудови (в нашому випадку, це землекористування оборони) [9, с. 254].

До територій режимоутворюючих об'єктів з внутрішніми функціональними зонами та зонами з обмеженим режимом використання земель оборони, що формуються навколо землекористувань відносяться території військових частин та військових об'єктів, а також: прикордонна смуга; зона особливого режиму використання земель навколо військової частини, інших військових формувань; зона особливого режиму використання земель навколо військових об'єктів.

У разі встановлення обмежень у використанні земель оборони, а також їх складу, є пряма залежність меж зон територій особливого режиму охорони від цільового призначення, функціонального та дозволеного використання земельної ділянки.

Проте в процесі трансформації землекористування оборони не відбулося змін щодо його режиму та формування охоронних зон особливого режиму використання земель. Законодавчо залишається не врегульовані питання функціонального зонування земель оборони та охоронних зон навколо військових об'єктів. У результаті країна і населення несуть великі економічні збитки у випадках надзвичайних подій. Наприклад, у 2015 р. загорілися склади Міноборони з боєприпасами в місті Сватове Луганської області. Відстань від складів до найближчого житлового будинку становила 300 м. У результаті за даними Міністерства інфраструктури було пошкоджено 59 багатоповерхових і 581 приватний будинок, 21 об'єкт соціальної сфери. На відновлення Кабінет Міністрів виділив 52,65 млн грн [11]. У 2017 р. у Бакалії вибухи на арсеналі боєприпасів уразили 10-кілометрову зону, куди потрапило 36 тис. осіб, 5 будинків було зруйновано, понад 300 — пошкоджено. На їх відновлення було виділено із держбюджету 145 млн грн [11]. Аналогічні вибухи були в 2017 р. у Калинівці Вінницької області, в 2018 р. Ічня Чернігівської області.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Залежно від функціонального призначення майнових та інших об'єктів які в законодавстві йменуються режимоутворюючі об'єкти, та які характеризують рівень загрози, встановлюється режим використання земель та інших природних ресурсів, який повинен бути визначений на законодавчому рівні та встановлюватися землепорядною документацією. З цією метою запропоновано класифікацію землекористування за функцією використання земель та інших природних ресурсів для військових полігонів, яка включає чотири рівні загроз, зокрема: 1) землекористування об'єктів високого рівня загроз, 2) землекористування об'єктів з середнім рівнем загроз, 3) землекористування об'єктів з низьким рівнем загроз, 4) землекористування об'єктів з дуже низьким рівнем загроз.

Враховуючи, що в процесі трансформації землекористування оборони не відбулося змін щодо його режиму та формування охоронних зон особливого режиму використання земель, необхідно законодавчо врегулювати питання функціонального зонування земель оборони та охоронних зон навколо військових об'єктів.

Література:

1. Земельний кодекс (2001) від 25 жовтня 2001 року № 2768-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 11.09.2020).

2. Про господарську діяльність у Збройних Силах України: Закон України від 21.09.1999 р. № 1076-XIV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1076-14>.

3. Про затвердження Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України: Наказ Міністра оборони України від 16.07.1997 р. № 300. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG2419.html

4. Національний класифікатор України. Класифікатор надзвичайних ситуацій. ДК 019:2010: Наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0457609-10>

5. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18.01.2001 № 2245-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2245-14>

6. Чумаченко С.М. Класифікація навчальних об'єктів військових полігонів за факторами воєнно-техногенного навантаження на довкілля. ISSN 1681-7710. Системи обробки інформації, 2006, Випуск 2 (51). С. 194—201.

7. Третяк А.М., Дорош Й.М. Наукове обґрунтування сутності понять "обмеження у використанні земель" і "обтяжень прав на земельну ділянку". Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2016. № 3. С. 40—46.

8. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3613-17>

9. Дорош Й.М., Дорош О.С. Теоретико-методологічні засади формування обмежень у використанні земель та обтяжень прав на земельні ділянки: монографія. Херсон: Грін Д.С., 2016. 652 с.

10. Особливості методологічного процесу формування обмежень у використанні земель і земельних ділянок / А.М. Третяк, Й.М. Дорош // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. — № 2. — 2017. — С. 14—19.

11. Вибухи на складах боєприпасів в Україні. Історія катастроф. URL: <https://gordonua.com/ukr/publications/vibuhi-na-skladah-bojepripasiv-v-ukrajini-istorija-katastrof-179716.html>

12. Третяк А.М., Мельничук А.Ю. Поняття та сутність землекористування оборони в Україні. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2018. № 3. С. 21—34. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/10.31548/zemleustriy2018.03.03>.

13. Третяк А.М., Мельничук А.Ю. Особливості методологічних засад формування землекористування оборони. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2020. № 1. С. 86—95. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/zemleustriy2020.01.09>

14. Пашченко О.М. Особливості правового режиму земель оборони. Земельне право України: теорія і практика. 2007. № 1. С. 32—36.

15. Ольховець В.П. Господарська діяльність у збройних силах України: теоретико-правовий аспект. Юридична наука. 2014. № 1. С. 101—107. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.exe?

16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель: Закон України від 17 червня 2020 року № 711-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text> (дата звернення 20.10.2020).

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "Land Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (Accessed 15 Oct 2020).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "Economic activity in the Armed Forces of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1076-14> (Accessed 15 Oct 2020).

3. Ministry of Defense of Ukraine (1997), "Approval of the Regulations on the military (ship) economy of the Armed Forces of Ukraine", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG2419.html (Accessed 15 Oct 2020).

4. Derzhspozhyvstandart of Ukraine dated (2010), "National Classifier of Ukraine. Emergency classifier", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0457609-10> (Accessed 15 Oct 2020).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "Objects of increased danger", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2245-14> (Accessed 15 Oct 2020).

6. Chumachenko, S.M. (2006), "Classification of military training facilities according to the factors of military-man-made load on the environment", ISSN 1681-7710, Information Processing Systems, vol. 2 (51), pp. 194—201.

7. Tretyak, A.M. and Dorosh, J.M. (2016), "Scientific substantiation of the essence of the concepts "restrictions on land use and encumbrances on land rights", Land management, cadastre and land monitoring, vol. 3, pp. 40—46.

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "The State Land Cadastre", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3613-17> (Accessed 15 Oct 2020).

9. Dorosh, J.M. and Dorosh, O.S. (2016), Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia obmezhen' u vykorystanni zemel' ta obtiazhen' prav na zemel'ni dilianky [Theoretical and metho-

dological principles of formation of restrictions on land use and encumbrances of land rights], Green DS, Kherson, Ukraine.

10. Tretyak, A.M. and Dorosh, J.M. (2017), "Peculiarities of the methodological process of formation of restrictions in the use of lands and land plots", Land management, cadastre and land monitoring, vol. 2, pp. 14—19.

11. GORDON (2018), "Explosions at ammunition depots in Ukraine. History of catastrophes", available at: <https://gordonua.com/ukr/publications/vibuhi-na-skladakh-bojepripasiv-v-ukrajini-istorija-katastrof-179716.html> (Accessed 15 Oct 2020).

12. Tretyak, A.M. and Melnichuk, A.Yu. (2018), "The concept and essence of land use for defense purposes in Ukraine", Land management, cadastre and land monitoring, vol. 3, pp. 21—34.

13. Tretyak, A.M. and Melnichuk, A.Yu. (2020), "Features of methodological bases of formation of land use of defense purposes", Land management, cadastre and land monitoring, vol.1, pp. 86—95.

14. Pashchenko, O.M. (2007), "Features of the legal regime of defense lands" Land law of Ukraine: theory and practice, vol. 1, pp. 32—36.

15. Olkhovets, V.P. (2014), "Economic activity in the armed forces of Ukraine: theoretical and legal aspect", Legal science, vol. 1, pp. 101—107.

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), Law of Ukraine "Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Land Use Planning" available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text> (Accessed 20 October 2020).

Стаття надійшла до редакції 29.11.2020 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

УДК 338.24

О. І. Антонов,

аспірант, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ORCID ID: 0000-0001-9323-951X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.23.78

СУЧАСНІ ЧИННИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

O. Antonov,

Postgraduate student, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DYNAMIC DEVELOPMENT OF TAX POLICY

У статті досліджено сутність податкової політики як інструменту державного регулювання соціально-економічного розвитку. Обґрунтовано, що податкова політика вказує на ефективність зусиль, які прикладає держава в процесі регулювання соціально-економічних відносин та господарської діяльності. Тому сутність податкової політики проявляється у здійсненні сукупності організаційно-правових та фінансово-економічних заходів держави у сфері регулювання податкових відносин, які спрямовані на мобілізацію та використання фінансових ресурсів з метою регулювання та підтримки соціально-економічного розвитку. Визначено динаміку та структуру податкових надходжень до бюджету. Проаналізовано тенденції змін частки ПДВ та податку на прибуток у загальному обсязі надходжень бюджету від податків. Визначено, що актуальною для державної підтримки й регулювання соціально-економічного розвитку національного господарства країни є розробка механізму, заснованого на принципі регресивного оподаткування галузей, які нарощують виробництво продукції, що має перспективу збуту на внутрішньому і зовнішньому ринках. Виявлено негативні чинники формування та здійснення податкової політики. Обґрунтовано рекомендації щодо їх подолання та розроблено напрями її удосконалення.

The article examines the essence of tax policy as a tool for state regulation of socio-economic development. It is substantiated that the tax policy indicates the effectiveness of the efforts made by the state in the process of regulating socio-economic relations and economic activity. Therefore, the essence of tax policy is carried out in the implementation of a set of organizational, legal and financial and economic measures of the state in the regulation of tax relations, which are aimed at mobilizing and using financial resources to regulate and support socio-economic development. The dynamics and structure of tax revenues to the budget are determined. The tendencies of changes in the share of VAT and income tax in the total amount of budget revenues from taxes are analyzed. It is determined that the development of a mechanism based on the principle of regressive taxation of industries that increase production, which has the prospect of sales in domestic and foreign markets, is relevant for state support and regulation of socio-economic development of the national economy. Negative factors of formation and implementation of tax policy are revealed. Recommendations for overcoming them are substantiated and directions for its improvement are developed. It is determined that to increase the role of tax policy in accelerating socio-economic development it is necessary to use such tools and instruments that would be aimed at comprehensively stimulating domestic production and increasing its efficiency and competitiveness, innovation and investment, consumer demand and strengthening regulatory and controlling functions of the state for the payment of taxes. It is substantiated that in order to increase the role of tax policy in accelerating the socio-economic development of the country it is necessary to further direct its measures to stimulate domestic producers, innovation and investment activities, consumer demand, and strengthening the regulatory and supervisory functions of the state to pay taxes. It is necessary to use a differentiated rate of income tax depending on the type of activity of the enterprise; regressive taxation of industries that contribute to the development of scientific and technical developments and increase production.

Ключові слова: податкова політика, чинники, державне регулювання, національне господарство, державний бюджет, розвиток, удосконалення, перспективи.

Key words: tax policy, factors, state regulation, national economy, state budget, development, improvement, prospects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливим інструментом державного регулювання економічних відносин, розвитку національного господарства, підприємств і організацій, добробуту населення й дотримання принципів соціальної справедливості є податки й податкова політика. Розвиток і зміна форм державного устрою завжди супроводжуються змінами й необхідністю вдосконалення системи податків, адже вони є платою суспільства за виконання державою її функцій. Так, з цією метою в Україні було прийнято Податковий кодекс. Передбачалося, що

його положення, спрямовані на вдосконалення адміністрування податків, досягнення компромісів між державою та суб'єктами господарювання, зменшення податкового навантаження для недостатньо платоспроможних громадян, створення кращих умов для розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності, сприятимуть прискоренню економічного розвитку України.

Однак, неоднозначні та непрозорі правила, які викладені в його окремих положеннях, гальмують підприємницьку активність серед платників податків, стимулюють розвиток тіньової

економіки та не є достатньо ефективними для поширення підприємницької діяльності, особливо на рівні малого і середнього бізнесу. Тому розробка теоретичних засад і практичних пропозицій щодо його удосконалення, у т.ч. податкової системи, є актуальною та значимою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасні науковці мають певні здобутки в дослідженні теоретичних і практичних аспектів підвищення ефективності оподаткування. Серед них можна назвати праці таких вчених: В.І. Аранчій, Т.М. Боголіб, З.С. Варналій, Ю.Б. Іванов, М.М. Ігнатенко, Н.В. Мельник, А.А. Тарангул, Й. Петрович, А.Б. Рябушка та інші. Однак, зважаючи на сучасні реалії у сфері оподаткування, можна зробити висновок про те, що цей напрям дослідження потребує подальшого доопрацювання і розробки з метою удосконалення системи оподаткування та певних напрямів податкової політики України.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є вивчення впливу податкової політики на соціально-економічний розвиток країни та на основі проведеного аналізу надання рекомендацій щодо її вдосконалення. Мета зумовила необхідність вирішення таких завдань: проведення комплексного аналізу податкових надходжень до державного бюджету України, їх динаміки та структури; виявлення особливостей податкової політики; дослідження тенденцій розвитку сфери оподаткування в Україні; надання рекомендацій щодо вдосконалення податкової політики країни за сучасних умов її розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Слід наголосити, що сталий соціально-економічний розвиток є визначальною фазою в процесі перманентних соціально- та виробничо-економічних змін, господарської еволюції людського суспільства і природного середовища. До основних кількісних показників та індикаторів, що характеризують економічний розвиток країни, належать: ВВП; обсяги промислового й аграрного виробництва, послуг; ціни на споживчому ринку, ціни виробників продукції; фіскальний блок, валютний та грошово-кредитний ринок; капітальні інвестиції; зовнішньоекономічна діяльність; доходи й платоспроможний попит населення тощо. Значний вплив на розвиток економіки країни, який характеризується низкою наведених вище показників, здійснює її податкова політика [1, с. 176].

Податкова політика втілюється у формах та методах мобілізації фінансових ресурсів та їх використання відповідно до державних завдань та потреб [2, с. 206]. Вона має велике значення для реалізації принципу соціальної справедливості шляхом забезпечення перерозподілу доходів між багатими й бідними (соціально вразливими) верствами населення. Тим самим досягається підвищення рівня та якості життя останніх, а в суспільстві зменшується загроза соціального невдоволення й стабільності. Поряд з цим, податки мають бути такими, щоб вони могли зберігати підприємницьку активність, сприятливий фінансово-економічний клімат для інвестицій і капіталовкладень.

Податкова політика вказує також на ефективність зусиль, які прикладає держава в процесі регулювання соціально-економічних відносин та господарської діяльності [3]. Тому її зміст можна ідентифікувати як процес та як результат використання тих або інших інструментів і методів (адміністративних, нормативно-правових, організаційно-економічних тощо) для регулювання й удосконалення податкової діяльності. У широкому розумінні вони направлені на оптимізацію податкових надходжень й збільшення прибуткової частини державного бюджету. Отримані таким чином бюджетні кошти становлять основу підтримки пріоритетних напрямів і завдань (оборони, безпеки, освіти, науки тощо) фінансування соціально-економічного розвитку країни на перспективу.

Необхідно зазначити, що формування вітчизняної податкової політики та становлення податкової системи загалом базувалося на певному копіюванні моделей інших країн. Хоча економіка України істотно відрізнялася від економіки розвинених країн за складом і рівнем розвитку продуктивних сил, галузевою й територіальною структурою. Специфічні особливості мали й організація та розміщення виробництва у сільському господарстві та промисловості, інших видах діяльності. Мова йде й про різні підходи до ціноутворення, нарахування за ресурси й оплата праці та її системи. Це різні механізми стимулювання та мотивації діяльності, відношення до ринку великих мас економічно активних працівників, готовність працювати за його законами. Нарешті, це власні правила й стандарти податкової звітності, адміністративне й господарське право.

Проте ці обставини не були повною мірою враховані в нашій країні, що зумовило певну суперечливість податкової політики. Наразі, як перекоонує світовий досвід, податкова система та податкова політика можуть бути ефективними лише тоді, коли при їх формуванні враховуються специфічні умови національної економіки, трудові й

ментальні традиції населення, а також багато інших чинників. Мабуть, саме тому в західних країнах немає ідентичних податкових систем або загальноприйнятої найбільш вдалої їх моделі.

У фінансовій системі України, частиною якої є податкова система, основоположне місце займає державний бюджет [4]. Тому питання його забезпечення відноситься до найбільш актуальних. Саме це визначає місію, функції та завдання податкової політики. У такому розумінні система оподаткування як результат і одночасно мета податкової політики має працювати на наповнення державного бюджету, а також забезпечувати зростання й конкурентоспроможність національного господарства, розширене відтворення суспільного продукту, подолання можливих спадів і криз через циклічність економічного розвитку.

Для цього на засадах модернізації необхідно відновити галузі, що конче необхідні для підняття престижу країни. Також з використанням механізмів оподаткування, державно-приватного партнерства та інших варто заохочувати окремих виробників, господарюючі суб'єкти до інвестування коштів у пріоритетні напрями діяльності, поліпшувати рівень життя населення й сприяти розвитку середнього і малого бізнесу [5, с. 85]. Зокрема стягнення ПДВ є важливим питанням для розвитку суб'єктів господарювання. Це пояснюється тим, що зменшення ставки цього податку до 17,0% з 01.01.2014 р. викликало дефіцит держбюджету. Прикладом такого явища була практика 90-х років, коли ПДВ було зменшено з 28,0% до 20,0%, як наслідок — нестача надходжень до бюджету, що викликало повернення попередньої ставки — 28,0%. Такі дії спричинили масове ухилення від сплати податку і призвели до необхідності його зниження знову до рівня 20,0%.

Така ставка зберігається і в останній редакції Податкового кодексу України від 08.03.20 р. Необхідно зазначити при цьому, що збільшення надходжень у бюджет зумовлено й соціально-економічними причинами (для фінансування бюджетних галузей, здійснення соціальних виплат, забезпечення потреб оборони та ін.), й відповідними можливостями (рівень розвитку національної економіки, зовнішньої торгівлі, туризму та ін.). Податкові органи прямо, а інші структури (наприклад, Державна митна служба) можуть збільшувати або зменшувати фіскальний тиск [6, с. 12]. Тим самим регулюються й обсяги та структура податкових надходжень.

Так, за результатами проведеного аналізу виконання державного бюджету на 01.09.20 р. можна зробити висновок, що у його структурі переважний обсяг податкових надходжень формується за рахунок непрямих податків, — частка ПДВ

становить 34,4%. Однакові частки забезпечують підприємства та фізичні особи — по 10,6%. Ще 13,3% надходить від акцизного збору. Питома вага неподаткових платежів складає 24,9%. Це свідчить про те, що принципова модель податкової системи країни сформувалась на базі структури доходів господарюючих суб'єктів, що склалися в межах ринкової економіки.

Визначена модель передбачає, що: 1) основна маса оподаткованого доходу формується у приватному секторі економіки; 2) основними платниками податків виступають фізичні і юридичні особи; 3) основним джерелом податкових надходжень є виробництво, торгівля та послуги; 4) значну частку в податкових надходженнях займають непрямі податки. Таким чином, у країні здійснюється досить ефективна податкова політика для соціально-економічного розвитку та зростання [7, с. 132]. Однак її результативність знижують певні ризики та деструктивні чинники.

Наразі це велика частка тіньової економіки у національному господарстві; значний податковий тиск на платників податків; постійні поправки до податкового кодексу, нестабільність і непередбачуваність. Вказане є причиною податкового дискомфорту для підприємницьких структур. Також це не дозволяє прогнозувати й планувати бізнес не тільки у довгостроковій, але й у середній і навіть близькій перспективі, повною мірою використовувати стандартні стратегії розвитку. Таким чином, отримується замкнене коло знову ж таки ухилення від сплати податків, нерівномірний їх розподіл за підприємствами, галузями та видами діяльності, лоббізму й нерівного становища на ринку. Як наслідок, маємо недостатню увагу загалом до виконання податковою системою функцій зменшення соціальної нерівності [8, с. 294].

Крім вже перелічених, причинами виявлених недоліків та ризиків є інші. Так, сучасну податкову систему характеризує наявність другорядних податків і зборів. Нормативно-законодавчі положення суперечать іншим нормативно-законодавчим положенням про діяльність. Так, це є характерним для правил оподаткування обслуговуючих і споживчих кооперативів, агросадіб сільського зеленого туризму, мікро- та соціального підприємництва, діяльності громадських організацій та ін. У певних випадках є розбіжності між управлінським і податковим обліком, що у сукупності гальмує підприємницьку й інші види діяльності, призводить до податкових порушень, зменшення доходної частини бюджетів усіх рівнів.

На наш погляд, є кілька ефективних напрямів покращення податкової політики та, відповідно, податкової системи [9, с. 72]. Так, досить продуктивно є диференціація ставки податку на прибу-

ток залежно від спеціалізації та напрямів функціонування підприємств, зокрема, шляхом її зменшення для зростання інвестиційного забезпечення розвитку на перспективу. Натомість, можна збільшити ставку оподаткування прибутків фінансово-кредитних структур, які не працюють у реальному секторі. Це дасть змогу усунути значні диспропорції між ними, регламентує діяльність фінансових посередників раціональним чином в інтересах усього національного господарства.

На сьогодні актуальною для державної підтримки й регулювання соціально-економічного розвитку національного господарства країни є розробка механізму, заснованого на принципі регресивного оподаткування галузей, які нарощують виробництво продукції, що має перспективу збуту на внутрішньому і зовнішньому ринках. За таких умов підприємства будуть зацікавлені показувати оподатковувану базу в повному обсязі, оскільки що більшою є сума одержуваного прибутку, то менша ставка податку.

Й теоретичні розробки, й практичний досвід інших країн переконують у тому, що вагомою частиною побудови й функціонування ефективної податкової політики й, відповідно, системи, є виховання й підвищення соціальної відповідальності [10, с. 339] платників податків. Вони мають бути таким же вагомим соціальним інститутом, як і податкові або державні органи. Тому відповідне навчання потрібно проводити ще в школі, у подальшому продовжуючи просвітницьку роботу. За будь-яких ментальних особливостей, соціально-культурному рівні й традиціях, психологічних характеристиках людина має бути чесною перед собою і суспільством у справі оподаткування. Це означає, що податки мають і нараховуватись, і сплачуватись.

З іншої сторони, як свідчать поведінкова економіка й поведінкові фінанси, людину досить важко заставити виконувати те, що вона виконувати не хоче. Це у т.ч. й сплата податків, яка призводить до зменшення доходів. Саме тут слід шукати причини від їх ухилення, тіньової діяльності тощо. Тому податки мають мати такі обсяги, які б задовольняли й державу, й платників. Навпаки, ухилення від них має бути не вигідним через всілякі штрафи, санкції, стягнення, осуджуватися громадською думкою.

Таким чином, для підвищення ролі податкової політики в прискоренні соціально-економічного розвитку необхідно використовувати такі засоби та інструменти, які були б спрямовані на всебічне стимулювання вітчизняного виробництва й підвищення його ефективності й конкурентоспроможності, інноваційно-інвестиційної діяльності, споживчого попиту, а також посилення регулюючої і контролюючої функцій держави щодо сплати податків.

З усього вищезазначеного можна зробити наступні висновки: по-перше, для вітчизняної податкової політики при формуванні бюджетно-податкової системи характерною є перевага податкових надходжень у доходній частині державного бюджету країни; по-друге, з одного боку, ця перевага у своєму кількісному визначенні свідчить про високий рівень залежності доходної частини бюджету від податків, з іншого боку, якісна структура податкових надходжень доходів державного бюджету, складності з його наповненням свідчать про повільне зростання реальних доходів підприємств та громадян [11, с. 52].

Необхідно зазначити, що в нашій країні найбільш значимі є податок на додану вартість й податок на прибуток. Саме вони забезпечують найбільші надходження у бюджет та формування його прибуткової частини. Загалом вибудована таким чином структура податкової системи є адекватною національній економіці, оскільки серед платників податків переважають фізичні та юридичні особи. Питома вага непрямих податків становить більшу частину у загальній структурі податкових надходжень, але має стійку тенденцію до зменшення.

З метою підвищення ролі податкової політики в прискоренні соціально-економічного розвитку країни необхідно й надалі спрямовувати її заходи на стимулювання вітчизняного товаровиробника, інноваційно-інвестиційної діяльності, споживчого попиту, а також посилення регулюючої і контролюючої функцій держави щодо сплати податків. Необхідно використовувати диференційовану ставку податку на прибуток залежно суттєвих чинників або інститутів господарювання.

Мова йде про спеціалізацію підприємств або напрямів їх діяльності, визначені у статуті й надані для реєстрації податковим органам. Також це регресивне оподаткування підприємств, згідно якого обсяг податків зменшується при збільшенні доходів від діяльності, якщо остання сприяє всебічному розвитку інновацій і збільшенню обсягів виробництва або послуг на цій основі. У вказаний ряд доцільно додати й поступове зниження ставки податку на додану вартість, алгоритм якого певною мірою передбачає новий Податковий кодекс.

ВИСНОВКИ

У перспективі податкова політика в Україні і надалі має бути спрямована на підтримку провідних підприємств та галузей, що зазнали негативних кризових впливів та змін. Вона має максимально можливо враховувати сучасні тенденції розвитку соціально-економічних процесів, не копіювати формально ту чи іншу модель, що застосовується в інших країнах світу. Одночасно необхідно дотримуватися національних та міжнародних стандартів

бухгалтерського обліку наближення податкового і бухгалтерського обліку та фінансово-економічної звітності. Також важливим завданням є диференціація оподаткування великого, середнього і малого бізнесу, зменшення податкового навантаження на працююче населення, спрощення механізму й порядку адміністрування податків тощо.

Література:

1. Крисоватий А.І. Теоретико-організаційні доміанти та практика реалізації податкової політики в Україні. Тернопіль: Карт-бланш, 2015. 371 с.
2. Мармунь Л.О., Романюк І.А. Фінансове забезпечення та податкові аспекти розвитку туристичної діяльності в Україні. Економічний вісник університету, Вип. 42, 2019. С. 204—210.
3. Ігнатенко М.М., Мармунь Л.О. Облік, оцінка й діагностика фінансово-економічних результатів діяльності у стратегічному менеджменті підприємств і організацій. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 6 (11). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr> (дата звернення: 16.11.2020).
4. Геєць В. Формування дохідної частини бюджету: підсумки, проблеми, перспективи. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_04_1_09_uk.pdf (дата звернення: 16.11.2020).
5. Ігнатенко М.М. Формування інформаційної безпеки підприємств і організацій в умовах автоматизації обліку та фінансової звітності. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2017. № 4 (40). С. 84—88.
6. Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Фінансова політика України в умовах глобалізації економіки. Вісник КНТЕУ. 2016. № 5. С. 5—18.
7. Романюта Е. Моніторинг рівня податкового навантаження в Україні та країнах ЄС. Світ фінансів. 2017. № 2 (51). С. 128—138.
8. Marmul L.O., Ignatenko M.M., Ushakov D.S., Kuchyn S.P. Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models. International Journal of Economics & Business Administration, vol. VII, iss. 2. 2019. pp. 290—301.
9. Демченко Т.М. Податкова політика як інструмент регулювання відтворювального процесу. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 2 (32). С. 69—75.
10. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul L., Pylypenko K. Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, 2019, no. 8 (12), pp. 337—340.
11. Sievidova I. et al. Optimizing the strategy of activities using numerical methods for

determining equilibrium. Eastern-European Journal Of Enterprise Technologies, no. 6 (4 (102)), 2019. pp. 47—56.

References:

1. Krysovaty, A.I. (2015), Teoretyko-orhanyzatsiyni dominanty ta praktyka realizatsiyi podatkovoyi polityky v Ukraini [Theoretical and organizational dominants and practice of tax policy implementation in Ukraine], Kart-blansh, Ternopil', Ukraine.
2. Marmul', L.O. and Romaniuk, I.A. (2019), "Financial support and tax aspects of tourism development in Ukraine", Ekonomichnyy visnyk universytetu, vol. 42, pp. 204—210.
3. Ihnatenko, M.M. and Marmul', L.O. (2017), "Accounting, evaluation and diagnosis of financial and economic results of activities in the strategic management of enterprises and organizations". Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya. vol. 6 (11). available at: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr> (Accessed 16 November 2020).
4. Heyets', V. (2009), "Formation of the revenue side of the budget: results, problems, prospects", available at: http://eip.org.ua/docs/EP_04_1_09_uk.pdf (Accessed 16 November 2020).
5. Ihnatenko, M.M. (2017), "Formation of information security of enterprises and organizations in terms of automation of accounting and financial reporting", Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 4 (40), pp. 84—88.
6. Chuhunov, I.Ya. and Pasichnyy, M.D. (2016), "Financial policy of Ukraine in the conditions of economic globalization". Visnyk KNTEU, vol. 5, pp. 5—18.
7. Romanyuta, E. (2017), "Monitoring the level of tax burden in Ukraine and EU countries", Svit finansiv, vol. 2 (51), pp. 128—138.
8. Marmul, L.O. Ignatenko, M.M. Ushakov, D.S. and Kuchyn, S.P. (2019), "Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models", International Journal of Economics & Business Administration, vol. VII, no. 2, pp. 290—301.
9. Demchenko, T.M. (2012), "Tax policy as a tool to regulate the reproduction process", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 2 (32), pp. 69—75.
10. Ihnatenko, M. Sarapina, O. Sakun, A. Marmul, L. and Pylypenko, K. (2019), "Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency", International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, no. 8 (12), pp. 337—340.
11. Sievidova, I. et al. (2019), "Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium", Eastern-European Journal Of Enterprise Technologies, no. 6 (4 (102)), pp. 47—56.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2020 р.